

2^{-ik} Negyed.

1828.

Minerva' Czelja 's Foglatatja.

A' Folyó-Írásokat minden pallérozott Nemzetek úgy tekintették mindenkor, mint olyan eszközöket, mellyek által a' Nyelv' 's Tudományok' esmérete és kimiveltetéséé leg-hathatósabbban mozdittatik-elő. Nem is ok nélkül; mert olyan tudós Tárházak ezek, mellyekben a' kisebb 's nagyobb Tudósoknak külömb-külobmféle munkáik, különösen az olyanok, mellyek kisebbek, mint-sem hogy egy egészet formálhatnának; de sokkal becsesbbek, mint-sem hogy semmivé légyenek, egyyüvé rakatnak; 's e'képp' egy egész-be állittatván, a' mondott czélra legtöbbet tehetnek. Ha igaz, hogy a' Tudományok' véghetetlenre terjedő mezéje bejárhatatlan, 's azoknak forrása kiapadhatatlan, — nem lehet mondani, hogy a' hasonló Gyűjtemények még az olyan Nemzeteknél is, mellyek a' Tudományok' felső lépcsőjén állanak, szükségtelenek vólnának; — sőt mennél pallérozottabb valamely Nemzet, annál inkább bővölködik máig is az illyes Gyűjteményekkel — ott pedig, hol a' Nemzet a' Nyelv' és Tudományok' kimiveltetésében, a' pallérozottságnak még csak félmértékét sem érte-el, — mülhatatlanul is szükségesek. A' Hazai Literatúrának virágzásával szorossan össze lévén köttelve a' Nemzeti dícsőség; annak előmenetelét segedelmesen munkálni, hazafői kötelesség; 's ezen nemis bürgőségéből kezdődött, illy nemes czélra rendeltetett ezen Folyó-Írás is; mellyet a' Kiadó, ha a' hazafői segedelem tőle meg nem vonatik, több esztendőkre is folytatni, 's minden esztendőben inkább-inkább tökéletesíteni fíradhatatlanul igyeckszik. Azon tárgyak, mellyek e' Nemzeti Folyó-Írásban állhatatosan felvételnek és kiadatnak, e' következendők:

A' felsőbb Tudományokat szorossabban illető értékesdek; név szerént azok, mellyek a' Historiát, 's nevezetesebb Férjfiak' és Aszazonyok' élet-leírásait, a' Föld-leírás', — Ég-vi'ágálás' — Természet' tudományát, — Régiség' esméretét, Statistikát 's a' t. leginkább annyiban illetik, a' mennyiben azoknak Hazánkra befolyások vagyon. Továbbá olyan tárgyak, mellyek a' hasznost gyönyörködésével költik-öszve; nevezetesen: Topographiai nevezetességek, Nemzetek' különös szokásai, Útazások', természeti-ritkaságok' leírása, szép Literatúrára tartozó vig' 's érzékeny rajzolatok, költemények; némelly kiválogatotott jelesebb poétai munkácskák, 's a' t. hasonlóan a' Hazára való tekintetből vételve. Végtere a' Tudományok' és Mesterségek' állapota felől való tudósítások; úgymint: új találmányok, ujonnan kijött könyvek, 's azoknak illendő szabadsággal való megítélése; házi 's mezei gazdálkodásra tartozó észrevételek, javallatok 's t. e'f.

Ezen Folyó-Írás, mint eddig, úgy ezután is minden esztendőben negyedenként jelenik-meg, 's minden Negyedet egy nevezetes nagy Hazafinak jól eltalált képe fog ékesíteni. Az Elő-fizetés' árra szép medián papirosra 6 for. — Velinre 10 for. Conv. pénz, ide értvén a' szabad posta küldést. Az 1825-ik, 1826-ik és 1827-beli Folyamatok is ugyan ezen áron még találatnak a' Kiadó Könyv-áros boltjában.

Kassán, Júníusz 30-án 1828.

A' Kiadó és a' Redactzió.

GRÓF
ZRÍNYI ZSÓFIA.

M. VADÁSZI HERCZ.ÍRÓ RÁKÓCZY FERENCZ,

ÉS KÉSMÁRKI GRÓF TÖKÖLY JÁNOS HITVESE

SZÜL. 1695de ESZT. MHT. 1705de FEBR. 18de.

A Bécsi Könyvszö Jutczetből.

Felső Magyar-Országi

NEMZETI

POÉYÓLIRÁS.

1828.

Opus tibi vultum multa et praecleara minantur. Her.

Negyedik Esztendei Folyamat. — II^{dik} Negyed.

APRILISZ, MÁJUSZ, JUNIUSZ.

A Felsőes Kü. Magyar Helytartó-Tanács' hegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTYÁN, CS. KIR. PRIV. KÖNYV-NYOMTATÓ ÉS ÁROS' BETŰVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

Él Magyar, áll Buda még!

KISSALUDY KÁROLY.

ZRÍNYI ILONA' KÉPE.

*Nézd: az igaz virtus feláldozza magát,
'S nem kéri senktől érdeme' jutalmát:
Mert azt magában éri.*

*A' Bajnok, mosoly'gva rohan a' halálnak:
Hogy vére, gyümölcsöt teremjen honjdnak,
Élett örömmel végü.*

Ecsényi Dániel.

Szenvedni. E' szigorú hang hatja-meg már bölcsőjében a' mosolygó Ártatlant. Ez riasztja-fel vidám játékaik között a' Serdülőt; 's e' hangon hiteti-el a' Sors az érettebb korral: milly nyomorult egy Halandó! 's ennek bádjasztásai között záródnak-be a' Haldoklónak szemei.

Boldog az: ki levívhatja bánatit; 's kinek lelke ébren van a' csapások között is. Zrínyi Ilona' nagy lelke valósitá ezt. Szüntelen bánat, 's fájdalom hervasztá ennek arczát; 's bár hal sorsára nérvé boldogtalan volt, nem volt belsőképen az: mert Fátumai vívák ugyan, de lelkét meg nem dönthették.

Zrínyi Ilona Veronica, az 1643-dik év' táján látta világot. Atyja, Horvátországi Bán Gróf Zrínyi Péter volt. Anyja Gróf Frangepán Katalin. A' születés, melly felette nemes volt, öröm-gyönyűkkel áldá Ilonát azon pontban: hol virág-kora 's szép tulajdoni, mindent hódítának a' keeses Serdülő felé. De, a' Sors' mosoly-

gási között sem látszatek megúnni pártját. Azt a' mi Eldődeink' szokása volt: szívet csak az érettebb korban adni 's venni, úgy látszik, gondos elé-látással követék Szülei is; és még is, talán midőn az élet' legszebb érzése ébredt-fel kebelében, 's midőn az édes eltökélés: a' magány' örömeiről lemondani, szívében megért; 's talán akkor, midőn mennyei alakkal kísértgeté a' jövőendő: szakad'tt-el az I l o n á t boldogságához csatoló láncz.

Egy viszsonosan édes pillantat felszabadítá I l o n á t a' szülei hatalom alól. Felső-Vadászi Rákóczy Ferencz az I-ső, választott Erdélyi Fejedelem, 's Sárosi örökös Fő-Ispán, II-dik Györgynek, és Bátorj Sóniának Fija, az 1666-iki Mártziusz' 1-sőjén, a' Zborói kastélyban, (Sárosban) Makovicza vára alatt, tartá I l o n á v a l menyegzőjét; hová a' jeles Völegény' részéről az Öröm-anya, Munkátsról, ugyan azon évnek Januáriusa' 20-ikán, hívá-meg Zemplény Rendjeit is; kik az egybe-kelés' pompájára, Szemere Lászlót és Kazinczy Pétert küldék-el kebelökből „cum poculo deaurato, centum florenis comparato, uvae racemi figuram praeseferente, Sponsis oblato” így Szirmay Notit. Histor. Cott. Zempl. pag. 206. (1)

A' tomboló öröm-zajt, mely I l o n a' lelkét eltelé, csillapíták utóbb a' Sorsnak csapásai. Öröme ugyan, ha sebesen röpülöre is, még tarthata számot; de nem állandóra, nem valóra. Hölgyi lépései eleibe, gyász-ösvény komorúlt; 's ezen haladott az örök bánattal kezét fogva, a' reá nézve talán boldog sír felé.

Látta Ő 1667-ben, Besztercze-Bányán, a' Császár Leopold ellen kitört pártos lángot; mellyet édes Atyja Zrínyi Péter épen nem oltott, 's nem kívánt oltani. Gyanítható: mily el vala lelke szörva a' kétséges ügy alatt. Férjét Rákóczyt, rettenetes sors fenyegeté már, az édes Atyja pedig 1671-ben, Aprilisz' 30-ikán, Bécsi-Ujhelyben, hohér-pallos által — veszté fejét.

A' gyász-súly, mely az Erősnek is leverhette volna lelkét, idővel megkönnyült I l o n a' keblében. A' béke' nyájas malasztú között, enyhült keserve is, 's gyászai múlongának. A' páros élet' gyümölcsét szíve alatt hordá már a' lelkes Aszszony; 's megörvendteté rövid időn azzal nemes hajlandóságú Férjét. Juliána Borbála név jutott ennek a' kereszttségben. Négy év múlva, azzal tetézé Férje' örömét I l o n a: hogy 1676-ban, a' Borsi kastélyban Fiját szült. Ferencz lett neve, ezen Anyjánál nem szerencsésebb Gyermekek. Ez volt reménye a' Rákóczy-háznak, de egyszer'smind jövőendőben kútfeje ama' veszélyeknek, mellyeket ennek harcz-ható fegyvere 's lelke, a' Hazára árasztott; 's mellyeknek véres nyomdokait, pusztúlt vidékein, olly keserve sen; 's olly soká megsiratta a' Magyar.

1) Felső Magyar-Orsz. Múzeum. 1826. IV. Negyed. 455. lap.

I l o n á t várta a rettenetes sors. Szeretett Férjét Rákóczy Ferenczet, Zborón, 1676-ban, szülése kinjai után 5. hónappal, Júliusz' 8-kán, életének 31-ik évében elrablá a halál, 's ez, az ifjú Özvegyen hagyá gyász-fátyolát. De csak hamar meghatá szívét Késmárki Gróf Tököly Imrénének R á k ó c z y n é. Az állhatatlan szívü Tököly, 1677-től fogva a Pártosok' Vezére, az 1680-dik évben sikeretlenül szét-oszlott Nagy-Szombati Gyűlés után erőssen hívé: hogy Leopold, a' köz-béke' kedvéért mindenre kész lenne; 's azért már ezen évben felfogadá: hogy ha I l o n á v a l leendő egybe-kelése megengedtetnék, a' Cath. vallást felvenné, 's Párt-hiveit lecsendesitené. Remény nyújtaték neki, ha azomban elébb a' várakat és fegyvereket átadná, az idegen Zsoldosokat eleresztené, 's a' zendülést lecsillapítván, hűségének valódi jeleit tapasztaltatná. Tököly nem fogadá-el a' feltételt, azt adván okúl: hogy a' Magyarok' ügyét pártoló Török Sultán' híre nélkül azt nem teheti (2). Menyegzői zaj helyett tehát, fegyver-zörgés tölté-be a' hadlángba bele-fírad't tájakat.

Új fájdalmat sajtol-t ki ezen év I l o n a' szívéből. Rövid nyugvása, úgy látszik — csak arra való volt: hogy keblét az új csapásokra elkészítse. Napát Batory 'Sófiát, sirjába dönté a' kérelhetetlen, 1680-nak Juniusza' 14-ikén Patakon; 's az özvegy Rákóczy Ferenczné ült-be Férjének széles birtokába. Akár tiszta szeretet, akár mellékes tekintet, úgy látszik: mind kettőből bizonyos mennyiséggel bírták arra Tököly Imrét: hogy I l o n á v a l lehető egybe-kelését kieszközölje. Reá-állott erre Leopold. I l o n a második menyegzőjét a' Regéczi várban (3) tartá Tökölyvel; 's ennek az új Nő, őszinte jó szívet nyújtott birtokába, midőn a' színes biztatásokkal telyes Tököly, a' Munkátsi várnak birtokába jutván, ál-orczába burkozott; 's Budára menván, a' Magyar-hont, a' Török' adózójává tevé. Ezen évben került Koháry István Tököly' kezére, 's minthogy ötlet pártolásra semmikép' nem veheté, sőt a' fogolytól szembe-szökve árulónak, 's a' magyar-név' letörölhetetlen mocskának, és az Oszmánok' hitvány rabjának gyaláztatnék; Koháry rendíthetetlen, a' Munkátsi várban, három évig szenvedé ezért, a' Tököly által reá-ítéltetett fogságot, 's hű maradtott.

Boldogtalan emésztődések között folytak ezután I l o n a' napjai. Tököly, 1685-ben Nagy-Váradra a' Basákhhoz segédért igyekezcván, rab-lánccra verettetett; 's egy nyomorult szekéren, Adrianopolba vitetett. Hihető, megtudta a' Török: hogy Tököly, Szószöllői által, kevéssel az előtt, a' Király' kegyelméért eszedezett. A' következett évben, Solimán, Karaffához követeket küldött béke-kötés végétt. Bécsből azt felelék: hogy az alkudozás a' Szövetségesek' jelenléte nélkül meg nem történhetik; azért So-

(1) Katona Epít. Checo. Part. III. pag. 572.

(2) Munkátsi teni a' P. M. O. Minerva 1826. 4-dik Negy. 356-dik lapja a' menyegzőt; azomban Bál-Művés in Comp. Hong. Geogr. p. 221. így ír: „Ado venenit (Regéc) olim palatia instructa fact, ut non dubitaret Emeritus Tököly cum Helena Zrínyi nuptias hic celebrare.”

limán, Tökölyt szabad lábra tenni eltökéllé: hogy Leopoldnak átadja, 's hogy ez által, a' békességre való hajlandóságát bebizonyítsa. Tököly vissza-eresztetett, ismét elfogatott, de a' Királynak nem adattott-át.

Sorsán elbusulva, 's megkeményítette a' szapora csapások által, hős-szívet viselt Férje' távol-léte alatt I l o n a. A' Munkátsi Várat erős vár-örző sereggel tölté-meg, 's azt serényen oltalmazá 1686-ban; de 1688-ban Januáriusz' 14-ikén (4) az élés-szerek' 's pénz' híjja miatt, kénytelen volt feladni magát, a' híres Karaffa Antalnak. Ezen alkalommal jutott e' Vezér' kezéhez Tökölynek megaranyozott buzogánya, pálczája, és sisakja, mellyeket neki, mint hercegi czimeket, a' Török ajándékozott.

A' Munkátsi vár' feladattatása után, Zrinyi I l o n a, Gyermekkeivel Bécsbe vitétt. Ferencz' nevelése, Cardinalis Kolonics Leopold Primásnak, 's Generális Gróf Csáky Istvánnak gondjaira vala bízva; 's Cseh-országban, elébb a' Neuhausi, utóbb a' Prágai Jezsuitákhoz adatott tanulás végett; 's onnan öt év múlva, esztendeig Olaszországban utazott-szerte. Testvér-nénjével ez alatt, Gróf Aspremont Ferdinánd Góbert tartá menyegzőt. I l o n a, az Orsolya-Apátságokhoz adaték Bécsben, remény és kétség között várni a' jövőt, melly azomban reá, derülés' sugáiraival többé soha sem virad't.

Tököly csak alkalomra várt. Erdély már hódolt Leopoldnak; 's L-ő Apafy Mihály Erdélyi Fejedelemnek 1690. Aprilisz' 15-ikén történet elhunyta után, számos Török-és Tatár-sereggel, a' Törösvári szoroson Erdélybe tör, 's Zernyest nevű falunál, ugyan azon évnek Augusztusa' 21-ikén, Heitersheimbi Gróf Heiszler Dónáttal megütközik, ezt, és Herczeg Dóriát elfogja; a' midőn Széki Teleky Mihály, az Erdélyi Hadak' Fő-Kapitányát, a' csata-vész áldozá-fel. Keresztén-Szigetre hívá utóbb Erdély' Rendéit Tököly, hol Szeptember' 21-ikén, az Egybe-gyűlttek által, Erdélyi Fejedelemmé választatott. Változó szerencséji után, egy kis sugár pillogott I l o n a felé. Férje a' fogoly Heiszlert szabaddá tevő oly feltétellel: hogy Hölgjét vissza-váltsa. I l o n a Bécsből Férjéhez eresztetett; 's még 7 ezer arany adattaték ennek a' váltás'g' pótlásában.

I l o n a tehát ismét ölelheté Férjét. Távol az örömeiktől, bajnok-elszánással viselése az élet' terheit; de még az irtóztató vala hátra. Leopold, a' Török-hadnak véget vetett a' Karloviczi béke által. Reis Effendi Török Követ noha akará, Tököly' javára semmit nem nyerhetett. Ennek tanácsából, Bithyniába voná magát I l o n a-ával; 's e' nagy lelkű Aszszony (5) 1698-ban híven követé Nicomédiába a' Fekete-tenger mellé

(4) Katona ugyan ott 400 lap. Bodaj Ésisé Magyar Or. Hist. Leopold' életé. 26. lap. Bő Mihály ugyan ott 215. lap.

(5) Így nevezi őt Bő H. Magyar is. Szerep rozzentes, 's talán példavételek valé. Sinatta két Férjé, Atyjá, Tevéfét, Fiját, Leányát, két Unokáját, Hosszját.

Férjét, elhagyva Hazáját, Rokonit, 's Birtokait. Itt húnyt-el e' már régen hervadozásba indúlt virága a' Magyar-nemzetnek, a' szerencsétlen I l o n a, 1703-ban, Februáriusz' 18-án, 60 eszt. korában, szegénységben. Tetemei Konstantinápolyban nyugszanak.

I l o n á t, Katona szerint, Benier nevű Francia, ilyen sír-írással tisztelé-meg:

„Hic requiescit, a heroicis laboribus

„Virilis animi mulier,

„Sexus et seculi sui gloria

„Celsiss. Dna

HELENA ZRÍNYIA,

„Zerinae ac Frangepaniae gentis

„decus ultimum.

„Thökölii Principis uxor, olim Rákóczii,

„utroque digna conjuge;

„magnis apud Croatas, Transilv. Hung. Siculos

„inlyta titulis.

„factis ingentibus toto in orbe clarior;

„varios aequa mente fortunae casus experta,

„par posteris, major adversis;

„Cumulatis christiana pietate bellicis laboribus

„fortem Domino reddidit animam,

„mortem eluctata

„in suo Florum campo,

„ad Nicomediensem Bithyniae sinum

„anno Sal. M.D.CC.III. aet. LX. die XVIII. Februar.”

Tököly Imre, harmad-fél év után, sírjába követé Hítvesét, Szeptember' 13-kán, — mások szerint 17-ikén — 1705-ben, 47. esztendős korában; minekutánna Luther' tanításáról lemondván, a' Cath. valláshoz tért (6). Benne, magva szakad'tt e' Nemzetségnek, mert Ilonával eltöltött házassága terméketlen volt. Végső-intézetében, minden javait az Ilonától született Rákóczy Ferenczre hagyá, olly feltétellel: hogy ennek kisebbik fija György, Tököly-nevet viselne. Rákóczy Ferencz, ezen örökségétől, valamint minden más birtokaitól is elesett utóbb, 's Rodostóban, 1735-ben, Aprilis 8-ikán hünyt-el. Konstantinápolyban, édes Anyja mellé tétettek hideg tetemei.

Ilona, utolsó csemetéje volt a' Zrínyi-háznak. Testvére az Ifjabb Péter, — némellyek szerint Boldizsár, — a' mint Katona írja, ugyan csak 1703-ban halt-meg; ki terhes gyanúba esvén, a' Tiroli és Gréczi tömlöczben, 24 évig foglyoskodott.

A' lelkes Ilonát, bánat, emésztődés kíséré-át az életen. Örömeit csak pártájában érezheté; azon túl szakadatlanúl sujtogató a' Sors. Midőn Tököly idegen éghajlat alatt számkivetve nyomorgott, példás hűséggel követé őtet a' távol-vidékekre; 's gyötrelmeiben osztozék. Ilona méltó: hogy emlékezete fennmaradjon!

Debreczeni BÁRÁNY ÁGOSTON.

(6) Comp. Chronol. Hung. opera Mich. Ambrosiovszky, pag. 158.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

Negyedik Füzet.

Április 1828.

1.

Az Ehség' idején lehető segedelemről. A' Gabona-tárákról
és Társaságokról.

A' szükség törvényt ront! — A' szükség, — a' mi társasági 's természeti jussainknak, erkölcsünknek 's okosságunknak nagy ellensége, — vissza vet bennünket akármi kimívelt Társaságból a' természeti nyers állapotra. — Hogy ezen utolsó szükség' insége, mindent, a' mi bennünk okosság, és így emberi, le ne rontson, a' természeti Törvényeknek szelídebb Irói, úgy mérsékelik ezt, hogy: csak úgy nyerhet az ebből eredett, magunk segítségére tett törvénytelen cselekedetünk kedvezést, ha 1-ször fel lehet tenni, hogy az ez által megsértetett fél maga is segíthetett, 's segített volna; ott a' hol ezt feltenni lehetetlen, — nem nyerhet az utolsó szükség semmi kedvezést. — 2-szor: Ha az utolsó szükségben tett kárt kipótolni nem lehetetlen — a' melly vissza-pótolásra a' már-szükségétől mentett sértő, köteleztetik is.

Ámbár tehát ezen két törvényeket a' szükség soha el nem ronthatja, ha az okosság' kedvezéseit meg akarja nyerni: még is minden módon azon igyekeztek a' Társaság: 1. hogy ez az ő ellensége az utolsó szükség semmi módon elől ne állhasson. — 2. Egygyik szükségnek elkerülése által a' másik hasonló szükségbe ne esünk.

Azon utolsó szükségek között, mellyek a' Köz-társaság' ellenségei legnevezetesebb az Ehség, vagy az élelemnek annyira váló megfogyatkozása, hogy az által az emberi élet feltartása szenvedjen.

F. M. O. Minerva 2. Negyed. 1828.

18.

Mi legyen a' közönséges, több szomszéd Tartományokra, Országokra kiterjedő szükség? — mik a' különösebb, kisebb helyeket elfoglaló fogyasztásnak sok lehetőség nagyságai? — könnyen által-láthatjuk. — Jöhet oly könnyül-állás, és az nem ritka, hogy akérik is éhél-balás veszedelmére juthat (eltévedvén p. o.); — de egy Helység, annyival inkább egy Tartomány, — még inkább több Tartományok, igen ritkán jöhetnek ezen veszedlyre. Annál kevésbé pedig:

1. Mennél inkább tudnak élni a' Nemzetek a' magok Gazdálkodásaikkal, 's Kereskedéseikkel, — és

2. Mennél nagyobb össze-köttetésben vannak a' meszszebb lévő Nemzetekkel. Így p. o. a' Tenger-melleyékiek könnyen behozhatják a' legmeszszebb termett életet is. Fel van számálva, hogy 55 Berlii Mérő' (Scheffel, vagy kevésfél több mint egy Posonyi Mérő', az az fél köbölnek vitele, 35—40 forintba, és így egy köböl élet' vitele, 1 forint 26 krajczárba kerül: 1. A' Tengeren 500—700 mért-földig (Rígától Amsterdámig 1817-ben.)

2. A' folyó-vízen felfelé (Amsterdamtól Düsseldorfig) 25 mértföldnyire.

3. A' szárazon, jó Prussziai töltsén 6 mértföldnyire.

„Az Európaiak, a' Tenger, mintegy asztal-körül üledtek-meg, 's úgy hordják magok között körül élelmüket.” (Gelehr. Lexic. Kornhandel Caikkébe).

Hogy kell a' Nemzeteknek gazdálkodni, hogy az éhség' sanyarúságát elkerülhesék? — Maga az egygyes ember gazdálkodásának természete megmutatja. A' magános Gazda:

1. A' bővebb esztendők' termésiből, eltészen takarékosan a' jövődőre.

2. Ki adhatja, vagy feltarthatja másoknak felesleg való élelem cikkelyeit, hogy azokat a' szükség' idején maga is használhassa.

3. Bátorságossá teszi magát, hogy ha szintén ő a' termésbe szükségét lát is, a' szomszédjai 's más jó emberek rajta segíthetnek.

Előre-való gondoskodások ezek; mert, ha ezeket elmulasztván véletlen lepné-meg a' szükség; az ostrom-alá szorult várbeli Őrző-sereg' példájára a' minden-napi eledel' mértékeit kell szűkeb're venni.

Ha ezeket a' Nemzetekre alkalmaztatjuk:

Az 1-sőből: A' Takarmányok esztendőnként való megkímélésének az ő Gabonának használásai, —

A' 2-ikből A' Gróf Sóden megbecsülhetetlen képséleti Tárházai,

A' 3-ikből: Az Éhség' idején lehető Gabona-társaságok 's kereskedések alapjai fognak szemünkbe tűnni.

I. A' Takarmány' jövődőre megkímélése körül való Szám-vetések.

A.) A' magános Föld-mívelőknel.

Ha egy Gazda esztendei termését = t, T, — nek nevezzük;

— e, — E — nek azt a' Gabonát, melly a' házi élelemre szükséges, (köbölökben)

— V — nek az esztendei vetést, az az: azt a' számot, a' mennyi köbölt kell a' Gazdának az elvetésre, magnak megtartani.

— A' Gabona köblének folyó árát = A, — a — nek

A' maradékot, mely a' következőre esztendőre hagyatik-meg = m, vagy M — nek: világos, hogy

1.) Ugyan azon Háznál, az e, vagy az élés, és a' V = vagy a' vetés, esztendőnként ugyan az, 's nem változik.

II. Fel kell tennünk azt, hogy a' Föld-mívelő munkája után élhessen; és így a' terméseinek árából bizonyos summát kell neki bévenni. Ezt a' summát (a' Föld-mívelés' procentjét, század-béréit) közép mértékbe felteszszük, hogy mindég egyenlő (p. o. ha egy köblős földből z forintot kell bévenni; V vetésből jön = VZ. esztendőnként) következik innen:

1. Mikor kevesebb termés van, drágábban kell azt eladni; és olcsóbban lehet eladni ha több van; az az: az eladni való élet' mennyisége visszaszár erányban van (inversa proportióba), az élet' árával.

2. Világos pedig, hogy el lehet adni esztendőnként = t — e — v — m, az-az a' termésemből kihúzáván az élésre (e), vetésre vagy a' jövő esztendei magra (v) szükségeseket, és még a' jövőre maradó takarmányt (m).

3. Mivel azonban egy vagy egynehány jó esztendők alatt a' Gazda egy bizonyos állandó maradékot, (=m) a' mely az ő gazdaságára leghasznosabb 's illendőbb, hagyhat-meg: látni való, hogy e' szerent a' múlt esztendei maradék, melyet már most eladhatunk = + m, és az ezt új termésből helyre-pótoló — m egy-mást elrontják, (mint plus m és minus m vagy + m — m = 0 = semmi az esztendőnként lévő eladásokban). Következésképen egygyik esztendőben eladhat a' Gazda = t — e — v — m + m = t — e — v; másikban mikor a' termése = T, eladhat = T — e — v.

4. Ez lész' hát a' mi Gazdai számvetésünknek fundamentoma: t — e — v: T — e — v = A: a — az az: az esztendőnként lévő termések, kivonván belőlük az élést és a' vetést, — úgy vannak, mint azoknak árak megfordítva, — vagy közönségesen: az eladni-való Gabonák' mennyiségei megfordítva vannak, mint azoknak árai. p. o:

Ha egy Telekes Gazdát felveszünk, a' kinek 20 köblős földjei vannak, melyeknek felét esztendőnként bevetheti és így 10 = v. Tegyük-fel, hogy ezen egy telekú Gazdának háza- népe hat személyből áll, a' kikre esztendőnként 4-szer 6, az az 24 köblőt számláljunk élelműkre, és így e = 24. Felvehetjük továbbá, hogy közép termésben, rendszerént-való jó esztendőben T = 5v, az az: a' termés 5t annyit fizet, mint a' vetett mag, kiadáván belőle minden részt, kepe részt, 's a' t' és így itt T = 50.

Utoljára világos, hogy ilyen környüállások közt egy köblő életnek a' közepszerű jó esztendőben az ára = 3 forint = A. és e' szerent még mértékletes század-bért, procentet kap a' föld-mívelő, (egy köblős földből 4 $\frac{1}{2}$ forintot az élelmén kívül).

Ezen esetekben azért, a' mi felvett proportzionkból:

$$t - e - v: T - e - v = A: a, \text{ lész'}$$

t — 24 — 10: 50 — 24 — 10 = 3: a, vagy: t — 34: 16 = 3: a a' honnan a' végsők sokszorozatja egyenlő a' középsőkével: a(t — 34) = 48. és ebből $a = \frac{48}{t-34}$ Látni való pedig ezen

egyenlítésből, hogy ha $a' t =$ természetes akármilyen száma lesz, ez által az élet' ára is meg fog határozódni, különösen ha az $a = 5, 6, 10, 12, 16$

lész a' termés $= t = 43\frac{1}{2}, 42, 38\frac{1}{2}, 38, 37$ az az:

ha p. o. 10 köblös földéken termelt csak 42 köblől élet; köblőt 6 forintjával kell eladnunk, ha 4 for. 48 krajczárt vesszünk-be egy köblös földből, élelmünkön kivül.

5. De könnyen láthatják a' Gazdák, hogy a' mi terméseink közt, és az élet' ára között lévő érányosság, nem megyen mindég a' mi felvett proportzióink után. Fő oka ennek az, hogy ha szűkebb esztendők vannak, a' Gabona vásárba nem-csak a' jelen-való esztendei termés, hanem a' tavalyi maradék is, (az m .) megjelenik. Tegyük-fel tehát, a' mi épen értékezésünk' célja is, hogy a' t termés igen szűk; ekkor a' tavalyi m maradékot is használhatjuk, (eladhatjuk), a' nélkül hogy azt új élettel kipótolhatnánk. Ezen igen szűk esztendőben tehát eladhatunk $m - e - v + m$, köblöt. És így

a' proportzio lész: $t - e - v + m: T - e - v = A: a$, és a' fel-vett

alkalmaztatásokba $t - 24 - 10 + m: 16 = 3: a$

vagy $t - 34 + m: 16 = 3: a$

innen lész $a(t + m - 34) = 48$. És így $m = 48 + 34 - t$.

Ezen egyenlítésből, adatódván a' szűk termés $= t$, és egy köblől élet' folyó árra: az m —maradékot, (mellyet terméseinken felül kell eladni; hogy a' feltett föld-mívelés procentjét még is bevegjük) — ki lehet találni; $'a$ különösen ezen Táblát lehet csinálni:

Ha $a' t =$ termés: 34 34 20 20 10 $5 = \frac{v}{5}$ 5 $= t$
és az árra köblőnek 10 12 10 12 10 12 10 12 $= a$
lész a' maradék 4 $\frac{1}{2}$ 4 10 $\frac{1}{2}$ 18 28 $\frac{1}{2}$ 28 33 $\frac{1}{2}$ 33 $= m$.

E' szerént t. i. mikor szűk a' termés, és csak a' magját $= 10$ köblöt fizeti-meg a' Gazdának; ha egy köblől életnek az ára $= 10$ forint: hogy-ha a' fél teleket bevetett; $'a$ hatod-magával lévő Gazda a' tavalyi takarmányból 28 és $\frac{1}{2}$ köblöt meghagyott, és ezt most hasznárra fordítja: nem-csak hogy Háza-népével élélhet, $'a$ földjeit újra bevetheti, hanem még 4 $\frac{1}{2}$ forintot is beveszen egy köblös földjéből.

6. Mind ezek a' felvetések különös kényülállásra tartoznak. Ha a' feltett fundamentos arányunkat egész közönségessé akarjuk tenni azon egyenlítésében, melly a' kétvégső és két középső tagjai sokszorozatjából áll: $a(t - e - v + m) = A(T - e - v)$:

1.) Tegyük $a' t = VX$ -nek, a' hol az X a' magnak sokszorozatját állítja elől p. o. ha csak fél magot adna a' termés $t = v$ lenne.

2.) Ugy szintén tegyük-fel, hogy $A(T - e - v) = VZ$, az az: hogy az a' jövedelem, mellyet egy-egy köblös földünkben beszarunk venni $= Z$ forint. Ezek szerént lész a' mi egyenlítésünknek más formája:

$a(VZ - e - v + m) = vz$.

7. Hat mennyiségek vannak ezen Aequatióba, és így hat kérdésekre lehet ebből megfelelni. Nekünk fő-dolgunk az m , a' maradék gabona körül lehető számvetéseket kifejezni: már pedig ebből $m = \frac{VZ - AVX + av}{a} = \frac{VZ - VX + e + v}{a} = \frac{V(Z - X + 1) + e}{a}$

Ezen formából megtetszik, mellyek azok a' mellyek nevelik a' maradékot: nagyobbjáték ezt a' Z, (az az: ha több hasznot akarunk bevenni egy köblös földből) — az E-vagy az életet ha több; többnek kell a' maradéknak lenni. De leginkább neveli ezt a' V az az: a' Vetés' mennyisége. — Kissebbíti pedig az a, az élet' nagyobb ára. Sőt kisebb lehet ez mindég, ha a' termésbe a' vetés sokszorozatja az X nagyobb.

8. Mivel nekünk a' szűk termésre kell különösen figyelmeztünk, azon környülál-lásokat vegyük gondolóra, mikor a' t, termés = VX kevés, és így csak a' magját adja-meg, az az: ha X=1. Ekkor az m = $\frac{V(Z-X+1)}{a} + c$ -ben az $-X+1=0$, és így ekkor

lész $m = \frac{VZ}{a} + c$, az az: mikor a' termés csak a' magját adja-meg ha ó gabonánk van az élel-

münkre valón kívül annyi, mint a' vetés, sokszorozva azon pénzrel mellyet egy köblös földből be akarunk venni, elosztva az életnek ezen szűk terméskor lévő árával: éhethünk, újra vethetünk, sőt a' feltett pénzt is bevehetjük minden köblös földből, p. o. Most a' gabona' ára 10. forint és így a' mi esmeretes fél teleket bevett Gazdánk 15 forintot fogna bevenni minden egy köblös földjéből, ha a' tavalyi bő esztendőből meghagyott $\frac{10+15}{10} + 24 = 39$ köblöt, vagy ha 20 köből élelemmel bééri; 35 köblöt, a' mellyből eladhatja csak a' $\frac{VZ}{a} - 15$ köblöt, mert az $c=20$ köből élelmére marad, magánál, ha

t. i. olyan szűk termésé volt, hogy csak a' magját adta-meg vetése.

9. Ezen formának $m = \frac{VZ}{a} + c$ szemebetűndbb módosításai:

1. Ha felteszszük hogy Z=1. az az: olyan nagy szükség van, hogy élelmünk és a' veté-sen kívül egy forintot meg kell elégednünk egy köblös föld' használatán. Ekkor lész $m = \frac{V}{a} + c$.

2. Ha felveszszük, hogy Z=a, lész' $m = V + c$, az az: ha az előre néző Gazda, a' ve-tésre és élelmére valótát egygyű esztendőről a' másikra meghagyja: majd szükség' írhjen is, mikor csak a' magja terem-meg, lévessen még is minden köblös földjéről annyát, a' mennyin egy köblöt a' szükség' írhjen elad.

3. A' legszerencsétlenebb esztendő lenne, ha X=0 volna, az az éppen semmi-sem teremne. Ekkor lenne az (8-dik köv.) $m = \frac{V(Z-X+1)}{a} + c$ -ből $m = \frac{V(Z+1)}{a} + c$: és ha Z=a $m = 2V + c$, vagy ha Z=1; $m = \frac{V}{a} + V + c$, az az: különösen ha a' mi fél telekes Gaz-

dánaknak, más jámborokkal egygyűt semmije-sem teremne, de neki volna ó éltje $2V + c = 20 + 20 = 40$ köből; ezen nagy, és szinte elől nem fordulható éhségbe éhethne is, vethet-ne is, és még ha 20 forinton kelne az élet; ugyan ennyit venne-bé egy köblös földből, vagy, ha 31 köblöt hagyott volna meg; éhethne, vethetne 's egy egy forintot venne-be egy-egy köblös földjéből.

10. Világos tehát, hogy mennél több a' jövődő esztendőre feltartott maradék Gabo-na=m, annál többet veszen-be a' föld-mivelő. Egyéberánt mivel a' tavalyi (ezen számve-tések által előre meghatározott) maradékok, mindég új gabonával pótoltatnak-ki, a' mikor a' tavalyiak cladattatnak: sem a' Gazdának különö» megszorításával nem járnak;

sem, mivel a' köz (esztenői) kerengésből e' szerint a' maradék életek ki nem vétettek; a' kereskedés ellen nem vétettek. Ha a' Gazda (kivált a' kinek különböző helyeken 'a határokon vannak vetései) látja Pünköszt után jó termésit — maradék életeit aratás előtt is, reményelt terméséhez arányozva — eladhatja, 'a helyre-pótolhatja azt aratás után.

B.) A' Takarmány maradéknak az Országra alkalmaztatott Számvetései.

A' gabonával-való kereskedés' és maradék körül való számvetés' formáit, a' magános Gazdaságból, egyszerre által lehet vinni egy Országra is, mellynek népsége = n; Föld-mivelő' 'a Birtokosai' száma = b: azzal a' különbözőzéssel, hogy itt: az m = az egész Országos maradék, a' mellyből a' köz-szükséget fedezni lehet; — a' V = az egész Országba elvetett élet; és az e = élelmük összeséggel a' b számú Birtokosoknak 'a föld-mivelőknek.

Ha tehát az igen szűk termés' állapotját vesszük-fel, mikor a' termés t = VX, csak a' magját adja-meg, és így mikor X=1: léssz m = $\frac{VZ}{a} + e$ (9-dik köv.) Mellyből következik:

1. Minthogy az Országos Számvetésnek bizonyosnak kell lenni; egy-egy személyre 3 köblöt vévén, léssz e = 3b; és m = 3n, mert az egész maradéknak, hogy a' szükségét fedezhessük, annyinak kell lenni, a' mennyit az egész n népség eléli (mikor t. i. csak a' mag termelt-meg mindentűt) és így az Országra alkalmaztatva léssz az m = $\frac{VZ}{a} + e$ -ből:

$$3n = \frac{VZ}{a} + 3b.$$

2. Ebből a' $\frac{VZ}{a} + 3b$ -ből az Ország rendelése alá tartozik csak a' $\frac{VZ}{a}$, mert a' 3b. a' föld-birtokosoknál marad, szoknak lévén élelmük. Következésképpen a' $\frac{VZ}{a}$ -nak annyinak kell lenni, hogy azzal a' Birtokosokon kívül lévő Népség = n — b, béérhesse, és így $3n - 3b = \frac{VZ}{a}$.

3. Ha valami elnézés végett az egész formára lenne szükség: világos, hogy így kellene lenni közönségesen: $3n - 3b = \frac{V(Z - X + 1)}{a}$; a' hol bizonyosan adathatók n, b, v, —

a' többi mennyiségek a' környül-állástól függenek; különösen az X a' terméstől, az élet ára = a, a' szükségtől; de a' Z, a' mennyit egy' köblös földből beveszen a' Gazda — magától függhet, mert aztakármire tehetné, fellyebb, mint az Ország' szükségei kívánják.

Azon Országban, hol a' Népség = n; föld-birtokosok 'a mivelők = b; és a' Vetés = V, mennyiségei, meg vannak határozva, fel lehet tehát előre vetni az Ország' szükségeit fedezhető maradékot.

A' mi Magyar Hazánkban csak a' föld-mivelőkre és az urbariális telekekre lehet ezt rész-szerént meghatározni azon számokból, mellyek a' Schwartner Úr Statistikájának 1798-diki első kiadása' 147-dik Levelén a' 45-dik §-ba jöttek legelőször köz-tudás alá.

A' vagyon itt, hogy Hazánkban 217018 (urbáriális) telekek vannak, ha tehát egy-egy telekre, mint a' 4-dik következtetbe hatszemélytszámlálunk; ezekből élhetnek 1'302108. (A' kitett helyen azonos értelemben lévő föld-mívelők 451052, és közönségesen vett föld-mívesek 1'298816. számlálhatnak). Ha tehát az egy telekes Gazdák csak 10. köblöt vetnének is esztendőnként, azon szűk időben is mikor csak a' mag teremne-meg, megtartván a' takarmány maradékainak szabásait, eladhatnak = 2'170180. z köblöt életet: — és ha z=na-nak veszik = 2'170180. köblöt.

Külömben pedig, ha takarmány maradék nincs, és a' szükségben csak a' mag termelt-meg, hogy az éhséget elkerüljék szükség van 3b = 3'906324. köblöt életre. Sőt ha a' mag sem teremne-meg, ha p. o. a' vetés csak felét fizetné-meg; az éhség' elkerülésére szükséges gabonán kívül még 1'085095 köblöt is mállhatatlan szükség lenne. Szörnyű eset volna ez! ez által azok a' Vármegyék leginkább szennyvednének; a' hol több a' föld-míves, több a' vetés; — 's kevesebbet sokkal ott, a' hol más élet-nemei vannak; — többet szennyvedne az Al-föld, mint a' Fel-föld!

A' Gabona bizonyos része' esztendőre való megtartásának tehát e' következő hasznai vannak:

1. Az éhség szilddéseitől megmenti az Országot, ez a' haszna, életünkkel egygyütt jár.
2. A' gabona-kereskedésnek örökös capitálisza, és kútfeje.
3. A' föld-mívelés' nyereségére bizonyos zálog.
4. A' jövőendő vetés felől bizonyossá téssen.
5. És így azt cselekszi, hogy a' Gazda szinte az időnek ura legyen, és ez őtet épen ne zavarhassa.

II. A' Gróf Soden' képzeleti Tár-házai.

Ilyen nagy hasznai lévén a' takarmány megtartásának, mind a' magános Gazdákra, mind az Országra nézve: következik, hogy a' *Gabona-tartás' módjára* nagy gondjúnak kell lenni mind a' Köz-társaságnak, mind a' Föld-míveseknek.

A' közönséges Gabona-tárokak mennyisége, helyei, — azoknak felépítése, feltartása, — ezekhez tartozó Hivataloknak állandó fizetése, — a' számolásokra, valamint az itt könnyen elvezethető életre való felvigyázás, — olly költséges 's terhes dolgoknak teszük; hogy, noha a' Tár-házak szükséges voltokat minden nap látja is a' Köz-társaság, még is nincsenek azok kívánt jó, 's követhető állapotban akármely kimivelt Országban is.

Az Országos Gabona-tárok' nehézségeit elnézván tehát a' Nemzeti Oeonomiának amaz igen nevezetes Filozofusi Írója *Gróf Soden Julius*; a' *köz-stűkség idejére nem Tárokat építtetni, hanem a' Státus által előre meghatározott gabona maradékokat használni tanítja.*

Ugyan is a' föld-birtokosoknál lévő, 's a' Státus által meghatározott gabona tartalék-ról; (m = $\frac{VZ}{e} + e$), mindég bizonyos lehet a' Közönség. Jobb karban van ez ott, mint akármely Köz-tárban; — ezeknek elszállítatások is alkalmasabb, könnyebb, mint ha először sok helyről hordanák egy köz-magazinba, innét azután ismét széllyel más és gyakran tova lévő Helységekbe, hogy itt végre kiosztogattassék. A' Gróf Soden képzeleti Tárából,

gyakran csak a szomszédba kell felvenni a kívánt gabonát, az első helyről, minden nagy vitél, által-töltögetés, mérés alkalmatlanságai, 's fogyatások nélkül. A számolás ezen képzeleti Tárnak könnyű és természetes. Biztonsági költség reá nem szükséges. — Ez a 'szükség' idején segítő hathatós mód, a *Képzelti Tár*, munkába is vetettet már Bajor-országban, a' Gothai Hercegségben 's más Német Tartományokban.

Az éhség' idején segítő *képzelti Gabona-tárnak* elrendeléseit tehát ezek lehetnek:

1. Minden föld-birtokos tartozik Köz-szükségre $m = \frac{VZ}{a} + e$ — feltartani, melyből csak

a' $\frac{VZ}{a}$ a' Státusé. Ha 3. közből életet számlálunk egy-egyire, kellene lenni $3a - 3b = \frac{VZ}{a}$.

Vagy, ha 10. közből vetésre 6. személyt számlálunk, V, vetésre $\frac{6v}{10}$ ember jön; és így

$b = \frac{6v}{10}$, kiknek egész esztendői élelmök $3b = \frac{18v}{10}$. Következésképen esztendőre $3n - \frac{18v}{10} =$

$\frac{VZ}{a}$; és $\frac{1}{2}$ esztendőre (Áprilistól Juliusig) $n - \frac{6v}{10} = \frac{VZ}{a}$, a' Státus' szükségére való. Ha ezen

formákban a' $Z = a$: a' népség' számjából a' vetés' száma, meghatározatik. Ha pedig a' vetés is tudva van előre, és a' szükség idején lévő $= a$; (mely 3, — 4-szer annyi mint a' rendszerént lévő folyó ára az életnek, és így 12 — 16 forint $= a$): ekkor az egyenlítésekből a' Z-nek értéke kikereszthetik.

Egyébaránt világos dolog: hogy ott, a' hol közép termés szerént nem terem annyi mint $m = v + e$, a' közre-való maradékot kívánni nem lehet. Csak azon Gazdáknál lehet ezt kívánni, a' hol két három 's több annyi terem rendszerént, mint az élelemre és vetésre szükséges.

2. A' közre-való maradék gabonát, magának, csak a' szükség' idején kívánja az Igazgató; akkor, mikor már 12 — 16 forint egy közből (2 Po'onyi mérő) élet' ára. Az ilyen szük esztendőt jökor meg lehet előre tudni, és a' maradékokat készen jó rendben tartani. A' maradék' feltartása által pedig a' szükség ellen bátorságossá tétetve, mivel így a' szükség egy bizonyos (a' Státus által meghatározott 12 - 16 forint) pontnál feljebb nem hághat: az élet' árra nem nevedhetnek az igazgató's akaratja nélkül. És így a' gabona árra meghatározása is (annak maximumjára nézve) észre-vehetlenül az igazgató's hatalmába lépzen, a' mi igen jöltévé dolog a' Köz-társaságra nézve.

3. Gróf Soden azt mondja: hogy, noha ezen maradéknak gabonából kell állani: mindazáltal tetszésére hagyhatja a' Státus a' Birtokosoknak, a' részökre hagyott maradékot áron is megvenni, mely summát az igazgató's nékik költsémben is kifizeti. Ez által tehát a' Birtokosok semmi módon nem vesszhetnek; — a' Gabona-kereskedés sem veszít, mert a' Magasínokba lévő, álló, 's kereskedésből, köz kézről kivett Gabonák nincsenek — csak képzelet szerént vannak kivéve a' maradékok a' Köz-kereskedésből, noha valóságosan igen sok helyeken vannak, sőt kézről-kézre is járhatnak.

3. Nem szükség tehát az Igazgató'snak 's Köz-társaságnak a' szükség', éhség' elkerülésére költséges nagy Tár-házakat építeni, feltartani, 's étellel rakva őrizni. Csak a' maga szükségére való Tár-házakat építtessen a' Státus (Hivatali, Katonai, 's egyéb szükségére való Tár-házakat). A' föld-művelő Gazda is csak a' maga termésének, maradék gabonájának

letevő helyeiről gondoskodják. Gondoskodják Vermeiről, Hombárról magános Granáriumairól. Ha jószágai más-más helyeken vannak, ezen Tárok is lehetnek a' már tudva lévő számvetési erányban, külön-külön; — ez a' 'Közönség' szükségére mindegy.

III. Az Éhségkori Gabona-Társaságok.

Ezen számvetések arra az igen ritka esetre-valók, mikor a' szükség Ország-szerte, sőt több Tartományokra terjedne-el. Akár ilyen közönséges, akár csak egy részen uralkodó szükség lepne-meg bennünket; a' *Gabona-Társaságok*, — mellyeknek Német-országban az 1817-diki szükség' idején jöttévő foganatjai voltak — az éhség ellen hathatós és bizonyos segedelmet nyújtanak.

Elberfelden (Rajnai Burkus Orsz. a' Düsseldorf kerületben) 1815-ben egy 158 Polgárokból álló Társaság össze-tett 74000. tallért, 's ez által, Gabona-kereskedésével 455416 tallért hozott mozgásba. Jól elrendelt intézeteivel azt vitte-ki, hogy az Elberfeldi Lakosok, szükség' idején kegyeret 5 Stüber, vagy $\frac{1}{2}$ tallérral olcsóbban vehettek. Ez által az egész Környékre is jöttévő volt ezen Társaság, mert sehol Elberfeldi élet-vevő nem lévén, kisebb ára volt az életnek darab környéken. Ez az Elberfeldi Társaság még 1816-ban Juliusban vette-be az életet. Hetenként egy arra a' végre vert emlék-pénzt osztottak-ki a' Polgárok között, melly pénzek a' Kenyér-sütőknél $\frac{1}{2}$ tallért értek, mellyekkel a' sütők ismét Gabonát vettek a' Társaságtól.

Frankfurtban ugyan 1816-ban de már késő Novemberben, és csak a' körül-belől lévő helyekről vásárolt-be egy ilyen Társaság 128305. forint árú életet, azon intézettel, hogy a' szegényebbek 6 fontnyi kegyeret 26 krajczáron vehessenek mindég. Ezen jól-tévő cseljét ki is vitte, — de, (noha 300645 forintot hozott mozgásba) még is 74000 forintot vesztett; és így 26 krajczáron 14 krt; a' mikor amaz Elberfeldi Társaság minden százon 35öt nyert! Mi lehetet a' Frankfurti Gabona-társaság bal számozásainak oka, holott az ő feltételei szerént bizonyosabban fel lehetett volna előre vetni a' kárt mint az Elberfeldinél; — néhezen lehet által-látni.

Illyen Társaságokat formálni, 's Hazánkat az éhség' veszedelmeitől megmenteni, — a' bővebben tettem helyekről az életet által-szállítani, a' mi Hazánkban még könnyebben lehetne. Nem lehetne é ugyan is egy vidéken lakó Birtokos Uraságoknak e' végre, ha nem tőke-pénzt, de még jobban gabonarmennyiséget össze-állítani, oly mértékben, hogy a' Szegények mindég mértékletes áron kaphassanak kegyeret. Azzal a' szomorú környülállással jár az éhség, hogy akkor, mivel az élelemre 3—4 annyit kell kiadni; — a' pénz is szűkebb. Mi módon adhatja tehát el ekkor egy magános Kereskedő a' Gabonáját, mikor csak kis mértékekben, és csak inkább hitelben kénytelen azokat kiosztani. Ha nagy formában való kereskedések mennének kézzől-kézre illyenkor; kárt tennének u'soráskodásokkal 's a' drágaságot nevelnék. Mind ezeknek elkerülésére Felső-ügyelés, és egy Társaság legjobb.

Az ilyen Gabona-Társaságoknak az a mindenek felett való hasanok is van, hogy ezek által valóban olcsóbban vessük az életet a Szegények, és még is nyerhetnek rajta a Rézsések. Csak előre jól kiszámolt renden mennünk, a jó következés nem fog elmaradni. Azt mondja Gróf Soden (Nat. Oecon. 1. Band. V-dik lev.) „Es ist das göttliche Geschick des Studiums, dass es oft Früchte bringt, an die man Anfangs gar nicht dachte.“

NYIRY ISTVÁN, Phil. Prof.

2.

Az Észak-Amerikai szövetséges Státusok' Tudós-Társaságairól.

A Nemzetek' kimívelődéseknek, a pallérozottság legfőbb grádicsára való jutásoknak, a nyelvbe, szép-mesterségekbe és tudományokba való tökéletesebbedéseknek 's ezeknél fogva a jól-lét 's boldogság megállapításának, leghathatósabb 's legexel-erényosabb elő-mozdító 's eszközei a Tudós-társaságok és Akadémiák. A hajdani mívelt Görög-orosz dicsőségének 's méltóságának kifejezője 's megfundálói, nem a benne időről-időre fenn-állott 's naponként mind inkább elágazott tudós Akadémiák voltak é? A Francia Nemzetet is mi emelte a kimíveltség 's nemzeti dicsőség legfőbb grádicsára, 's mitette azt az idegen Nemzetek előtt is mind inkább tiszteletessé? Minden bizonyly azon fejedelmi bőv-kerűséggel fundált 's mind eddig hathatósan pártfogott 's gyámoltott tudós Társaságok, mellyek a Tudományok' Akadémiája, a felyül-írások', és szép-mesterségek' Akadémiája és Francia Akadémia nevezetek alatt esmeretesek.

Az Észak-Amerikai szövetséges Státusok, — többeket elhalgatva — 1783-tól fogva léptek a független Státusok' sorába, és ime! ezen kevés idő alatt, micsoda óriási lépésekkel haladt-elő a Nemzeti-kimívelődés 's pallérozottság' nehéz és darabos pályáján! A' Históriaik egy Nemzetet sem mutathatnak-elő, melly olly rövid idő alatt a' tökéletese-désnek 's Nemzeti-boldogságnak, azonn pontjára hágott volna fel, a' mellyen az Észak-Amerikai szabad Státusok állanak. Ezen szabad Státusokban már 29 tudós Társaságok vannak, mellyeknek a' természeti Tudományok' elő-mozdítása a' legfőbb czéljuk. Ezek röviden elő-adva így következnek 1.) Napkelet-Indiai tengeri Társaság (East India marine Society) Salembé. Ez a' tengernek természeti és fizika Históriaijával foglalatoskodik.

Senki-sem lehet ennek Tagja, a' ki mint árboczon vigyázó (Master, vagy Super-kargo) a' Jó reménység' Foka és Cap Horn szomszédságában lévő Tengert bé nem hajokázta. Elindulásakor minden Tag egy Jegyző-könyvet kap, a' melybe utazása' történeteit; a' mágnes tőnek alhajlását, a' Fokok' távolságát 's egyéb' efféléket feljegyez. Viszsa-érkezvén, az ezen Jegyző-könyvek Felvigyázójának által-adja a' maga Jegyző-könyvét. Eddig 67 ilyen Jegyző-könyvek vagnak össze-szedve 's több ezer Természet-Históriára tartozó tárgyakkal a' Társaság' Museumába bé-téve. 2.) A' mesterségek' és tudományok' Amerikai Akadémiája, és 3.) Új Angliai Linné Társasága; mind a' kettő Bostonban. 4.) Franklin 5.) Philophusian Társasága Providenczében. Amaz tellyes virágzásában van; egy szép Laboratoriuma is van 's Tagjai az Ásványok' egymástól való elválasztásokba foglalatoskodnak. 6.) A' mesterségek és tudományok Connecticuti Akadémiája, Newhavenba. 7.) Amerikai Geologiai Társaság. 8.) Pittsfieldi Lyceum. 9.) Mesterségek' Társasága Új Yorkban. Ehez tartozik a' Rensselaer Oskolája is, mely Rensselaer István által fundáltott Albanyba, a' mely azon czél-erányos Tanító-intézetre nézve, melyben a' Tanítók a' Természet-Históriába, Mezei-gazdaságba, Technológiába 's a' t. formáltatnak, a' legedesebb reménységgel kecsegtet. Ez tellyes virágzásban van. Czélja az, hogy Tanítókat formáljon, kik a' Tartományokba elazéledvén, a' Föld-mívelőt 's Mester-embert 's ezeknek Gyermekeit, a' Fizikába, Chemiába, Természet-Históriába 's ezeknek a' szántásra, vetésre, gazdálkodásra, mester-művekre és kézi-mesterségekre való alkalmaztatására tanítsák. Az oskolának jó Paraszt-házai és Műhelyei vagnak 10—16. Az Uticai Lyceum, a' Természet Históriára; Chemiai és Geologiai Társaság Delhibe, Hudsonba, Troyba, Caeskillba, Newburghba és a' West-pointi Lyceum, mind a' Természet-Históriára 17.) Tudományos és Filozofiai Társaság Új Yorkba, 18.) A' Természet História' Lyceuma. 19.) A' Párisi Linné Társasága Új Yorki ága. 20.) Új-Yorki Athenaeum, mind új Yorkban. Ez az utolsó, gazdag Kereskedők által fundáltott 's azok által tartatik-fel. A' múlt télen a' Chemiába, Geologiába, Botanikába 's a' t. itt praefectiók tartódtak, melyek sokaktól megkerestettek; mely nyilvánvaló bizonyosága annak, hogy a' természeti Tudományokba mely nagy részet vesznek ott a' lakosok. Neuyork Városában és a' Neuyorki Státusban lévő ezen Társaságokon kívül, most újra törvény által állapított-meg, mindenik Kerületbe egy szántó-vető Társaságnak felállítása. Ezek igen interessáns geologiai értekezéseket adtak eddigelé is ki. Egy 1819-ben hozott Törvény szerént ezen Kerületbeli Társaságok' számára 10,000 Dollárok rendelődtek, melyek azoknak népességek szerént osztódtak-ki. Ezen kívül, alá-írás által mindenik Társaság segedelem-pénzt gyűjt-össze, mely a' megjutalmaztatásokra fordítódik. Egy esztendőben 26 ilyen Kerületbeli szántó-vető Társaságok' állottak-fel, melyek most tellyes virágzásban vagnak. A' külömb-külobbféle Kerületbeli Társaságokból választott Deputátusokból álló Középponti Társaság' felvigyázása alatt van a' többi, mely a' Státustól esztendőnként 1000 Dollárt kap, vetemény magok' kiosztogatására és az ezen tárgyban írt Munkák' kiadására, a' melyekből eddig már két Kötet jelent-meg. 21.) A' Newjerseyi tudományos és filozofiai Társaság, Princetona 22.) Amerikai Filozofiai, 23.) Linnéi Társaság, és 24.) Természet Tudományok Akadémiája, mind Philadelphában. Ennek az utolsóknak a' leggazdagabb 's legtökéletesebb Természet-tudományi Könyv-tárja van, egész Északi Amerikában. 25.) A' Tudományok' és Literatúra' Akadémiája, Baltimorében. 26.) Co-

lumbiai Institutum, Washington Cytibe. 27) Nyugoti Musaeum' Társasága, Cincinnátiban. 28) Tudományos és filozófiai Társaság, Charlestownba. 29) Lyceum a' Természet-történeti- és Történelmi Társaság, Orleansban.

Ezek a' Tudós-társaságok, a' mint látszik, a' metafizikai abrándozások helyett, a' természeti és mesterségi széles kiterjedésű Tudományok' ágai kiszélesítések 's tökéletesítések körül foglalatoskodnak, a' helyett hogy holmi száraz 's sovány transcendentalis Ideákkal bibelődjenek, azokat a' Tudományokat tessik figyelemességek' tárgyává, mellyek a' hasznos tudományok, mesterségek és művészi szorgalom körébe tartoznak, minéműek: a' Mathesis, Fizika, Chémia, Geologia, közönséges Természet-történet, Mineralógia, Botanica, Zoologia, Anatomia, Medicina, Physiologia, Chyrurgia, Pharmacia, átaljában véve a' Föld-mívelés, Kert-mívelés, a' chemiai, gazdasági, mechanikai 's építési Mesterségek' a' Geographia és Statistica, Utazás leírások, Philologia, Aethnographia, Archeologia, Numismaticá, Historia, Jurisprudentia 's a' t. Ámbár hogy a' theortica és practica Filozófiának körébe tartozó egyéb Tudományok eránt is figyelemmel vagynak, mutatják az ezek tökéletesítésére felállott, fellyebb elszámított filozófiai Társaságok.

Nyolcz-száz esztendő's Constitutziójával méltán dicsekedhető édes Magyar Hazánk, ha ezen Századok sora' lefojta alatt csak egy nemzeti Akadémia vagy Tudós-társaság' felállításával szerencsésíthetett volna is, a' nemzeti kimívelődésben és a' Tudományok 's Szép-mesterségek által lehető kipalléroződásban, melly messzire haladhatott volna elő! A' Tudományok lelke' terjesztésével, melly igen tökéletesítette volna az isztét! Hát a' Nyelv-tudomány, az Ékesen-szólás és Költés' mestersége mit nem nyert volna az által? A' közhasznább 's nagyobb befolyású Tudományokat is ide értve, az Aethnographiába, Archeologiába, Numismaticába, Diplomaticába 's a' t, melly sok eredeti nemzeti nyelven írt remek munkákkal ajándékozathatott volna-meg a' Nemzet? 's ha idővel szaporodtak volna a' Tudós-társaságok 's az eddig felhozott Tudományokon kívül, gondos figyelmeket kiterjesztették volna, még azokra is, mellyekben még magyar nyelvünkön, vagy igen kevés, vagy semmi eredeti munkákkal nem bírnak, minéműek a' Hád-tudomány (Tactica) Patantyúság (Artilleria) Tábor és Vár-építő Tudomány (Genie-Wesen) Hajó-építés, Hajókészás és tengeri hadakozás' tudománya (Marine), Státus' gazdálkodása (Oeconomía Status), Rend-szabás, (Organisatio) helytartói Kormányzás (Administratio) 's a' t. melly sokra mehetett volna Nemzetünk a' tökéletesebbedésben. És ha a' Francia Felül-írások Akadémiája példája szerint, a' régiek' szeretetét a' Nemzetbe felebrasztette volna a' régi Classicusok' lefordítása által, Nemzetünk már régen saját nyelvén olvashatná a' maga kimíveltetésére a' régi Görögök' és Rómaiak' minden Íróit 's azok által szembetűnőbb-képpen kiformálhatta volna statistikai fenék-törvényeit 's oratóri tehetségeit. És végre, ha ez-előtt egynéhány századdal, valamely magyar Tudós-társaság, a' Francia Akadémia' példája szerint, egy oly asó-tárt készített volna, melly a' tör'sök, idegen, és új szokról, azoknak megrövidítésekéről 's azoknak régiebb és újabb össze-szerkesztéseikről való grammaticális és rhetorikai egyenetlenségeknek véget-vetett volna, most némely nemzeti írók, idejeki új szavakkal, azoknak új-módi össze-szerkesztésekkel, a' régi, jó 's szokásban lévő szoknak idomtalan megrövidítésekkel, germanismusokkal 's egyéb effélékkel, szép, könnyen hajló 's minden felleghő érzések' kifejezésére alkalmas nyelvünket nem rúntánák 's érthetel-

lenné tenni nem igyekeznek. — Úgy több Szép-tudományokat és Poésist illető eredeti magyar folyó és kötött beszéddel dicsekedhetnénk, 's nem csak a régi Classicus Iróknak, hanem az Anglus, Francia, Olasz és Német remek munkáknak szerencsés fordításai-
kal is bírnánk, és valamint a mathematicai, természeti, orvosi, gazdasági és mesterségi, eredeti és fordított munkák száma jobban megszaporozott volna, úgy a mindenre kiterjedő belső utazási leírást magokba foglaló könyvekbe sem látnánk fogyatkozást, 's nem volnánk kéntelenek más Nemzetek ebbeli remek munkáikra szorúlni, 's ezen tekintelbe-
li vágyunkat oly nagy áldozatokkal, mint most, kielégíteni.

De hálá, örök hálá a' bőségs gondviselésnek, hogy valshára, ha mint nyolcz századok lefolyta után is, egy nemzeti Tudós-társaság' felállításának 's megfundálásának rég óhajtott reményiségére eljuthattunk! Hálá Nemzetünk Geniusának, ki Országunk' Átlá-
sait arra a' nemes és szükséges gondolatra vezérlette, hogy az Országban egy tudós Aka-
démia't állítanának-fel *). Azok között Hazánk kedvelt Nádorának, Felséges Herczeg
Jó'sefnek nagy neve, a' Széchényi, Teleki, Festetics, Andrássy, Vay, Károlyi, Illésházy,
Cziráky, Dessewffy, 's a' t. nagy nevek, úgy fognak ebben a' tekintetben a' magyar égen
tündöklenni, mint első rangú 's nagyságú csillagok. Az a' Tudományok' nagy tapasztalá-
sú Veteránusaiból álló Országos-Deputatzió, melly a' Gróf Teleki Jó'sef Elő-ülősége alatt
ezen nemzeti Tudományos nagy Intézetnek elrendeltetésén bazaarú buzgósággal munkál-
kodik, boldogabb jövendőkre való kilátást nyit-meg előttünk, 's Hazánk édes Attya, di-
csősségesen uralkodó Fejedelmünk' I. F e r e n c z' Véd-paizza, 's ápoló és segítő oltalma
alatt ez a' Nemzeti-Intézet megfundáltatván, nem sokára arra a' pontra hágunk, a' tu-
dományos tőkélletesedésbe 's nemzeti kimíveltségbe, a' mellyen már más pallérozottabb
Európai Nemzetek állanak, 's nem sokára elérjük azt a' rég' óhajtott időt, a' mellybe
még azok az idegen Tót, Német 's a' t. Nemzetek is, kik magyar Kanahánunkba me-
telepedtek 's ennek polgári szabadságába, jussaiba 's minden javaiba, egyenlő részt vesz-
nek, magyarul fogják dicsőíteni a' Magyarok' Istenét. Ezer jókkal kecsegtetnek a' jö-
vendők!

Balajthy Jó'sef.

*) Már ugyan Hazánk' Nagysági, a' nemzeti Nyelv erőt való buzgóságából az 1792. Esztendői Ország-gyűlésén egy nemzeti tudós Társaság' felállítását ösztönözték, 's az akkor kihozott országos tudományos Deputatzióknak ezen tárgyban kén-
telt plánuma az 1807-diki Diéta elnöke terjesztett volt, de hiújalom! a' miát az 1808. követendő megvalaíta, miádsé
fogamat nélkül.

3.

Botskay István' valóságos Koronájáról, és azon Ál-koronáról, mely a' hajdani Magyar Szent Korona' formájára lévén alkotva, a' Bécsiéktől hibásan Botskay Koronájának tartatik.

Az *Archiv f. d. Geschichte Statistik, Literatur, und Kunst* című Bécsi Hav-írás' 1824-iki Folyamatja' 181-ik számjában, a' 712-dik lapon P. V. Úr két Koronát ír-le, melyeknek egyyike papírossal, 's metal-hártyákkal borított fából; másika aranyból készített, és a' mellyekről állittatik: hogy Kassán meghalálozott Erdélyi Fejedelem Botskay István' koporsóját, a' temetési pompa' alkalmával ékesítették — halála után pedig a' Császári Kincs-tárba tétettek.

Én a' Török Császártól ajándékozott Botskay valóságos koronájának azt tartom, mely a' Kincs-tár' lajstromába is illy' nevezet alatt iktatott-bé, mely 527 aranyakat nyom, és a' belső szobák' egyyikében a' régi Csab-korona mellé helyheztetett. — Azt pedig, mely sem a' lajstromban, sem a' Kincs-tárban fel nem találtató, hanem annak csak külső tornáczszában félre-téve tartatik; hogy, vagy azon Fa-koronának tartsam, melyet Istvánffy a' Török Császártól Botskay' számára küldetettnek lenni állit — vagy pedig azon félyebb-émlített Arany-koronának lenni hidjem, melyet a' Brassói Polgárok Erdélyből küldöttek, a' természeti józan-okosság' következései miatt, el nem fogadhatom.

Botskay' Koronáról Istvánffy XXXIV-dik Könyvében ezeket írja, 's először is a' Török Császártól, a' Budai Bass által küldetett koronáról: „*Ea esse dicitur rudioris operis, sedus quidem lignea, et superne laminis aureis tecta, lapillis oleoletum in morem inditis elaborata, quae quamquam a Turcis Constantinopolitanorum Imperatorum, aut Despotarum Thraciae Diadema fuisse dicebatur, incertum tamen est, quoniam et unde sumpta sit.*” 'S azután a' Temetés' leírásában: „*Fenus ejus magnificentissimá Pompá, planeque regá elatum est; duabus coronis, quarum unam a Turcis acceperat, altera a Coronensibus, s. Brasolanis civibus e latetris eruta, Despotae illius fuisse dicebatur, qui Moldavia per Tyrannidem occupatá, nostro aevo incluserat, secreto imposuit.*” — az az: „Ez durvább mivűnek, belől fából valónak, kívül srany darabokkal borítottnak, 's régi mód szerént rakott kövekkel ékesítettnek mondatik lenni; mellyről, ámbár a' Törökök azt a' hajdani Konstantinápolyi Császárok', vagy pedig Bolgár-országi uralkodó Herczegek' néhai koronájának mondották; még is bizonytalan, mi-féle és honnan került légyen.” 'S a' másik helye Istvánffynak: „Temetése fényes, 's valóban királyi pompával vitetett véghez; két Koronák tétetvén koporsóját vívő halotti

szekerére; melyeknek egyikét a' Török Császártól, másikát a' Brassói Polgároktól vette; ez utóbbi bizonyos föld-alatti rejték-lyukból kiásozottak és azon Despotának *) mondatott lenni, ki Moldva - országot járma alá hajtván, a' mi időnkben esmeretesé lőn. —

Hogy a' Török Császártól Botskaynak küldött ezen Korona' leírása, ama Bécsi Kincstár' tornáczczámban álló papirossal bévont' Fa-koronára egyáltalában nem is alkalmaztatható, kitetszik a' következőkből: — mert

1-ször. A' Török Korona durvább mivűnek mondatik, holott a' szóban lévő Bécsi papíros-mív igen is ékes és finom munkázatú; kívülről ugyan is festett papirossal, a' legvékonyabb aranyozott pléhecskéekkel borított drága kövek helyett hasonló üvegekkel, viaszsal töltött csalfa gyöngyökkel ékesített; — de a' test' könnyűsége világosan bizonyítja, hogy belülről fából, vagy papirosból alkatott.

2-dszor. Az Istvánffytól leírt Török Korona, arany pléhecskével borított, és régi módra rakott drága kövekkel ékesített — emez pedig mellyről szözlünk, semmi arany, hanem csupán megaranyozott hűvány pléhecskéket mutat. — Nem is kövekkel, hanem csak különbözőféle színd üvegekkel, hamis gyöngyökkel, és víz-festékes, de mindazonáltal a' Magyar Sz. Korona' valóságos formáját helyesen képzelő festésekkel ékesítetik.

3-dszor. Úgy említi Istvánffy, hogy az a' Török Császártól küldetett Korona, magoktól a' Törököktől valónak, a' hajdani Konstantinápolyi Császárokénak, vagy pedig a' Trácziai Uralkodókénak lennie tartott volna. — E' pedig, mellyről szó vagyon, hasonló és mindenekben megegyező formájú a' Magyar Sz. Koronával, és oly tökéletesen formáltatott, hogy az üvegek, a' kövek' színeinek, nagyságainak és számjoknak egészen megfelelnek; a' festés is a' régi zománcz' módját ábrázolja, és a' betűk, mind a' Görög, mind a' Deák írásban az eredetihöz tökéletesen hasonlóak; következésképpen bár-ha nem a' XVIII-dik században készült volna is; a' mit azonban a' munka és matéria nyilván elárúl, még is, sem a' Konstantinápolyi Császároké, sem a' Trácziai Uralkodóké nem lehetett.

Híjában igyekezik tehát P. V. Úr ezen félig fa, félig papíros Ál-koronát Botskaynak tulajdonítani, és azt az Istvánffy' leírásával egyeztetni, mert az Istvánffytól leírt Török Korona ettől felesleg is különbözik.

Ezeket előre-bocsájtvá: világos, hogy a' szóban lévő, papirossal borított Fa-korona nem az, mellyet Botskaynak a' Török Császár, mint általa kinevezett Magyar-országi Királynak küldött. Mert

1-ször. Ez különbözik, és semmikép' meg nem egyezik az Istvánffytól leírottal.

2-dszor. Mert a' Török Császár, az általa kinevezett Magyar-ország' új Királya' béiktatására nem adhatott becs-nélkül való és semmit érő koronát, ha-csak magát Botskai Fejedelem és a' Nemes Magyar Nemzet előtt kineveztetni nem skarta — melly Nemzet mindenkor több arannyal és drága eszűszökkel bírt, hogy sem a' Török Császártól egy Fa-és Papiros-koronát elfogadott volna. A' Korona' hűványságát, hogy t. i.

*) Despota nével nevezeték a' Moldvai, Oláh-országi és Szerbiai uralkodó Hercegek.

a' kövek' híjánosságait csak üvegek és csalfa-gyöngyök pótolják ki, mentegetni igyekszik ugyan P. V. Úr, 's például a' Kantakuzai János Görög Császárt és annak Feleségét Irenét hozza-fel, kiknek Koronái azon időben csalfa kövekkel voltak ékesítve: de ez a' példa e' jelenlő esetre annál kevésbé alkalmazható, mivel Istvánffy, kinek hitelessége mellett akarja P. V. Úr ezen Ál-koronát Botskainak tulajdonítani, — világosan kimondja: hogy az nem csalfa üvegekkel, de régi módra lévő színes kövecskékkel volt kirakva.

3-dszor. Ha a' Török Császár Botskaynak a' valóságos Magyar Sz. Korona' mására készült Koronát küldötte volna — mind Botskay, mind Homonnay Bálint; valamint Illésházy István és Széchy, az Ország' nevezetesebb Nagyjai között, kik a' Rudolf Király' nem rég' múlt koronázásán jelen voltak, rá esmértek, 's ezt közönségessé tették volna; és Istvánffy körülben is erős védje a' Kir. Felsőg' jussainak, sokkal inkább ezt iktatta volna bé históriájába, mint sem azt hagyta volna emlékezetben, hogy a' Törököktől nyertt Korona a' Konstantinápolyiak' vagy a' Tráciai Uralkodók' egykori koronája; mivel az ily' Korona' által-küldését, a' Szent és eredeti Korona' ősi jussaira nézve sokkal ártalmasabbnak kellett volna tekinteni.

4-dszer. A' Császári Kincs-tár' lajstromában csak egy, és azon Arany-korona van feljegyezve, melyet P. V. Úr minden ok nélkül, pusztán, kényne szerint, az Erdélyi Brassóiaknak tulajdonít — a' paprossal borított Fa-koronáról pedig semmi emlékezetet nincsen a' lajstromban, 's ezért nem is áll a' Kincs-tárban — de mint bizonytalan eredetű a' pítvarba tételt; — így hát nem ez, de a' lajstrom' hiteles bizonyossága szerint, az Arany-koronát kell a' Botskaiénak tartani.

5-dszor. Ezen Ál-korona első tekintettel a' XVIII-ik század' míve — ezt, a' festett papíros, a' legvékonyabban aranyozott becselen pléhecskék, az üveg-kövek és a' viaszszal megtöltött gyöngyök a' régiségekben csak valamennyire jártas ember előtt is nyilvánosságú teszik, a' régiség' semmi jeleivel, milyenek: a' fának redvessége, — az üvegeknek elváltozása 's homályossága, vagy a' viasz' megsárgulása, nem bír. A' régiségekben jártas szem előtt, az ócskaságnak valóságos megismerhető jelei nélkül ezen állítása is: *Sic ist unströng alt, meg nem áll, e' következő pedig annál kevesebbé: es ist leicht an dem etwas beschmutzten rothen seidenen Futter wahrzunehmen, dass man sie mehrmal getragen hat*, bizonyos lévén ugyan is az, hogy még a' valóságos Arany-koronák sem használtatnak olly gyakran, hogy a' Fő' izzadását magokba vehetnék. — Ha tehát ezen Korona valóban a' XVIII-ik század' míve, a' mi az elő-adattakból már bizonyos, semmiképpen nem lehet az a' Botskay István' idejére vonni, és Török ajándéknak tartani.

6-dszor. Ha ezen Ál-korona a' Botskay István' korában készült' volna a' Magyar Sz. Korona' eredeti formájára, úgy kellett volna azt lebrázolni, a' mint ez a' Botskay' idejében volt. Révay Péternek a' Sz. Koronáról írt históriájából világos, hogy a' II-dik Makszimilián' koronáztatásán egy Zafir-kő elveszett, mely II-dik Mátyás' koronázásakor, már helyére vissza volt tételve de mivel a' többiekhez hasonló természetes köre azért nem tehettek, az elveszett helyett szegeletekre készürült (ságonri) Zafir követ' iktattak-bé. Mivel pedig én e' jelenlővő Értekezés' Szerzője, a' készürült üveg Zafir-követ, ezen Ál-koronában, ugyan azon helyre beiktattatva lenni találtam, a' többi üvegeket pedig küszörcületlen Zafirok' ábrázolására készölve: innen senki-sem tagadhatja, hogy ezen

Korona már ennél-fogva bizonyosan a' II-dik Mátyás' koronáztatása után, és nem előtte készült, kinek készítő-mestere, a' mint már említettem, még a' legkisebb dolgokban is legpontosabb volt; ugyan azért ezen Koronát, melly csak Mátyás Császár' és Király' koronázása után készíthetett, a' Török Császártól küldött Botskay koronájának tartani tellyességgel nem lehet.

Lássuk már, ha azon másik, a' Cs. belső Kincs-tárban lévő és valósgos Arany-korona, mellyet P. V. Úr kézszeresen tévelygvén, a' Brassóinak, és a' felett a' Heraclides János Jakabének tart, a' Törököktől Botskay Fejedelem által Budán nyertt valósgos koronával ugyan egye é?

Istvánffy az említett helyen, a' Török Császártól Botskaynak küldött koronát *vastagabb műűnek* mondja lenni. A' Botskay Arany-koronája, melly a' Kincs-tár' belsőjében, a' régi Cseh-Koronával, üveg alatt, ugyan azon szekrényben áll, a' többi Koronáktól, mind külső tekintetire felette különböze, mind művére nézve durvább készületű; formája csúcsba végződik, 's nyilván Per'siai izlésre mutat. Habos fedezetének durvasága Népkéleti, vagy Török, vagy Arabs munkát bizonyít. Ezen koronának mind formája, mind munkája régűbb az ezen Kincs-tárba kitett minden egyéb koronáknál, (mert Nagy Károly Császárnak külön szekrénybe zárott eredeti koronája, palástja, és klenódiomjai zárva tartatván nem mutogattának, csupán ezeknek III-dik Ferdinánd és I-ső Ferencz által készíttetett másaikk) és bizonyos megesmértető jeleinél fogva a' XIII-dik vagy XIV-ik századra mutat. Továbbá

2-szor. Régi módra rakott kövekkel készültnek mondja Botskay' koronáját Istvánffy: a' Kincs-tárban lévő Arany-koronát pedig rubin, smaragd kövekkel, Türkoászokkal és gyöngyökkel ékesült'nek P. V. maga is megvallja. Továbbá azt mondja:

3-szor. Istvánffy, hogy Bocskaynak a' Törököktől adott koronája belől fából van, felől pedig arany pléhekkel borítva. Hogy a' kérdésben forgó Korona' pléhei aranyból való, azt nem csak a' megtekintés, de még bizonyosabban a' lajstrom is mutatja, melly egyszerűs'mind 527. aranyat nyomó nehézségűnek vallja, és formáját tekintvén is bizonyosan sokkal nehezebbnek kellene lennie, ha belőlről fából nem készült volna. 'S ez is ezen Korona' nagy-régiségének bizonyosága, mivel a' IX-dik századtól a' XII-dikig számtalan felmaradt' nagy becsű arany drágaságok többnyire fára borított arany-pléhekből vannak készítve; annyira, hogy már a' Rómaiak is Krisztus' születése után a' IV-dik században szokásban vették a' réznek, elefánt-csontnak, gyantának 's a' t. (succinum), arany pléhekkel leendő béborításokat. Minthogy tehát ezen Arany-korona az Istvánffytól leirottal tökéletesen megegygyez, tagadhatatlan, hogy ez legyen Botskay Fejedelemnek a' Törököktől nyert' valósgos koronája, melly különös régisége miatt igen-igen megérdemlené, hogy különös szorgalommal megvizsgáltassék; már akár Konstantínápolyi, akár Per'siai, akár pedig Tráciai légyen is.

Bethlen Farkas, Istvánffynál hívebb Történet-Író, ki a' Botskay' viselt' dolgait vele egy-korbellektől hallá, 's hiteles ok-levelekből historiai rendbe-szedte, a' Botskaynak jutott koronának Per'siai formát tulajdonít e' következő szavaiban: „Pénteken, a' Törökök' Innepén, (Nov. 11-ikén 1605) a' Vezér, a' Koronát, mellyet némellyek valamelly Per'siai Királyének, mások a' Görögökének állítanak lenni, a' királyi Pálczával egygyütt elő-hozni parancsolja, és az arany, 's gyémánttól egészen ragyogó díszes karddal Botskay F. M. O. *Minerva* 2. *Negyed.* 1828.

„kay' oldalát önön maga körül-üvedzvé, a' Koronát fejére teszi." Lásd *Históriája*, XIV-dik Könyvét. Világos innen, hogy a' Botskayéknak nevezett, 's a' Cs. Kincs-tárban tartott Arany-korona, tulajdon ugyan-azon Korona, melyet a' Török Császár Botskay-kan ajándékozott, mivel ez valóban a' Per'siai hegyes formára alkotott, a' másik papirossal borított Fa-korona pedig Ál-korona.

Meg nem áll tovább P. V. Úr' azon véleménye is, hogy a' Cs. Kincs-tárban lévő Botskay' Arany-koronája az, melyet néki a' Brassói Polgárok ajánlottak; — valamint azon állítása sem, hogy ezen Koronát a' Moldvai Vajda Heraclides János Jakab 1562 körül, a' maga számára készítette; mind azért, mivel a' Brassóiaktól került koronát szorosan leírhatjuk; mind pedig azért, mivel a' Heraclides' idő-kora sokkal későbbi, mint a' Törökök által Botskayknak küldetett régi Per'siai koronának szerkesztése, és így azt Heraclides nem készíthette.

Nylván való már, hogy a' Cs. Kincs-tár' pitvarában lévő, papirossal borított Fa-korona, az Istvánffy által leírtt, és a' Bethlen Farkas által említett Botskay koronájának, teljességgel meg nem felel — ellenben a' Botskayéknak nevezett és a' belső szekrény-be ellett Arany-korona, valamint az Istvánffy, úgy a' Bethlen bizonyosság-tétele szerint is a' Törököktől kapott valóságos eredeti Korona — így, nem marad egyéb megmutatni való, mint az, hogy a' Brassóiak' koronája nem hasonlít, sem a' papirossal borított Ál-koronához, sem a' Cs. Kincs-tárban lévő Botskay' valóságos Arany-koronájához, hanem egyáltalában mindegygyiktől különböző volt. —

A' Botskay' temetéséről Istvánffy fellyebb- említett szavaiban azt mondja: hogy korporsójára két Koronát tétettek-fel, formájokról azonban nem szól. — De Bethlen Farkas *Históriája* XIV-dik Könyvében a' formáját is leírja: „Fejedelem Botskay, úgymond: „míelőn Váczon, harmad-napig múltatna, az Erdélyi Követek is megérkeztek, kikhez a' „Brassóiak szintőgy hozzájok csatolván a' magokéit; bémutatnak egy tollak gyanánt készült arany-tarjokkal felékesített Arany koronát, és egy arany-buzogányt. Ezek György „Despotéé, hajdan a' Mac'siai Királyé voltak, kit Mezethus, néhai Amurath Török Császár Seraskierje Országától megfosztott." Melly szerint tehát Botskay' Bécsi Koronája nem lévén tarjós formájú, hanem habos és durva munkájú; ez hát bizonyosan nem a' Brassóiaktól ajándékozottat, hanem a' Török Császártól küldetett.

Ilyenek voltak tehát azon két Koronák, (a' Török t. i. és a' Brassói) melyek Istvánffy szerint Kassán, Botskay Teteméit vívő pompás halotti hintójára tétettek. — Nem is csoda, hogy azok közül csak az egygyik, t. i. a' Törököktől való került a' Bécsi Kincs-tárba; mert ez, mint Botskayknak a' Török Császártól adatott Magyar-országi Királyi Méltóság' Jegye, a' Fels. Uralkodó Há' Übvényes jussal ellendé adattatván, másnak kezében nem hagyhatott; *) a' Brassói Korona ellenben legkisebb hatalom-jellel és erővel önzete nem kapcsoltatván, csak mint becses ajándék úgy mézttetett, és azért Botskay' szabad tetszésére hagyattatván, legtermészetesebb jussal szállhatott maradékira.

*) *Mathias II. Ducis An. 1609. Article XX.* 'S mondja is valóján Zeredény György az 1610. Eust. Diáconian, hogy „Theosot Palatinus“ „Die 50 Junii indigetibus Corona Turcica, sicut Princ. Botskai donata, in arce Sárospatak, ad manus III. Comitum Palatin per Comites Orphanos Comitum Valentin de Honososa tradita est, et regasta. Tandemque postquam Altitudinem, Veritatem ad man Majestatem Regiam, pœmissa solenni Oratione, deportata, et exhibita „est die 6. Octobris anni eorundem (1610) „Coronam Botskaiam Turcicam, tamque solam Geopbylisco Vincens; „non solum deest intelli.

Botskaynak ezen kettős Koronáját vilgosságra hozván és megmutogatván, légyen elég kijelentemem, hogy az előttem esmeretlen P. V. Úr semmi helyes okot, vagy históriai bizonyosságot sem tud elő-mutatni, mellynél fogva azon kérdésben forgó papirossal bévont Fa-korona, formájára, idejére és materiájára nézve, a' Törököktől Botskaynak adatott lehetessen, csupán-csak ezen következtetéssel él: — a' Botskay Koronája belől fából való volt — de minthogy ez belől fából való — tehát ez a' Botskay Török Koronája, mely néki 1605-ben küldetett. — Ezen okoskodásnál fogva a' Templomokban, Játzó-színekben és akárhol találtató minden Fa-koronák a' Botskay Török Koronáinak nézethetnének. Azért pedig, hogy a' kérdésben lévő Ál-korona Magyar-ország' Koronája' mását ábrázolja: P. V. Úrnak, nem hogy erre a' gondolatra kellett volna térni; — hanem inkább tellyességgel el kellett volna a' tól távozni; mert, a' mint már jelentettem, ez éppen egygyike azon fontos okoknak, hogy nem a' Botskay Koronája lehetett. — Az említett következtetés abban is hibás, mert azt teszi-fel: hogy a' Cs. Kincs-tárban lévő Botskay Arany-koronája belől nem is, a' mit P. V. Úr sem meg nem vságt, sem bé nem bizonyított.

Következik végtére, hogy vélekedésemet kimondjam ezen papirossal bévont Ál-fa-koronáról: — a' legnagyobb pontossággal és finom munkával, a' Magyar Sz. Korona' másolatjára készül'nek mondtam azt lenni — könnyűsége miá vagy fából valónak, vagy épen papirosbelinek tartám — mondtam: hogy aranyozott, de becs nélkül való legfinomabb pléhecskéekkel, és rész-szerint papirossal van bévonva, mely papiros nagy szorgalommal, ragyogó vízi festékekkel van béfestve — a' drága kövek helyett, mellyekkel az eredeti Korona ékeskedik, ugyan annyi és olly formájú, nagyságú, színű üvegekkel és viaszsal töltött hamis gyöngyökkel felcífrázottnak mondtam lenni — azt mondtam végtére, hogy ezen munka a' XVIII-dik századnál előbbi nem lehet, ámbár néhai fényéből a' külső pitvarban tartatásánál fogva is már vesztett.

Ezen környül-állásokból immár méltán következtetem, hogy ezen Ál-korona, egyenesen a' Fels. Uralkodó-Ház' parancsolatjából és meghatározásából, még pedig pontos és szorgalmas mive miatt, nem egy, de több Mesterek által, hosszabb idő alatt 's nem más alkalommal, mint a' Királyi koronázáskor készült', (mivel egyébkor ennek eredeti mássa, az az: a' Sz. Korona, a' többi drágaságokkal, a' Felső', a' Nádor', és a' Korona-örök' pecsétjei alatt elszárva őriztetik) vagy pedig 1786-tól 1790-dikig, azon időben, midőn ennek eredetije a' Cs. Királyi Kincs-tárba vitétt, és mutatás' okáért kitétetett. —

Az első vélekedést támogatják e' követk. példák: III-ik Ferdinand, N. Károly Császár koronájának tökéletes mását megaranyozott ezüstből és kővekből, olly módon parancsolta készíttetni, hogy az régiségére, az elsővel nagy részint vetélkedhessék. Lotharingiai I-és Ferencz, az őcska palástot is és a' többi Császári ékességeket a' régiség' tökéletes formájára hasonlítván, megszerzette; 's mind ezek a' Császári Kincs-tárban üveg alatt mutogattnak; nincsen tehát ok annak tagadására, hogy ezenképen a' Magyar-koronának is a' Felső' parancsolatjából mássa készíttetődhetett, főképp' azon környül-állásokban, mellyekben az, a' dolog' szükséges voltánál fogva tanácsosnak látszatott. —

Ilyen környül-állásai voltak dicőült Mária Theréziának, ki csak hamar gyermek születése után, testi erejéből kivetkezve koronáztatván-meg, tovább két óránál tartó Proceszsió alatt kénytelenített volna azon nehéz, 's könnyen négy fontot nyomó Magyar Arany-

koronával Felsőes Fejdt terhelni, ha a Templomban véghez-vitt szent felkenetetés és a Szent Koronával történt törvényes megkoronázása után egy könnyebb koronával, Neme' gyengességén nem segített volna; innen tellyességgel nem kétlem, hogy vagy az Udvari számadásokban, vagy az Esztergomi Érsekség' koronázásbeli költségei köz'tt ne lenne valami emlékezet ezen Korona' csümlatásáról, mellynek jeles mívészei bizonyosan érdemek szerint meg is jutalmattak.

A' második vélekedés' lehetőségét erősíti a' gyakorlott szokás, mellynél fogva a' Kincs-tárból kivetelni szokott Dolgok' helyibe, azoknak másolatjokat szokták volt tenni. A' Magyar Korona' vissza-adattatását újjított kéréseikkel kérték az Ország' Rendjei II-dik Jó'seftől, melly, mint-hogy formájára, régiségére, és a' mív' becisére nézve felül-haladná a' többieket, kívánhatták a' drágaságok' tudós Őrzője, annak tökéletes példányának a' Kincs-tárba' vissza-kerülését, és azon helyre-tételétését, hol az eredeti volt. Ezen vélekedés annyival inkább megállhat: — hogy az oly csinos és tökéletes munkának a' legkisebbekre nézve is pontos össze-alkotása több hetekből álló időt kívánt-meg, melly a' Mestereknek, a' Királyi Felsőség'től és a' Korona' Őrzőitől, a' koronázás' idején is csak alig, — egyébkor pedig semmi módon sem engedődhetett volna meg.

Ezen kérdéses Ál-korona' léteiről 1790-ben tudni kellett Gróf Forgács Miklós Nyitra Vármegyei Fő-Ispánynak; mert ő, midőn az Ország' Sz. Koronája II-dik Jó'sef' engedelmeivel Bécsből Budára szállítottatott, és a' Pozsonyi Banderiomtól, az Ország' határánál körül-vétve Győrüg kísértetett volna, mint Vezető jelen lévén, és akkor volt Korona-Őrzőjétől Gróf Keglevics Jó'seftől azon okból is kérte a' Korona' ládáját felnyitvatni, 'és a' Sz. Koronát, a' buzgó Népek megmutatni, mivel már akkor közönségesen tudva volt, hogy a' Bécsi Kincs-tárban, a' valóságos Sz. Koronán kívül, még egy más, nem igazi Magyar Korona is volna.

Ezen Ál-korona' léteiről engem leelőbb, Muszka Tanácsos Köppen Péter Úr tett figyelemtesse, a' ki ezen másolatot (mint a' melly néki valódi régiségül mutatott) valóságos eredetinek tartván, nem kevés időt töltött a' Görög Földi-írások leírásában, 's engem, ki akkor Bécsben mulattam, ezen képzelt' rükkaság' megtekintésére meghívón; erre, annál hajlandóbbnak 's buzgóbbnak talált; mivel lehetők hittem, hogy valamint a' Sz. István ócska Köpönyegének — szinte-úgy a' Sz. Koronának is több hasonló példányai lehetnek. — Azomban én, kinek éppen akkor múlt 1820-dik Esztendőben valaszencsem Budán, a' három napokig kitelt Sz. Korona' kincsei' nézésére, ezen Bécsben tartott, papirossal bévonat' Fa-koronának oly igen balúl volt elő-adását, és annak ál-létét első pillantattal is megismertem, 's nem győztem eléggé csudálkozni; hogy V. P. Úr, — a' tudományok' és mesterségek' Fő-városában, — egy-általában újnak ítéltető művet, régiségnek — egy papirossal borított fa és üveg szerekből alkotott, minden belső érteke nélkül lévő készitményt, a' Nemes Magyar Nemzet' Királyai' felszentelésekre szolgáló Sz. Koronának minden históriai megismeretető okok nélkül tarthatott, gondolhatott — 's a' mi több, azt is akarhatta, hogy a' külsőknek, mint ilyen mutogatassék; a' honniak által pedig ilyennek tartassék, 's tiszteltesék.

*H. Jankowich Miklós Deák feltétele szerint
kölül DULÁNY MINÁLY.*

4.

Gróf Eberstein Hugó.

Igen sokat beszélnek a német történetek ama visszavonásokról és zavarokról, melyek I-ső Otto Császár idejében uralkodának, kiváltképpen az ő legöregebik fíjával a Sváb-orzági Rudólfal, a Lotharingiai Kooráddal, és az ezek' részén állókkal voltegyenetlenségiről. Az utóbbiak közt különösen kimutatá magát Gróf Eberstein Hugó, egy férjias ésszel, bátorsággal és küszdeni vágyó lélekkel teljes Ifjú. A Császár tehát minden bajokat, melyek csak az ő bal-szerencsével folytatott hádokozásiban magokat elő-adák, mindenkor egyedül ama pálya-vívó 's bötes tanács-adó Gróf Hugóval szokta közölni. Egykor mindazonáltal dühös haragja' fellobbanásában Ebersteinnek halált és veszélyt, 's várának pusztolást esküvék.

Hugó még alig vevé hírül a Császárnak boszszú-eskét, azonnal sieté Eberstein nevű várát hatalmas védelem-karba helyezni. Vitéz csoportjainak öznével, számtalan sok gyalog és lovag fegyveresekkel tödült Otto Császár a vár' elébe, kívánván ennek feladását. De hidegen 's nyugodva néze-le Hugó a' maga vár-tornyából, 's a Császárnak ezt izené-viszsa: Nem mindjárt győzdelem a' próba; még Eberstein' vára meghódítva soha nem vala, nem is leszén.

Ezen ellen-mondás miatt még nagyobb mértékben felgyulladt a Császár dűhe 's boszszú-álló indulatja. Dühösködő robajjal kezdődék tehát a' mesterség és természet által feldúlhatlanná alkotott várnak ostroma, mellynek falairól Gróf Hugó' vár-örző csapatja lövöldösvén, ón-záport hullata.

Egész hónapokig lobogának a' veszélyes csaták' fészkei, 's haszon nélkül sok vér folya-ki. Ugyan-ezen kedvetlen kimenetelről a' Császár nemis álmodozván, elbámöla, 's egy ravasz czélt gondola-ki, melly által az erőszaknak is ellent-álló szikla-várt fortélyosan birtokába vehetné. A' lovagok a' Rajna mellett fekvő Spira nevű városban kénytelenek valának Otto Császár' esaközlésére egy ragyogó Bált hirdetni, 's arra Gróf Hugót is-elhívák azon Császári kezesség' kinyilatkoztatása mellett, hogy melléje biztos kísérokét adván minden akadály nélkül vissza fog várába jutni. — Tapsolt a' Császár, midön ama' hiet vevé, hogy Gróf Eberstein Hugó ma Spira városa felé indul a' hadi gyakorlásra, mellyet a' fényes Bál fog felváltani. Legott kihirdeté Otto ama' parancsot, mellynek következésében, a' béállandó éjszakán Eberstein várát ostromolni kellene. Csak egyszer kicsalhas-sam várából a' Grótot — így szólt a' Császár; — még mások aludni fognak, mikor a' vár birtokban lesz.

Így gondolkozván Otto, békétlenül várta Hugó' elútaszásáról a' bizonyos hírt, ki már régen úton vala.

A' pompás hadi-gyakorlás elkezdődék. Gróf Eberstein, ama' híres Bayard Lovaghoz hasonló 's rémülni nem tudó Vitéz, a' próba-viadalok' minden nemeiben győztes lett; a' köszönetet mint érdem-díjt, a' Császár' nevében, ennek leánya — Jetta osztogató. Megszűnván a' hadi-gyakorlás, ezt a' Lovagoknak egy éjszakán tartó tánc-mulatsága követe, a' Spirai vár-szállásban. Az ékes Jetta az első tánczot 's azután a' másodikat és harmadikat is, a' bajnok Hugóval járta-el, ki nem-csak legvitézebb volt a' harczolók' jeles sorában, hanem legesebb 's legméltóságosabb a' tánczolók' között is. Minden szemek a' párnélkül való párra valának függesztve, midőn Hugó 's Jetta könnyű bájos lebegéssel forgának-körül, a' gyertya-fénytől mint millió csillagoktól körül-sugárzott szállásban. A' szép-lelkű Hugó' karjai nemes andalgásban övezék-ált a' gyönyörű Jetta' sudar testét, 's az ő vidám érzete ezen öröm-áldellés mellett sokkal nagyobb vala, mint a' földi szokott lenni.

Már a' harmadik táncznak is vége volt. Ekkor hív indulattal sugá Jetta Hugó'nak e' szavakat: Én Lovag Urat igen vidámnak nézem itt a' táncz és mulatozás között; de még a' nap sem fog az ég-karikára feljönni, mikor Eberstein Vára már idegen kézre jut. — Ha bár elveszem is azt, — mondá Hugó szelid hangon: — csak szives hajlandóságát vihassam-el innét magammal. Emlékezzék-meg róla a' Kis-asszony; ha sajátom marad is Váram, ha nem is, szerelmemnél tisztább és szivesebb soha nem fog a' Kis-asszony eránt a' nap alatt létezni.

Ezen bucsú-szavak után elbágyá Hugó a' szállát, felveté magát nyeregben álló paripájára, 's a' kantárt szabadon eresztve nyargalt Eberstein vára felé vissza, hova épen akkor juts-el, midőn a' veszély már legközelebb vala. Már éjféli olta oda valának a' Császár' Isztorjái a' bástyákhoz támasztva, 's Ottót biztatá reménye, hogy e' szerént a' nap' első sugárainak kilövellésekor diadalmi pompával fog a' várba felmenni.

Már kezdte virradni; ekkor Gróf Eberstein a' vár-kapuhoz sieté, 's azonnal megváltozék a' dolog' folyamata. Otto Császár' öszerevén a' vár-örizeinek újulva nevedő bátorságot és ellent-állását, 's a' tornyokból a' csata-zaj úgy hallaték, hogy azt a' hegyek és völgyek is mormolva vissza-hangozák. Felnézett a' Császár az erősségre, 's azt gyánitá, mintha a' felkelő nap' első sugárinál Gróf Ebersteint pillantotta volna meg, miként ez katonái előtt a' véd-harczot kormányozá. Ekkor bámulva felkiáltván a' Császár, ezt mondá: Minő hallatlan szemfényvesztés ez! Gróf Eberstein Hugó kétszer van e' a' világon? Spirában is a' Bálban, 's itt is a' Várában?

Ezután elenyészett a' Császárnak minden kétsége; a' mi lehetetlenségnek látszék, valová lón. Hallani leheté Gróf Hugó' menydörgő hadi vezér-szavát, 's látni öltözete' csillogását, úgy szik-tollának lengését is.

Ő az, ő az, — felkiálta Otto Császár; — már most meg vagyok győzve; ama' hőst tisztelnem 's szeretnem kell, ki oly nagy és oly eszes. Siess Herold, szaladj-fel czimer-könsőben Gróf Eberstein Hugóhoz, idvezlésemét jelentsd neki, 'e mondjad ezt: Otto Császár neked kezét-nyújt a' béke-kötésre 's a' barátságra. Szives indulattal kíván ő ma, — ha meglészen az egyezés—téged Eberstein Várában meglátogatni, mint vendéget és kegyes Császárod.

Nagy örömmel hallá Hugó, a' szelid és béke-kivánó vitéz, ama' váratlan iszenetet, hogy az ő felséges ellen-társa mint vendég fog ő hozzá érkezeni. Trombita-szó recsegett, a' várkapuk felvonattak, a' hidak leeresztettek, 's a' Császár beméne kísérelő-csapatjával együtt.

Gróf Eberstein Hugó elébe ment Ottónak, 's térd-hajtással tévé hódolva e' fogadást: Mától fogva nincs Felségednek hívebb alatt-valója mint Eberstein Hugó. De még is — folytatá tovább mosolyogva, — mivel Felséged az, ki engem barátjának kíván, én is használni kívánom az időt és alkalmat. Adjon tehát nekem, Felséges Császár, olly zálogot, melly Felséged' hozzám való tiszta 's igaz indulatja' tartósságára nézve bátorságba helyezzen engem.

Ám legyen! — úgymond a' Császár; — kérj bár akármit, örömmel fogom azt neked tellyesíteni. Szólj!

Add nekem a' te Császári magzatodat nőül, ha nekem akarja nyújtani kezét 's nekem adni szívét. Add nekem az édes Jettát! — felele Hugó.

Mit tudnék tőled megtagadni? — szolt a' Császár; — 's mit is volna szabad tőled megtagadnom, o Vitéz? Császári szavam is tőled függjön. E' zavaros időkben, midőn fiam is elhagya, nincs egyébre szükségem, mint egy más, eggy hív fiú szívre; 's ez a' te mejjedben dobog, Hugó! Jöjj szívemhez, édes fiam!

E' szív-olvasztó beszédet néma de forró össze-ölekezés váltotta-fel, mind a' két részről ott álló vitézek' láttára, kiknek öröm-tapsaikkal hangzott a' levegő, Gróf Eberstein' szikla-vára felett.

Más-nap elúzatott a' Császár a' Gróffal együtt Spira felé. Hugó megkéré Jetta' szívét 's kezét, ki a' kedves ifjútól egygyiket sem tudá megtagadni.

Szívök' legboldogabb össze-hangzásában folyának-el a' szeretetre méltó 's dicső párnak élet-napjai, 's a' Császár egész életében leghívebb szolgálját, hadi-veszérét, tanácsadóját és vejét látta mindenkor Gróf Eberstein Hugóban.

N. A. Kiss Sámuel.

5.

Rejtett Igék.

Féjdalomban használt komor hang az első,
Bajaidban melyek orvoslása késő.
Mészéd teheti ki-ki, csak Isten nem,
Est ha kerülöm szükség a' jót tennem.
Végőm a' természet deli mester mive,

Ha bájos külsője 's érzékeny a' szíve,
Egészen a' Zordon pusztán ha találod.
Ritkán kerülöd el bizonyos halálod.
Eröss ő! igaz, de bátor az ember is
Kinek szíve vagyon, nem retteg tőlle is.

Magyarásat: Oroszlyán, O! — rossz — lyán.

6.

Augusztushoz.

Horátz' második levele a' Levelek' II-dik könyvében.

Mínthogy tennen magad, a' világ' láttára,
 Olly nagy terhet viselsz milliók' javára;
 Az Országot vitéz kardal erősited,
 Törvénnyel jobbitod, erkölcsel szépitod:
 Caesar, Hazám ellen foguék bünt mivelní,
 Ha hoszszas beszéddel mernélek késelelní.
 Romulus és Bacchus és Pollux Castorral,
 Kikelt nagy tetteik az utóbbi korrál
 Emeltettek dicső Istenek' rangjára,
 Míg élteket nemek' csinositására
 Szentelvén, végeztek vérengző harczokat,
 'S adtak Nemzeteknek törvényt 's városokat,
 Gyakorta fakadtak bús kesergésekre,
 Hogy nem következett hála érdemekre
 'S az a' ki megtörte a' Hydra' száz fejét,
 'S olly sok szörnyegeken mutatta erejét,
 Maga tapasztalta, 's példája hirdeti,
 Hogy az irigységet csak halál győzheti.
 Mert a' ki a' napként ragyog érdemével
 Az a' kis lelkeket égeti fényével,
 'S ugyan azt, elhunyván élete' világa,
 Sírva kéri viszsza ez'rek kívánsága.
 Csak te vagy az, Caesar, kinek éltedben már
 A' hűség' adója illendőkép kijár.
 Mert már most száz oltár áll tiszteletedre,
 Hogy unokánk nálok esküdjék nevedre,
 'S szegény boldog köztünk egy szívvél vallást tesz,
 Hogy olyan mint te vagy sem nem volt sem nem lesz'.
 De ámbár bölcs 's igaz néped' ítélte
 Ez egyben, hogy neked rangot tisztelete
 A' Római 's Görög Bajnokok' felett ád:
 Nem olly igaz szemmel néz másokra, mint rád.

Ezeket mostoha lélekkel rostálja,
 'S mind azt, valami új 's közel van, fitymálja,
 Olly igen barátja lévén a' multtagnak,
 Hogy ő törvényei a' tiz férjfiagnak,
 'S Királyinkal köiött frigyek' irtt példái,
 'S a' Pontifexeknek száraz kronikái,
 'S Sibyllákról a' melly vén könyvek maradtak,
 Ugy hiszi, a' Mú'sák által diktáltattak.
 Ha ki azon okból, hogy a' Görög Iró
 Mennél régibb, annál több érdemmel bíró,
 Megveti a' velünk egy korban élöket
 'S egy fontban mér Götög 's Római költöket:
 Annak nem érdemel sok szót gondolatja,
 Az szint illy igazán 's illy jussal mondhatja,
 Hogy a' száiva külső részét nem ehetjük,
 Minthogy a' diónak belsejét szeretjük,
 'S hogy Róma' Mú'sája hiresbb, mint fegyvere,
 'S jobban fest, zeng, küzdik mint tudós mestere.
 Ha idővel javúl a' vers is, mint a' bor,
 Kérdem, melly esztendő adja becsét, melly kor?
 A' kinek közöttünk jó emlékezete
 Száz évtől fogva van, valyon azt lehete
 Okhoz 's jókhoz venni, vagy új és roz' legyen?
 Hozz törvényt, a' pernek melly czélt 's véget tegyen
 „Száz esztendő's korban az iró régi 's jó”
 Hát az egy hónappal 's évvel utóbb haló
 Kikhez fog tartozni? Melly nevet viseljen?
 Hely't régiek' közte vagy hol 's kiknél leljen?
 „Ez is a' régiek' számába veendő,
 „Ha egy két hó hibáz, vagy bár egy esztendő.”
 Jól vagyon! én tehát a' kitett summából,
 Mint ama katona szórt a' ló-farkából
 Egy-egy évet addig húzok-ki számomra,
 Míg mind a' száz elfogy, 's e' csendes ostromra
 Mint a' lassú-viztől titkon vásó halom
 Ledől a' csak régit fedező óhalom,
 Melly az érdemnek csak idejét számlálja,
 'S csak azt, a' mit a' sár szenté tett, csudálja:
 Ennius, költök közt e' bölcs 's erős vitéz,
 Kit Tudósink' nyája Homérus gyanánt néz,
 Roszszúl emlékezik szent fogadására,
 Vagy Pythagorási kérkedő álmára:
 Még is jó. Naevius nem forog kezünkben,
 Még is csak nem újak versei eszünkben,

Annóra szent minden költő, mihelyt régi!

Ha kérdés van, hogy kik a 'Szin' ékességi:

Az ilyen felelet tüstént elégséges:

Pacuvius tudós, Accius felséges;

Afranius méltó Menander' hírére

Epicharmushoz is Plautus közel-ére;

Szép 's fontos tárgyakkal bővebb Caecilius,

Elmés mesterséggel győzőbb Terentius,

Ezek a' nagy költők, ezeket tanulja

Nagy Róma 's a' színen tolongva hámúlja,

Líviustól fogva korunkig ezeknél

Lehet csak találni észet, mint remekeknél.

Néha jól lát, töb'szer vak a' köz-nép' szeme.

Ha néki a' régi Poéták' érdeme

Olly dicsőség, mellyben egy új sem osztozik

'S nem is osztozhatik: nagyon csalatkozik.

Hogy-ha írásokról olyan vallást tenne,

Hogy sok rög sok hiba, 's avultt szó van benne,

Igazat mondana, meg-egygyezne velem,

'S jó úton vezetné a' józan értelem.

Nem mondom, hogy a' vén Livius' munkája,

Mellyért Orbilius' haragos pálczája

Engem sokszor megvert, tűzre kárhoztassék;

De hogy szépnek, jónak 's csinosnak mondassék,

Azt méltán ellenzem; mert ha-csak egy két szó,

'S egy két vers szép: azért nem az egész könyv jó!

Ki ne bosszankodjék, ha mi fitymáltatik

Nem vétkéért, hanem hogy újtól iratik,

'S ha az őt nem csupán tartják kiméltésre

Méltónak, hanem fő polczon tündöklésre.

Mert kérdjem csak: kell-e játékit Attának

Venni a' mostani pompás szin' tárgyának:

Azt kiáltja minden vének' itélete,

Hogy a' szépnek 's jónak már nincs becsülete,

Holott olly darabok ennyire jutottak.

Mellyeket Roscius 's Aesopus játszottak:

Vagy hogy az illyeknek nem tud más tetszeni,

Csak a' mit ifjantan tanultak érteni,

Vagy szégyellnek venni mesterül ifjakat

'S vén korban elvetni régen tanultakat

A' ki Num a' öszült versét ma jóvallja

'S bár szin' úgy nem érti, mint én, szépnek vallja:

Az nem a' rég' kimúlt Elméknek áldozik

Hanem minket gyűlöl 's velünk hadakozik.

Ha-hogy a' Görögök, így útálták volna
 Az újat, hozzójok vallyon mi bájolna?
 Mint gyönyörködietne kedves olvasással,
 A' mit kézzől-kézre közlünk ma egymással?
 Midőn Görög-oroszország szünvén hadakozni
 Időt 's alkalmat nyert bátran mulatozni,
 'S mint egygy kényeztetett Ifjú vak hevében
 Elpuhult a' boldog szerencse' ölében:
 Mindent forrón kapott, 's elébb baj-vívásra
 Hajlott kedve, osztán gyors pálya-futásra
 Utóbb elefánt-csont — márvány — 's érez-képeket
 Kedvelt, 's szerelemtől ragyogó szemeket
 Szegezett festéssel bájoló táblára,
 Vagy játékra bámúlt, 's tánczra 's mu'sikára;
 Hasonlatos lévén kedve-töltésében
 Az olly leánykához, melly dajka' kezében
 Szabad kényén játszik, majd ezt majd azt kéri,
 'S viszont mást, serdülő korát ha eléri.
 Mi vagyon olly kedves, mi olly gyűlöletes,
 Hogy az ne lehessen úntt, ez kellemetes?
 Így lett Görög-oroszország (ezt szülte a' béke)
 Minden szép mesterség' csendes menedéke.
 Más rendel 's móddal folyt a' dolog Rómában.
 Itt korán felkelvén Cliense' bajában
 Hűséges pártfogó 's tanács-adó lenni,
 Bátorságos helyre tőke-pénzét tenni,
 'S Vénéket hallgatni 's oktatni ifjakat,
 Mi emel-fel 's kártól mi ment jó házakat —
 Ez volt soká népünk' foglalatossága,
 Ez fő dicsőssége 's kedves mulatsága.
 De megváltoztatta tetszését vaktában,
 'S most a' verselésnek ég forr hagymázában.
 Gyermekek, vén, koszorút keritnek fejekre
 'S ebédnél is nyílik ajakok versekre.
 En, a' ki, nem irai verset úgy feltettem
 Magam is Parthusnál hazugabbá lettem,
 Mert mihelytt a' hajnal nevet ablakomra
 Asztalt, tentát, tollát, adatok számomra.
 Hajóhoz nem értő a' kormányhoz nem nyúl,
 Kováts, Orvos nem megy megtanult tárgyán túl:
 Verset kinek-kinek ír keze, 's mond szája,
 Akár van értelme akár nincs hozzája.
 De bár e' nyavalya árt sokak' agyának
 Bár forrázván bódít: hasznos a' hazának.

A' költő nem könnyen vágy nagyra vagy sokra
 Csak versre van gondja 's szép kimondásokra.
 Drágaság, veszettség, tűz, víz, had vijja bár
 Vértő sebet szívében nem ejt skarmelly kár,
 Ravasz csalárdáknak nem fér hozzá vétke,
 Bár kenyere van csak 's egy tál sovány étke.
 Ha nem alkalmas is vitéz katonának
 A' Város veheti hasznát tanácsának.
 'S kis dolgok nagyoknak, ha szoktak használni:
 A' költő borsát is könnyű kitalálni.
 A' gyermek nyelvének ő írta vétkeit,
 Elidegeníti rüt szóktól fíleit,
 Szívét nyájas szókkal virtusra unszolja
 Makacs, irigy 's mérges hevét orvosolja.
 Lefesti a' régi tettek' javát 's szépét,
 'S láttatja példákából a' jövődők' képét,
 Sínlődjék valaki 's jusson szegénységre
 Ó enyhítő olajt tölt minden inségre.
 'S a' szeplőtlen ifjú 's leány imádságot
 Mint mond, ha ő nem gyűjt benne burgóságot,
 A' kart szívre-hatón ő esdekelte,
 'S az Istenek' jelenlétét érezteti;
 Aszájban az égből essőt nyer lantjával,
 Elűzi a' Pestist, a' had' ostorával,
 A' vétkektől futó békét vissza-hozza,
 'S aratók' csürebén az áldást halmozza.
 Mert ha szívre-ható énekek zengenek
 Megbékélnek minden főbb 's alsóbb Istenek.
 Hajdan a' kevéssel vígan éldegelő
 'S Istenihez buzgó jámbor föld-mivelő
 A' gazdag aratást öröm-innoeléssel
 Végezvén, 's kívánván gyönyörködtetéssel
 Magát 's a' kik terhet megszokták osztani,
 Hív párját 's gyermekit, felvidámitani
 Pihenést engedett testnek és léleknek
 Lenyomó sulyjától a' viselt terheknek,
 'S egy emsét áldozott Tellusnak számára,
 Sylvanusnak tejet töltött oltárára,
 'S a' Geniust, melly tilt bút a' gyors napokkal
 Itatni, kérlelte borral 's virágokkal.
 Nőtt ezen szokásnak nem soká új ága
 A' Fescenniai versek' pajkossága,
 Melly egymást felváltó durva enyelgéssel
 Szolgált a' nézőknek vig idő-töltéssel,

'S esztendőnként egyszer fordúlván csak elő
 Nagy mértékben kedves volt 's öröm-nevelő.
 De utóbb a' tréfa vad dühösséggé vált,
 'S mérgesen mart mindent, valakit hol talált.
 Dultak fultak, a' kik megsértettek tőle,
 Egyebek is félvén rejtezték előle;
 Nem lévén bátorság törvény hozattatott
 Verseken gúnyolni keményen tiltatott:
 Használt az orvosság, a' pálcza' ereje
 Illendőbb játéknak 's versnek lett kútfeje.
 A' Görögök durva hódolatójokat
 Magokhoz hódítván a' tudományokat
 Elhozatták vele Latium' földére
 'S a' Saturnusi kor éktelen versére,
 Ekkor következett kellemesbb csinosság,
 De maradt 's van nálunk még sok parasztság;
 Mert későn, mikor már Carthagot megvette,
 A' tartósabb béke' ölében kezdette
 Nemzetünk vi'gálni Görögök' könyveit,
 Sophocles, Aeschylus, Thespis remekeit.
 Nem soká próbát tett mit lehetne venni
 Belőlek 's anyai nyelvre által-tenni,
 Szerette a' próbát, mert természetéhez,
 Illett nagyra termett 's lángaló lelkéhez.
 Nincs is érdem nélkül szomorú játéka,
 Csak abban ejt hibát jól kezdő szándéka:
 Hogy a' simitáshoz nagy türéssel nem bír
 'S vétkesen általja jobbitni a' mit ír.

A' vig játék könyvü, azt szoktuk feltenni,
 Minthogy köz életből látjuk tárgyát venni.
 Holott öregbű ez a' nehézséget,
 Mert nem let a' véstő, egy könyven meutséget.
 Nézzd csak, mint tud Plautus, akarvón rajzolni,
 Szerelmeit, kerítőt, vén atyát mázolni,
 Mint festi Dossennus torkos korhelyeit,
 A' szinre mely rusnyán küldi személyeit!
 Miért? Mert sok költő csak munkája ára
 Zsebet töltse, nem néz verse' jószágára.
 'S ha kit híre vágpás könyvü hirtőjában
 Hordoz a' nép' kéjjén játék-írásában,
 Azt a' tapsolni rest néző elcsüggeszti,
 A' sűrűn tapsoló rút gögre puffeszti.
 Ily semmiből áll az 's bábát sem érdemel,
 A' mi hir-hajbászót földhez sújt 's felemel!

Engem a' szín soha fel nem hevitene
 Ha kedvétől hiznom vagy fagnom kellene.
 Sok jó költőnek is az által kedve vész,
 Hogy sokszor a' butább, de számos' 's olyan rész,
 Melly a' nemességgel, ha ez mást izelne,
 'S izlését sürgetné, tűzes harcra kelne.
 A' játék közt öklöst 's medve-tánczot ohajt;
 Mert a' köz-nép díb dáb tréfára sokat hajt.
 Sőt a' Fők is azzal estek szerelembe
 'S minden érzés elment a' fülből a' szembe.
 Csak pompa kell. Sokszor a' legjobb munkánál
 Tovább tart a' mellyék — tréfa négy óránál,
 Itten lármáz' dühös legyverek' csörgése,
 Lovasok' 's gyalogok' össze-ütközése;
 Ott Királyok hátra kötözött kezekkel
 Hurczoltatnak sok más szerencsétlenekkel,
 Most arany-hintónak futnak kerekci,
 Majd az ellenségnek terhes szekerei
 Csikorognak tömve Aszszonnyal leányal,
 Házi eszközökkel 's ezer más' sákmánnyal:
 Szébbnél-szebb drágaság jó ezek' nyomába,
 Egész Korinth fogva vitetik Rómába.

Ha még Demokritus itt laknék földünken
 Jó izún nevetne esztelenségünken
 Ha látna bámúlni mint legfőbb csudára
 Fejér elefántra 's teve párduczára.
 Több gyanýörködéssel nézné az illy népet,
 Mint minden játékot, akarmelly jól 's szépet.
 Azt vélne, hogy csupán önn' mulatságára
 Mond mesét a' Költő számara' számára.
 Mert ki nyomható-al a' lármát szavával,
 Melly majd felfordítja szinünket zajjával!
 Mint a' mérges tenger' Garganus zúgása
 Úgy kábit a' nézők' vad kiált zása,
 Ha látnak idegen kincset 's öltözetet
 Alig tesz valamelly szép játszó kezdetet.
 Mindenek tapsolnak. 'S mi ad okot rája?
 Szépet mond? Nem, Hát-mi! Bársony a' ruhája.

De ne gyanítassam, hogy azért fitymálom
 A' mit más jól készít, mert nem én tsinálom:
 Megvallom, hogy feszes kötélén jól menni
 Nem nagyobb mesterség, mint olly író lenni,
 A' ki tetszésére nézőinek szívét,
 Ambár költeménynek tudják lenni mivét,

Ezer különböző érzésre heviti,
 Most össze-szorítja, majd kiszélesíti.
 'S annak mint vará'sló, hazát most Thebában
 Tud alkotni, mászszor viszont Athenóban.

Még is, ha költöket kívánsz serkenteni,
 'S Római munkákkal akarod tölteni
 Apollóhoz méltó szép alkotványodat,
 Azoktól se vond-meg, o Caesar, gondodat,
 Kik magokat inkább bizzák olvasókra,
 Mint a' színén finnyás kéjjel olcsárlókra.

Mi költők, igaz az, magunk tesszünk sok kárt
 (Hogy saját fámtól is nyessem azt, a' mi árt,)

Ha olyankor küldjük munkánkat kezedbe,
 Mikor elmerülve vagy fontos tisztedbe,
 Ha pihenésedkor alkalmatlankodunk,
 Ha, mihelyt legkisebb gáncs ér, komorodunk
 Ha egy helyet kétszer olvasunk nem kérve,
 Ha fáj, mihelyt ki-ki nem látja dicsérve
 Melly munkába került könnyű költeményünk,
 Melly elmés melly finom benne szövevényünk,
 Ha vers-írásunkról, mihelyt értésedre
 Fog esni, azt véljük, szert tetet kedvedre,
 Megtöltöd érte üres erszényünket,
 'S hogy folytassuk váltig ösztönözsz bennünket:
 Mind-azáltal egész lelked' figyelmére
 Méltó az a' kérdés: kinek őrzésére

Kelljen bíznod ama' virtusnak templomát
 Melly olly sok és dicső ragyogású nyomát
 Mind hadi mind békés tettekben látatja
 'S mellynek hírét rossz' toll nem magasztalhatja.

Chorilus Nagy Sándor' tellyes bizodalját
 Birván, rossz' versei királyi jutalmát
 Filep' aranyai summájában vette,
 'S bajnokát tentaként mocsokkal festette.
 Ugyan ez a' Király, ki hitvány munkáért
 Olly tékozló kézzel fizetett olly nagy bért,
 Azt akarta, ötet csak Apelles fesse
 'S ércben képét csupán Lysippus álltesse.
 Ha ki a' vitéznek itt józan érzését
 Össze-vetné, 's amott megromlott izlését,
 Azt hinné 's kész volna megesküdni rája,
 Hogy Bóotia volt nevelő dajkája.

Máskép van a' dolog, o Caesar, te veled!
 Te Virgiliussal Variust kedveled,

Kik mindenkép méltók mind választásodra,
 Mind dicsréttel tett jutalmazásodra,
 'S józan észszel hiszed, hogy a' kö, 's ércz képek
 Nem tudják hívebben, bár akarmelly szépek,
 A' jeles férjfiak' arczát ábrázolni,
 Mint erkölceiket a' költők rajzolni.
 Én is szebbnek tartom az illy festéseket.
 Mint a' földön - járó alacsony verseket:
 'S szeretnék felséges tárgyat választani,
 Nemzetek', országok' sorsáról szóllani,
 'S arról, mint alkottál új szép városokat,
 Mint nyert vitézséged zöld borostyánokat,
 Mikép zárattak-bé a' had' ércz-kapui
 'S Parthusok mint lettek hatalmad' tanúi,
 Ha elmém nem volna kisebb szándékánál,
 De nagyságod többet vár kisdéd munkánál,
 'S a' nagyot, erőmet melly felül-haladja
 Megpróbálai eszem 's szemérmem nem hagyja.
 Sért, a' ki ész nélkül teszen szolgálatot,
 Kivált versben könnyen szúlhet útálatot.
 Mert azt a' mit nevet, jobban megtanúlja
 Ki-ki, mint a' minek szépségét hámúlja.
 Értetlen szívesség magát soha velem
 Meg-nem kedvelteti, 's mindegy a' sérelem;
 Ha ki elcsúfított képemet árulja
 Vagy becsületesemet rosz' versekkel dülja.
 'S igen általlanék fedetlen lédában
 Egy hitvány úrnak rosz' társaságában
 Halottuak módjára nyújtóztatva lenni,
 Akaratom ellen kalmár boltha menni
 'S köntösül szolgálni sáfrány — bors — czukornak,
 'S ha mi másra hitvány papírost takarnak.

Sup. Kiss János.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

XX

Ötödik Füzet.

Május 1828.

7.

Az egész látható Világ' Rende.

(Folytatás.)

II. A' Vildg' belső-képpen.

Még tavaly fogtam hozzá a' Világ' Systemájának a' legujjabb Felfogások szerint való leírásához; és fele küis jött a' Minervában 1185—1207 lap. „A' Világ' külső formája”, fele az akadályozó környülmények miatt elmaradván, imé itten most közöltetik.

94. Az én Theoriám szerint magának a' csillagnak kell készíteni maga különös Levegő-egét, vagy áthmosphaeráját azon kívül, hogy a' közönségesben úszik. (§. 84) Mint-hogy pedig ennek készítése, gőzölés' útján menvén véghez, némű-némű fogyasztásával jár a' csillag testének, mert olvadáet, és tehát némelly alkotó, vagy legalább az alkotmány' egészéhez tartozó részetakéknak, bár mi kicsinyeknek is, mellyek az előtt egygyütt valának, oszlását, 's felbontakozását teszi-fel, a' mint közönségesen tapasztalni is minden testben, mellynek gőz-köre van: élesebb vizsgálát nélkül is nyilván való, hogy tehát valami oszlató munkának és így a' körül munkás erőnek — a' test felbontakozását okozójának — kell azon dolgoznia a' csillag' testében, még pedig különbnek attól, de sőt, a' mint látni való, ellenkezőnek azzal, melly az alkotmány' részeinek összszé-állítását egyben-tartja 's mint-egy védelmezi a' fel-bontakozás ellen. Megint két egymással ellenkező erőre akadunk — megint antagoniára — olyanra, mint a' Világ' külső constitutzójában a' máshoz-huzó, és magától elrugó erők szerint való viszányzás! Jól van ez. Nincs is ott természet, a' hol nincsen viszányzás (antagonia).

F. M. Or. Minerva 2. Negyed 1828.

Addig is, míg e' mostani rollét játszani készülő két feljebb érdekelt-erőnek mibenlétét szorosabban határozom: előre nevezem-el az egyiket— azt, mely a' test alkotó részeinek össze-állását egyben-tartja, egygyüvé tartónak, vagy mivel itten úgy tekintetik, a' mint actusban van, alkotónak; a' másikat, mely ennek ellenére játszik, oszlatónak, vagy *fontónak*. Külömben, az elsőt lehet nevezni *összesítőnek*, a' másikat *széjelítőnek* vagy *szélesztőnek* — azon magyar szótól *széve*, és *széjel*, mely egész értelményt in abstracto leghelyesebben jelent-ki az én fogásom, és czélomhoz képest. Az Olvasó azonban, ha velem egy úton akar menni a' gondolkozásban, ne bízassa magát, hogy ez a' két erő a' volna, a' mi Neutonéknál *visus attractivus et repulsivus*; más fogású az én Theoriám.

95. De hát valóban mivelkedik a' Világon az alkotó és a' bontó erő egymással való közösületben — ez a' két, egymásnak ellenére járó mives? Igen is. Nálunk a' földön az alkotás, és oszlatás munkája hol egygyütt, hol felváltólag szünet nélkül foly minden észre-vehető testek állapotján keresztül minden tünetekben. Minthogy pedig a' Föld nincsen elszigetelve az égtől (a' többi csillagok összeségétől) hanem azon egy Természetnek munkája, folytatólag járja-áltat az egész Mindenséget; helyesen lehet, de kell is következtetni, hogy tehát másutt is és mindenütt csak úgy van az, a' természeti erők sehol-se szünetnek dolgozni; nevezetesen dolgozik az oszlató vagy bontó erő szüntelenül, mert csak így készíthetnek az áthmosphaerák, melyek nélkül lehetetlen az égi testek járása. Ha pedig a' bontó dolgozik, úgy szükségképen dolgoznia kell az alkotónak is, és még pedig amannak ellent-állótól; külsőben a' csupa bontás útján menő munka következtében, rövid idő alatt végső felbomlásra jutna az alkotmány, ha hogy az alkotó erő által nem tartózkodna maga össze-szedtetésében. Egymással-való közösületben munkálnak; mert az egyik a' másikkal befolyása eszközése nélkül nem is tehet valamit: összesíteni, egybe-foglalni, egygyüvesztetni, vagy alkotni a' testet lehetetlen, ha nincsenek külön választva, eloszolva a' részei; valamint oszlatni, széjel-szedni, elbontani se lehet, ha nincsenek bebontva, egybe-szedve, **összesítve**. Ez a' két munka az ész-fogásban is kölcsön viszáznak egymásnak: *synthesis*, *analysis*, *compositio*; *resolutio*, *vel decompositio*. Ellenkező ez; de még is egygyütt jár a' Természetben, és majd látjuk, mely gyönyörű czél-aránnyal dolgozik egymásnak kezére a' különös testek formálásában.

96. Az alkotó mint összesítő (*componens*) és a' bontó, mint széjelítő erő közzé már gondolni se lehet harmadikat; haneha egy mérséklőt, olyant t. i. mely már a' módot és időt határozás, mely szerént melyik erő hol és hogy dolgozzék. Úgy de, egy olyan mérséklő erő természet-feletti lenne, a' mit nem szabad ide avatni. Következésképen a' kérdésben lévő két erő között való viszányzás fő antagonia a' Világon, és tehát az alkotó és az oszlató vagy bontó erő két fő mives (*Factor*) az egész természetben. Minden test maga különös formájában, és felállásában, minden tünetény, ennek mivelménye. Ugyan azért, akármely testnek a' Világon azon megnevezett fő viszányzás játéka alatt lévőnek kell lenni; az az: az alkotó és oszlató erő munkáját felvehetőnek; és tehát olyannak, hogyha összevessett állapotban van, maga legkisebb, legutolsóbb részetskéjére bomolhasson széjel az oszlatás által; és ha széjel van: összevessedhessen, egygyüvé állhasson, foglalás vagy alkotás által. A' honnan összevessedhetés, és eloszolhatás (*componibilitas* et *resolubilitas*) fő bélyege minden testnek a' Világon.

97. Továbbá mihelyt antagoniában van egymással a két fő mives: már úgy egygyik se mehet maga mivelkedésével vég nélkül, mert az ellen-félnek is helyt és időt engedni kell, (antagonia supponit limitationem). Az egygyik határozatát kap a másik által. Tehát akár ez, akár amaz egy bizonyos határban végzi munkáját; melynek végétével hát kezd a másik — épen azért, hogy azon egy test, melyben viszányszóképen mivelkedik ez amazzal, mind a' kettőnek alattéjja (subjectuma). E' szerént hát ha a' test, melyben mivelkednek, összesített formában van, nem oszolhat-fel részeiben vég nélkül, hanem az oszlató erőnek, mikor dolgozik benne, végső részetskékre jutnia kell, melyeknél tovább vagy már beljebb nem mehet; azért tehát itt éri végét az oszlatás, vagy a' felbontás. Ezen végső részetskéket *elementumoknak* nevezetnek. Ezekben hát már az alkotó mivesnek hatóskodhatni kell feljebb, és maga mivelkedését kezdeni. Ugyan azért az egész Természetben fő törvény az említett két factor' kölcsonös munkája' folyamatjának felváltására nézve, ez: *On kezd az alkotás; a' hol vége van a' felbontásnak; és megfordítva: a' hol végez az alkotás; ott kezd a' bontás*, tudniük: az alkotó mives' munkája se mehet vég nélkül, hanem határja szabatik mivelkedésének, hogy antagonistájának helyt és időt engedjen.

Ezt a' fő törvényét a' Természetnek minden test' sorsa hirdeti nyilván nálunk a' földön; és mi majd bővebben fogjuk látni tovább az ő elterjedését.

98. Lássuk most a' kérdésben lévő két erőnek miben-létét közelebbről. Az egygyiket akár mellyiket le kell írni; a' másíkról való értelmény az ellen-tételből önként következik, minthogy ellenző úton vág minden fogása.

Kezdjük az alkotótól; mert ez az előbbienekből is valamennyire már esmeretes. Ezt én a' másához való önkényes hozzá-huzásnak, vonzódnának, törekedésnek, indulatnak, vagy nehézkedésnek (gravitatio in sensu activo — tententia) neveztem §§. 19, 61. Ez az itt is ugyan az, mely valamint a' nagy fogásokban az egész Természet' Világán uralkodik, az egygyik csillagot mindenestől a' másikba rohanni törekedtétvén: úgy szinte a' csillag' belső részeiben, sőt akármi kicsiny testben 's test-darabban, de a' test' legkisebb részetskéjeiben — az elementumban — ugyan azon módon dolgozik — arra t. i. hogy ez húzzon másához, egyesüljön a' többséggel, összesedjék. Ez a' testek' lelkét titkon babonázó erő, a' nekünk soha meg nem esmerhető módon és okon arra viszi a' testet — nem csak az állatét és elevent, hanem a' legérzékletlenebb kőét is — hogy magában elégtelen legyen, hogy törekedjen másokkal össze-egyesedni — velek egygyütt többséget alkotni, és ez az első vonás a' Természet' belsőbb képének megismerésére, sőt maga a' természet, a' legegygyűgyűbb értelménye szerént, ebben áll — az, a' mindennapi titok, melyet érzünk, de nem értünk. Csupa babonának vagy költeménynek vélnénk, ha szemmel nem látnók, hogy a' vasban valósággal hatóskodik, mikor mágnessel van dolga; de sőt a' mi gyarló testiségünkben is, mikor nemi ösztön fessíti. Ennek a' csuda erőnek munkája után van mind az a' Világán, a' mi csak különösen 's egygy foglalásban áll — a' mi alkotmány, a' mi összesedett, a' mi nincsen széjel.

99. Azomban nem úgy kell képzelní ezt az erőt, mint valami közönséges hatóságot, mely az egész Világra ügyelőképen terjeszkedve magától formálná benne a' különösöket, és az egygyiket hajtáná-össze másához. Nem! Erről így kellgondolkozni: egygy

elementumban meg van az a' természetiség, mint maga tulajdona, az a' magátólóság, hogy húzson a' többséghez vagy másokhoz, másban is szintűgy mint különösen magáé, harmadikban is; és így tovább. Ezeket a' különösségeket a' mi képzeletünk, átfutván rajtuk, hogy könnyebben foghassa egygyűvé, teszi egy közönségesnek, és egynek nevezi, a' mi ezerféle is. E' tehát csak abstractum quid, csak szóbeli játék — olyan, mint német Filozofusoknál a' *Bildungstrieb*, vagy a' *Lebenskraft* E' magában semmi mint közönséges; igen pedig mint különös. Ugyan ezt kell tartani a' Neutonéknál elhíresedett *universalis gravitatio*ról is. Ez is csak abstractum.

Ily környüllírás szerént, az alkotó erőt tehát a' valami test' formálása körül olly értelemben miveskedőnek kell gondolni, hogy t. i. annak elementumai előbb széjel lévén azon természetiségeknél fogva, melly szerént egymáshoz húznak, össze- jönnek, egybe-ragadnak, és az által egy különös compositumot alkotnak a' bontó erő' közbevetése után.

100. Mi hát a' bontó erő? Vegyük ellenkezőleg az alkotóval, 'a' értelménye magától jön-ki:

1) Az alkotó erő nem test, nem közönséges, hanem testi tulajdonság, és különös; tehát a' bontó nem tulajdonság, hanem alattéja a' tulajdonságnak, az az test, t. i. olyan, maga nemebeli, közönséges test.

2) Az alkotó erő külömb a' külömbféle testekben; tehát a' bontó azon egy mindeffélében változatlanúl.

3) Az alkotó erő' bázisának részecskéi, az elementumok, atyafisan húznak egymáshoz; tehát a' bontó erő bázisának részecskéi — mellyeket én eszentül az elementumoktól való megkülömböztetés végett *szikráknak* nevezek — azoknak egymástól, széllesztik egymást.

4) Az alkotó erő az elementumok' belsőjéti, mint nékiek természeti tulajdonok; tehát a' bontó a' külsőjéti, az az: csak viszonyos állapotját, tehát csak az össze-köttetésük formáját, és tehát, ha amaz elválhatatlan a' testektől, mivel természetek; ennek elválhatónak kell lenni, az az: egyikik testből a' másikba át-költöhetőnek.

101. Mi képtelen erő hát ez? test, és még is közönséges, compositum és még is egygyűvé meg nem állható részekből áll? Nem képtelen, ha felvesszünk arra egy tiszta, folyóságot (Fluidum) az akármiféle egyéb testeken keresztül-járó hatásával. Ezt annyiban, hogy maga elterjedésében mindenüvé jelenti-be magát semmi compositumokból kinem zárhatólag egész az elementumokig, könnyű érteni, minél-fogva tehát nevezhetni közönséges testnek. A' mi pedig az egygyűvé meg nem férhető, vagy az egymástól szökő részecskéjéti, a' szikrákat, 's ezeknek még is, hogy egy húzomban-járó folyam támadjon (continuum) valahogy lett összeszedések után való állapotját illeti: ez is természetesen jön ki csak abból is, hogy ő a' tiszta folyóság. Mert tapasztalásunk szerént is, a' folyó test' részei hajlandók a' széjelerésre, a' leggyengébb benyomatra kézzek lévén elválni egy egymástól. Ez a' készség a' nálunk lévő víz folyóban szembe-tűnő; a' vastagabb gőzben annál inkább, az aérben még jobban; a' tőzben annál is inkább, — annyira, hogy a' tőz a' testet is, mellyben megfésákel, egész compositiójából kiveti; elozlatja 's maga is elozlik — a' már nagyobb mértékben felhatalmazott rugósága miatt. Ennek az elozlásnak

tellyességgel nem adhatni okát, ha azt nem, hogy a' tűz' részecskéji nem férhetnek egygyüvé azon az okon, hogy természetök szerint szökniek kell egy-egymástól. Mert a' Fizikusok' kifogása, az, hogy aequilibrium affectat, nem elegendő ok; mert kérdés jön ujra: miért affectat aequilibrium? És erre soha egy Fizikus se tudott felelni; nem is felelhet, ha csak nem veszi-fel, hogy a' szikrák természetül nem szenvedhetik egymást. Ha tehát ez lépcsőnként úgy megy, hogy t. i. mennél finomabb a' folyóság, annál nagyobb benne az oszlásra való késég; mi csuda — hogy-ha a' legfinomabb fluidumban 's tehát a' legfelsőbb grádusban az alsóhoz képest extremumra üt-ki a' dolog — arra t. i. hogy már itt a' késég factummá válják? az az: a' szikrák nem csak késékek legyenek szökni egy-egymástól, hanem valóban szökjenek is? — Természetesen van ez, és a' szikrák' ezen antipathiájában tartom én a' folyó testek' rugóságának valódi okát; és azért ezután az antipathiákat *rugóságoknak* nevezni fogom.

102. Továbbá, minthogy a' föld' tartományán belől munkáikban elő-tűnő folyóságok közül csak maga a' tűz (fluidum igneum) az a' kizárhatatlan, mely, a' mennyire melegítő erejénél fogva mindentüvé behatónak jelenti magát előttünk ki, mindenféle testeken akadály nélkül járhat keresztül, az egyik testből a' másikba szabadon 's válogatlanul költözködve, és mellynek részecskéi leginkább rúgóság 's egygyüvé nem férhetők, holott a' többi, mint p. o. a' fény, vagy a' menkői folyam, noha csuda subtilitású fluidumok, még is némelyekben (a' nem conductorokban) megakadnak és átaljában válogatással járnak: — méltán következtethetni, hogy tehát a' tűz az a' közönséges fluidum, az a' többi testek' oszlására termelt erő — a' contras factor — mely az egygyüvé foglalonak ellenére jádrik — nem-csak a' földön, hanem mivel a' föld azon egy szakadatlan közönsületben van az égiekkel, az egész Világon! mert épen azért, hogy mindenüvé szabadon beható, ha a' föld körül mivelkedik; csak úgy szívároghat a' földtől a' szomszéd csillagba, vagy onnan ide által azon kizárhatatlanul, mint mikor a' kis testek között az egyikből a' másikba át-költözkedik, hozzá kell érteni, hogy valamint itt kisebb, úgy amott nagyobb mennyiségű meggyülitében, a' nagyobb fogáshoz képest tudni-illik. Mert a' Világ az atmosphaerák össze-folyása miatt teli lévően sűrrel, 's tehát egymást érő testekkel, ezeknek eszközlésénél fogva folyamatosan lehet azon egy létére az egész Világon keresztül. Minek hát máshová mást venni-fel, mikor egyből kihozhatni mindent?

103. Nem-csak; hanem a' tűz egyedül való fluidum a' Világon, mint valódi és tiszta fluidum. Több illyen nincsen, nem is lehet. Mert az alkotó részek, mellyekből a' testek keletkeznek, az alkotó és bontó erő' fen-állása következtetésében, két fő rendbéliék, u. m. *szövetségesekek*, mellyek egymáshoz húznak 's törekednek egyesülni; és *szövetégtelenek*, mellyek szöknek egymástól 's pártolkodnak. Amazokat elementumoknak neveztem, ezeket szikráknak. (§. 100) Amazok mivel össze-állást tárgyazók, álló testet alkotnak; ezek minthogy széjeledésre üt-ki a' dolgok, *folyót* (solidum et fluidum). És így két extremumként vévén a' dolgot, csak két-féle test lehet a' Világon — az álló és a' folyó; a' harmadik az ezen kettőből való egygyüvék. A' tapasztalásból eredet conceptus szerént is, a' folyóság a' test részeinek oszlásra való késégét 's mintegy tétovázékony 's egygyüvé meg-nem állható voltát jelenti. Ha tehát princípiumok után és nem pusztá gondolomra hatá-

rozni kell a' testek' állapotjáról: úgy az egygyetlen-eggy osztató erő' felvételének követ-kezésében, csak egygyetlen-eggy folyóság lehet a' Világon — az t. i. mellynek részei — szikraí — egygy egymással meg nem alhatók egymás ellen rugasszkodnak. Mert ez a' folyóságnak valódi és tós fogása. Akármennyi-féle folyót vegyen is hát fel valaki, mindig az a' kérdés támad, hogy az alkotó részei kicsodák? Ha egymás ellen pártolkodók: a' tűz; és valamennyinek olyanok a' részei, a' mind tűz — azon egygy, csak-hogy hol tisztább, hol vegyültebb állapotjában, a' miről mindjárt.

104. Következésképen, csak tűz az eredeti folyóság a' világon; a' többi mind, a' mi folyó formában van, az ő derivatuma — csak általa 's vele egygyütt folyó, 's tehát többé kevesebé tűz-eggytelék. Többé, ha kevesebb számmal vannak benne az idegen részecskék, és tűz a' praedominans — mint a' fényben; kevesebé, ha többben az idegen részecskék, és a' tűz ezek ductusa szerént jár — mint a' vízben. Idegen részecskék a' tűz' substantziá-jához képest az álló testekből való olvadékok, az elementumok, mellyek mikép válhatnak-el az állóktól és folyónak constitutívumai lehetnek, majd alább bőven. A' mellyik fluidum legfolyóbb, legrugósabb, legfinomabb, abban legtöbb a' tűz; mert ezen tulajdonok csak a' tűztől valók; a' mellyik csendesebb és az állókhöz legközelebb járóló — mint a' mi vízünk; abban legkevesebb. És így minden folyóságok, minden nedvességek a' világon csak annál fogva olyanok, hogy a' tűz szüntelenül factorkodik, 's ő általa és az ő művelkedése után való resultátumok azok. Tehát a' fénybe is tűz adja a' folyó lelket, a' menykő-materiába is ő, aetherbe is ő.

A' vízben, nűrben, fényben, menykő-materiában már összeresített (compositum) a' test: az elementumok törekednek itt valami compositumot alkotni, de nem tellyesíthetik a' tűznek nagyobb ereje miatt — mint a' kénéső' magasszájában; és így a' gyűlevényök próba közben marad massa sui generis.

105. Lássá az Olvasó, hogy én valamint a' nagy fogású antagonisban, hol az égi nagy testek járásáról szó volt, az úgy nevezett két centrális erő' helyett csak egygyet, a' másik helyett pedig superfcialist vettem-fel, (§. 21.) úgy itt is, a' hol a' természet belsőjébe szállók és egygy univर्सális intézettel indúlok-el, csak az alkotót veszem szoros értelemben való erő' gyanánt; a' bontót pedig actusnak inkább, mint erő'nek; mert e' tűz, melly nem tulajdona valami testnek, hanem ő maga-féle test, és ennél fogva mint test-erő, az Egészben kösönségesen mivelékeny (activum). E' nálam nagy rollét fog jádszani — nem olyan törzsoőköt ugyan, mint ama régi Görög Filozofusnál, ki a' tüzet vagy mindenest alkotónak, vagy mindenek' matériálójának (közönséges elementumnak) tette; de szebbet és hatalmasabbat. Rontani fogja az alkotmányt (factor negativus) hogy jobban alkotódjék, és tehát tükkéltetésére szolgálni. — Legalább azzal megyek tisztábbra ki, hogy nem tulajdonítok azon egygy elementumnak két egymást semmivé tevő erő't, mint a' mostanibb Fizikusok (vires attractivae et repulsivae); hanem repulsiva helyett tűz van nálam, a' ki repellál, széjel-ver — non in abstracto, sed in concreto. — valamint minden rugóságnak a' folyóknak, úgy az elrugásnak is általjában a' legkissebb részecskéjének nyugtalan-ságánál, széjeledésre való természetes készségénél fogva kűtfeje 's indítója lévén. És ha a' kis példákbl nagyokra lépni kell által: ő oka mindenféle mozgásoknak a' világon, és kezdője is. Új és még eddig nem rezonnérozott Fizika ez, — méltó tehát figyelemre.

106. A' tüzet olyan substantziának vévén, mellynek részecskéi egymás ellen pártolkodnak, magától következik ugyan, hogy-ha egy folyam' formában van a' tűz, ez a' folyam tehát mindég egy aránylatra állani törekedjék, (aequilibrium affectet) a' mint mindenféle folyókban észre is vehetni; mert ha egyszer egymás ellen rugaszkodók a' részei, természetek ellen lenne úgy egybe-gyűlniek valahol (megáradni) hogy itt egy aránlat felett össön-fel a' gyűlevény — per excessum; másutt alább szálljon — per defectum. De bezeg, kérdés, hogyan gyűlhetnek ezen antipathiájok mellett annyira egygyűvé a' szikrák, hogy egy huzomban tartó folyamot állítsanak, és a' mi még több: hogyan székesedhetik egy helyen a' tűz?? (concentratio ignis, vel lucis). Az elsőbb nehésség engemet nyom különösen a' fellyebb kijelentett felvételem mellett; a' második a' többi Fizikusokat közönségesen, a' mellett is, hogy a' szikrákat szövetségeseznek állítják — de ha a' tűznek, valamint akármí folyónak, aequilibriumot affectálni kell? Ez a' kettő nem férhet egygyűvé képtelenség nélkül; mert valamint a' görbe lineákban járó mozgást egygyűtlen erőtől, úgy az aequilibriumot, és a' concentrációt azon egy tulajdonságból lehetetlen magyarázni. Kütelességemben áll ezt megfejteni ő helyettek is. Lássunk hát mélyebben a' dologhoz:

107. A' tűz' szikráji egymás ellen pártolkodók lévén nem gyűlhetnek magoktól és magokban annyira össze, hogy egy huzomban tartó folyamot állítsanak-elő; de a' harmadikban és egy harmadik által igen is. Az ő természetök abban áll, hogy oszlassanak, az össze-forrasztott test' szövetségének bontásával foglalokdjának, és azzal foglalokdnak is örökké — valamint az elementumok az össze-szedéssel, egygyűvé forradással; mert ezeknek ebben, amazoknak amabban áll az activitások — egymáshoz képest ellenző fogásiban. A' szikrák tehát oda indulnak, oda-gyűlekeznek, a' hol oszlatni, bontani való van — mennél több, annál többen, itt lévén mindeniknek foglalatossága az oszlatással; már pedig oszlatni, bontani való minden test a' világon; mert ez mind csupa összeköttetés, csupa szövvény, a' hová a' szikráknak befolyások van egész' elementumokig. Tehát a' szikrák nagyobb mennyiséggel is gyűlhetnek-össze az ellenkező pólusú vagy is álló (a' mennyiben ez a' folyónak ellenébe tétetik) testekben, — azokban t. i. mellyeknek az elementumok a' constitutivumai nem a' szikrák (§ 104), és azokban hát maradhatnak ezek, ha csoportosan is, valaméddig bontani való materiájok marad, 's vele foglalokdások. Mivel pedig a' szikrák a' testben (és valahányszor testet említek, mindég compositumot kell érteni) nem maradhatnak fogat nélkül, az az: a' nélkül, hogy fajok szerint dolgozzanak, 's tehát boncsanak, oszlassanak, a' felbontakozott test' részecskéjít — a' már eloszlatokat — revolúcióba hozván, 's ez által mozgásra indítván-fel: (§ 105), vagy ezek által ragadhatnak — ha még lehet benne a' nem utolsó szálíg felbontakozottakban foglalokdások a' szikráknak, vagy azokat is magokkal ragadják és kitakarodván a' testből, az elvált elementumokkal vagy részecskéikkel egygyűtt tehetnek egy huzomban tartó folyamot — a' kettőből egy vgyűletet.

Es most láthatni factum szerént, a' mit én fellyebb említettem, hogy t. i. mindétt, hol az alkotó factor miveskedik; ott jelen kell lenni az oszlatónak, és megfordítva. De sőt ez az utolsó nem is tehet compositumot ama' nélkül. Szükségképen egygyűtt kell dolgozniok.

108. Ezt még bővebben fejteni kell:

Egy a szikra az x testben (ellenkező pólosú, vagy is, álló testet kell ezen érteni mindenkor) a maga fajka szerint való munkához, a' bontáshoz fogván bizonyosan vesz erejéből annyit, mennyi a' vele küszakódó elementumok' kötelékje ellen fordítva van — veszt a' b szikrát elrughatni való egész erejéhez képest; melyet én rúgóságnak neveztem-el (§ 101.) 's tehát azzal kevésbé áthat ellene a' vele meg nem férhendő vagy szomszéd b szikrának. Ez hasonlóúl jár a' c , ez a' d elrughatására nézve, és így tovább. Ezen módon a' szikrák többen férhetnek-meg és gyülevényt állíthatnak azon egy testben, az egymás ellen küzdő rugaszkodások mellet is — annyiban t. i. a' mennyiben a' test' bontásával foglalkodván gyengül, vagy el van fogva az egymás ellen fordítandó erejek; e' pedig annyiban elfogódik, vagy gyengül, a' mennyiben a' bontással dolgok van: már pedig azzal mindég van 's kell is lenni dolgoknak; mert nékiek abban áll természeti activitások — valamint az elementumoknak az ellenkezőben, t. i. az alkotásban. Ha a' szikrák' rugó ereje gyengül: úgy hatóságok kisebb sphaerába szorulván szézsőbb jöhetnek egymáshoz 's tehát sűrűen lehetnek majd egygyik a' másikat érve, a' nélkül, hogy egymás ellen kelniek kellene az egytűvé nem férhetés miatt. Mikor annyira meggyűlönek, hogy már bírjanak a' test' kötelékjét egybe-tartó erővel; a' testnek bomolnia kell 's elementumjainak elszáledett létiekre velek egygyütt revolúcióba jönni 's tehát levegni, — a' miből kész az egy huzomban tartó folyam.

A' mit a' szikráknak egybe-serogalhatásáról mondtam egygyenként gondolva egyszerű összeresedés éránt; ugyan azt applicálni kell a' több részelékeny csoportokból lett compositumra, mint már összeresedés gyülevényre, és úgy gondolni a' tűznek ilyen módon lehető közönséges folyamát.

109. Továbbá: tegyük-fel, hogy mindenféle test egyforma szövétű erős voltára nézve, egyenlő erősségű, hogy tehát egyenlő erővel a' tűz is küszakódjék vele bontáskor: akkor a' tűz-folyam egy közönséges egyaránylatban lenne az egész világon; mert ekkor semmi ok se volna reá, hogy miért egy helyen több gyűljön, vagy több ideig, vagy nagyobb erővel küzdjön, mint másion. Igen, de ezt a' felvételt nem engedi az elementumok közt való atyafiság' törvénye, mellynek divatját pedig meg-kell esmerni a' testek országában, és esmerik is azt minden Fizikusok — azt, hogy egy B test — p. o. — vagy elementum inkább a' C-hez hűz, mint az A-hoz; és valami más-hoz — p. o. Y-hoz, nem is hűz, indifferens marad. Ezt én Chemicusok után *Atyafiságnak* nevezem (affinitas) és pedig *szűtségek*, mikor a' C-is szintűgy hűz a' B-hez főképen, mint a' B hozzája — költűn, különös vonzózással, és más-hoz kevésbé vagy éppen semmit-sem hűz, mint mágnés a' vashoz, és más érczhez nem; *vegyűlönek*, mikor a' B egygyarant hűz akár C-hez akár A-hoz, akár más-hoz; és ha viseltetik is valami különösséggel chez inkább, mint amahoz, az még is kicsiny; — már az egygyként akár azon egyfélék legyenek az elementumok vagy részecskék, akár ezer különbfélék minőségekre nézve, csak-hogy a' költűnös huzásban illy-képpen viszonyozzanak egymás éránt.

A' tisztá atyafiság szerint való compositiót én *egyfeles szövetelek* (textura homogenes) vagy *egygyzóval*, *homogeneitásnak*, *egyfeleségnek*; a' *vegyűlt atyafiság* szerint valót pedig

többfelesnek vagy heterogeneumnak, 's többfeleségnek fogom nevezni; a' homogeneumok között való köteleket (nexus) erősnek; a' heterogeneumok között valót pedig gyengének; mert valóban erősebb is az, a' hol olyan alkotó részek egyesítve vannak, melyek leginkább egymáshoz húznak — erősebb annál, hol a' részek máshoz inkább húznának, sem hogy mostani összerésztésbeli társaikhoz. De ez alább kivilágosodik.

110. Már most: kétség-kívül vannak a' világban különbözőle szövetű testek — erős, gyenge, középszerű kötelekűek. Mind ezeken keresztül kell járhatnia a' tűznek, és felbontás' próbája alá vehetni akármelyikét, ha ő a' fél-osztályos factor az alkotásban (§ 96). Már pedig bizonyos, hogy nagyobb tűz-erőnek kell dolgozni az erős, mint a' gyengébb kötelekű test' felbontásán, az is bizonyos, hogy nagyobb tűz-erőt nem húzomossága, hanem mennyisége és tehát nagyobb gyülevénye szerint kell érteni. És most kérdés, hogy honnan jön tehát ide az a' nagyobb erő — az a' többbség? Ha itt több: úgy amott kevesebb; és így bomlik az Eggyaránylat, — itt ennek mértéke alatt, amott azon felett gyülnie kell a' tűznek. Ezt az utolsó néki székesedés' concentratio; az első pedig üresedés' gyanánt kell képzelni, hogy ezen két extremum között közepet tartson az Eggyaránylat.

A' tűz közönséges folyamának mérték felett csapó gyülevényét, vagy székesedését, a' mennyiben ez az elibe ütlendő test' bántására indul, én Tűz-ostromnak fogom nevezni (torrens, strom) és figyelmesse tenni az Olvasót, hogy szem-ügyön tartsa ezt a' szót és a' conceptust; mert egy fontos befolyású kinézésre készül ez.

111. A' tűz' székesedhetésének ez a' módja: Mennél erősebb kötelekű a' test; annál nagyobb' foglalatosságot ad a' bontáshoz fogott tűznek. Ez áll — mint természetes következés. Legyen hát egy M tűz-fólt (a' közönséges eggyaránylatbeli folyamból való szakadék) foglalattva egy X testben. Itt foglalattva lévén vesztí rugóságot — más tűz-fóltot magától elcsapni való erejét, (§ 101.) vesztí annál inkább, mennél nagyobb a' bontással való dolga, (foglalatossága) mert annál több ide fordítódik. Az L, és N fóltok tehát a' szomszéd testekből, ha ezekben gyengébb a' kötelek, 's tehát a' nagyobb rugóság miatt több a' társaiktól való ellent-állás, ide tozólnak az X-be nem-csak azért, hogy itten kisebb az akadály (Fluidum factur viâ minimae resistentiae) — hanem azért, hogy ez által éppen teljesítik az Eggyaránylat' mértékletét — a' mi természetekben áll; (§. 106) mert M fólt az elvesztett rugóság' tekintetéből (respective) az eggyaránylat' mértéke alatt való állapot — üresedés; az L, és N pedig arra nézve, hogy gyengébb kötelekű testben foglalzkodó tűznek több a' rugósága, respective székesedés — az eggyaránylat' mértéke felett lévő- erőgyülevény. Tehát mikor ez is az X testbe takarodik: annyit tesz' az, mintha az eggyaránylat' helyre-állítására dolgoznának: a' mi természetes a' folyókban. Minekutánna az L az X-be takarodott; ez is úgy jár, mint az M; az N is hasonlóúl; és így tovább. Így hát a' könnyű-állókban jóval is megritkúl, és az X-ben meggyúl a' tűz.

De meddig gyúl egy helyen? nem véghetetlenig. Addig gyúl, míg nem felül-haladja a' testben a' kötelek' erejét; mert mikor ennyire meggyúlt: a' testnek vég-felbomlása következik, mely után a' szikrák, nem lehetvén többé bontással foglalatosságok 's ezzel erő-vesztések; magok ellen kelnek-ki egész erővel; a' miből elszélesztés 's az elementumoknak ezen revoluzió közben magokkal való ragadása következik. És ebből támad a'

tűz-ostrom, mely megosztán, mint a' hirtelenkedő ár-víz, vagy az eleibe ütlendő testnek, vagy a' világra széjjel.

112. Minthogy tehát csak úgy gyűlhet több tűz össze az X testben, ha aequilibrium-béli fölt, az M, hozzá fogott benne a' bontáshoz, hogy t. i. ezzel dolgozván 's e' miatt rugóságában gyengülvén, engedjen többnek is férhetni maga mellé, — a' bontáshoz pedig csak úgy foghat fogatanosan, ha bír a' kötelék' erejével — ha bár nem is egész test' de legalább egy, vagy több részével, (mert így osztán az egésznek kötelékje is ostromolatik): a' tűz' az X testben az egyaránlati mérték felett való gyűlhetésének, vagy a' székesedésnek, az elő-bocsáttattakból való folyamán gyanánt, ez a' sínór-mértéke 's közönséges törvénye: 1-5c A' tűz' ottan gyűl: a' hol a' kötelék' gyengül. 2-or Mennél nagyobb dolog van a' bontással: annál nagyobb a' székesedés; és azért, a' hol több tűz van: oda még több gyűl. 3-or Csk erősebb kötelékű testeknél támadhat a' székesedés eredetiképen; a' gyenge kötelékűeket csak a' már készen lévő ostromolja, ha utjába akadnak.

Mind ezeket a' tűznek természetesen történhető székesedéséről, 's gyűlévényéről érteni kell; mert más az, mikor a' hámorban p. o. fuvással mesterségesen siettetik a' székesedés; vagy mozgások, dörzsölések 's a' t. által ott is eszközöltetik-ki, a' hol magától különben soha-sem támadna; noha ezen módok is ezen Theoria szerint könnyebben magyarázhatók, mint akár-melлык más szerint.

113. Már hát én túl vagyok azon nehézségeken, melyek a' tűzről való Theoriát ezen új felvétel szerint nyomhatnak. Felféjttem a' tűz' folyamának egy húzomban való lehetőségét, a' mellett is, hogy az alkotó részei egymás ellen rugaszkodók, 's ennél fogva egymás mellett meg nem férhetők. Megmutattam a' tűz' egy helyen való székesedhetésének módját természetesen; mellyen pedig más Fizikusok megakadnak, ámbár szövetségeseknek állítják a' szikrákat. — Lássuk most ezen új Theoriának applicaturáját az alkotások' és alkotmányok' állapotjában, a' tűz' nyelvekedése mellett különös esetekben; mellyeken ha könnyűséggel megy által: ez is ajánlani fogja az új Felvétel hasznos voltát.

Három rendbeli eset adja itten elő magát: u. m. az alkotmány' szövetjét egybe-tartó erőnél vagy nagyobb erővel két ellene a' tűz, vagy *hisszébeli*; vagy éppen *hossz-valóval*, az az: akkorányival, mekkora elégséges a' szövet' felbonthatására, mellyet én *proporcionálímak* fogok nevezni.

114. Az első esetben a' tűz kétség-kívül erőt vesz az X test' kötelékjén; 's tehát kevés, vagy semmi ellen-állóra nem akadván, azonnal felolvastja az alkotást mindenestől, 's maga természetes nyugtalansága szerint mozogva halmaskodván, mint erősebb factor ragadó folyása közben magával viszi a' köteléktől felbomlott elementumokat is; mellyek, mivel sebes mozgáskor nem érkezhetnek atyafiság' törvénye szerint való vonzódásból újra egybe-kelni, vagy egygyesedni, úsznak a' tűz' folyamában az ő ductusa szerint mindaddig, míg nem adatik alkalmok vagy más testhez, Y-hoz, ragadni; vagy ha nagyon megsűrűsnek a' tűz' folyamában, magok közt összeszedni, különbözőele atyafiság' szerint való alkotásra szövetkezvén — a' mint lehet 's történetből eshetik.

Ezen esetben a' kemény test füstbe megy, 's a' légy gőzre válik. Mind ebből, mind amabból való matériával megterhesedik a' tűz-folyam, és a' tiszta folyóság — melly csak a' tűzé egyedül — vegyültté válik; melly vegyültében belénk is — a' mi érzékeinkhez-

képest — hathat érezhető-képpen; a' minthogy azon formájában factorkodik is előttünk tőb'nyire. Mi tehát ezen constitutióknak szerint a' tűz' játékából csak catastropháját látjuk a' hirtelen végbe-vitt munkának — csak utolsó felvonását — a' füstöt, vagy a' gőzt, vagy a' lángot — melyről alább. —

115. A' második eset szerint történetben kétféleképen eshetik-meg a' dolog; a' szövet, vagy homogeneum, vagy heterogeneum.

Ha homogeneum a' szövet: akkor a' tűz nem tesz benne változást; hanem inkább megfordítva, a' test tesz a' tűzben — mit? vagy azt, hogy át-szűri folyamát, mikor keresztül-megy rajta; olytán szűrete által, hogy a' tűz' folyamában egygyütt folyó elementumok, a' testen keresztül mentekben alkalmat kapván közeleb'ről való atyafiakhoz csatlódnai, bent maradnak a' test' részeihez ragadván, és csak az így kitisztultabb tűz az idegenebb részecskékkal takarodik-ki a' testből; — vagy nagyobb részt azon vegyületen felületétől veri vissza (reflexio) az ostromot, és tehát ennek folyamában ductussá névve teszen változást; a' mikor osztán másfelé vévén utját a' vissza-vert ostrom, ha reá-akad a' bontani-valóra, vagy gyúladékony testre, magánál kisebb erejűre: úgy teszen vele, mint az első esetben láttuk. A' tűz nem teszen változást ilyenkor a' testben azért, hogy nincsen mibe foghatnia kezdetkori megtámadáskor; mert itten a' csata nem eshetik részelenyen a' idő-jártával (successive) mint a' heterogeneumokban, hogy így osztán nőjjen a' tűz' ereje a' 111 §-ban leírt módon; hanem egész erő egyszerre teszi-ki magát az egész ellen — az alkotó az osztató ellen — és minthogy ez, Feltétel szerint, kisebb amannál, szükségképen ez foganatlanul hadja a' harczot. Es ekkor a' test *még*.

A' testek' felületétől vissza-vert fény — keményebb alkotású testeket, (milyen az ércz, a' kő, az üveg 's a' t.) sérelem nélkül keresztül-járó melegek, — innen magyarázatnak.

116. Ha heterogeneum a' szövet: akkor másképen esik a' dolog; — mert akkor a' tűz a' testnek gyengébb kötelékjét támadja először, 's ennek bontásával foglalatoskodván oda-származtatja a' közelségben levegő más tüzet is magához, 's a' fellyebb leírt mód szerint ezzel erősödvén, sokat lehet az ilyen test' állapotjának változására: mert úgy ha kisebb erővel is jött eleinte ostromonként, ha az egygyaránlat-belinél nem nagyobb is, ha az egész test' szövetjének alkotó ereje összaszeségesen sokkal is nagyobb; még is annyira felhatalmasodhatik, hogy mikor a' test' szövetjének részei az ő nevedésének 's foglalhatóságának szeresen felelnek-meg egymás után, az hozzá-'s hozzá illő ellent-állással: utóljára az egészet végső felbomlással fenyitheti, eleinte csak a' részekben kezdvénmeg az ostromot. Így ég-el egy egész fa-szál, egy egész ház, falu; így parva scintilla magnum excitat incendium!

Külömben pedig, mikor a' tűz nevedésének, vagy harapódzásának nem proportionaler felel az ostrom alá kitétetett test, (heterogeneum, szövetöt kell érteni itten); vagy is inkább, a' test' szövetjének az a' rende, hogy a' tűz' nevedése szerint lépcsőnként proportionalis ellen-állást 's elegendő foglalatoságot leljen a' testben, hanem egy részében jóval is erősebb a' kötelék, másban ahoz-képest sokkal gyengébb: akkor csak ezt olvasztja széjjel, 's kitakarodik a' testből. Azért a' fa először felpuffad a' melegtől; azután gőz' kitakarodása után összeszűbb húzódik. Ezen esetben a' test gőzülög (exhalatio, evaporatio).

117. *Harminckét eset*, mikor a' tűz-ostrom ereje éppen proportionalis az alkotmányt összeszen tartó kötelék' erejének széjjel-veréséhez: akkor harcra kerül a' dolog. És ezen harcnak legnevezetesebb tekintetét az egész világ előtt, majd meglátjuk.

Ugyanis: a' tűz ezen esetben foganattal dolgozik; tehát a' test' alkotmányának egész kötelékje bomlik — nem hirtelen pedig, nem egy könnyen, hanem visszanyzás és küszdés-közben; mert az elementumok a' tűz' ereje által felbontakoznak ugyan, és előbbi egygesültejéből szét-mozdítottván, zavarodásba jönnek előszször, de, mivel a' tűz' hatalma még ekkor itten nem feletteskedő, hanem az ellenkező erőhöz hozzá-mérsékelt tehetségű: az elementumoknak is marad módjuk's idejek, vagy az előbbeni constitutio mellett harcolni; vagy egy új szövetkezésre törekedni. A' melly dolog bizonyosan nem eshetik revoluzio's mint-egy zajoskodás nélkül.

Tudni-illik: az Elementumok a' tűz-ostrom által csak bizonyos határokig ragadtatva lévén, de egyszer'smind maga természeti atyafiságok szerént, melly szerént egygesedni intéznek, dolgozhatván; igen is felindulnak, és meglehető mozgásba jönnek — még most ugyan nem a' tűz-folyam' aránya szerént való mozgásba; mert ezen esetben, stante proportione, nem egészen engednek a' tűznek; hanem tehát azon egy helyen való mozgásba az X test körül; és ez által a' tűz' szikráival elegyedve egy tűzes örvényt ábrázolnak az égetékeny test' határjai' környezetében. És így oly formát jászának kis fogásokban lévő antagoniával, mint a' csillagok' forgó's kerengő járását esakülő mozgás a' nagyokban.

Ezt az elementumok' revoluzióját — est a' két természeti factornak órabos ütközetekben vissánkodó küzdéséből keletkezett égő örvényt, a' mennyiben a' mi organizatiókba azon oldalból hat betűnetével, melly szerént *lútnak*, — én *lángnak* (Flamma) nevezem. — E' szerént hát a' láng nem tiszta tűz-folyam, nem egy oldalú processus; hanem az elementumoknak a' tűzzel tartó küzdéséből kerekedett csata-látmány, és a' mint látandjuk — prodromusa a' természeti teremtés' munkájának — a' mellett, hogy a' nagy, és a' kis világokban történő dolgok' belátására, esakülő szolgáló szép tünemény!

118. Minthogy a' tűz-ostrom, ha már egyszer röntani kezdett, még több tüzet, több erőt gyűjt magához (§ 112): látni való, hogy a' csata nem sokáig tarthat, és az égő test nem lángolhat szűnet nélkül; mert mikor a' tűz erőt veszen a' bomladékony testen és ennek kötelékjét egybe-tartó ereje felett rög-fel oszlató hatalmával; akkor vége van a' lángnak, láng helyébe következik az egy részre hajolt, 's megoszlott diadalomnak jele, a' füst és a' hamu. Ekkor ugyan is a' kettős viadal belső háborúvá válik — azzá, melly szerént már magok ellen kezdenek pártolkodni a' szikrák, magok rugdosván széjjel magokat (§ 111). A' honnan a' szikrák 's az elementumok között indulat, mellyből viadal támad vala, szabadabb mozgásba jövéen, maga sietteti vége-vetését a' csatának. Az elementumok' sorsa meghasonlik: a' tisztább atyafiságuk (§ 109) a' csata-piacztól elálván, hamu-képében mindjárt az összeszedéshez fognak, és úgy adnak alkalmat egy új alkotásra — akár a' már ez előtt megkezdetthez tóidalékkül, akár ujjonnan kezdendőnek alsópól szolgálván; a' vegyült atyafiságuk pedig, minthogy ezeknél gyengébb a' kötelék (§ 109), a' most sebesebbé lett tűz-folyam által biratván, ragadtatnak szerte a' világra, 's vele egygyütt levegnek eleinte füst formában, míg osztán a' többi csak-ugyan olyan-féle

olvadékokból lett a^{er} masszájával egybe-elegyedvén, nem kapnak alkalmat idő-jártával más atyafiakkal össze-eggyesedni, a' fellyebb-említett át-szűrés' (§ 115) vagy történetből való neki ütközés' alkalmával, és imigy befolyásól lenni az alkotás' munkájára a' nagy világban, — a' tűztől nagyjából lett felszabadulások után. A' miről alább világosabban.

119. Ezek szerint hát mennél tüzeesebb (intensior) a' csata: annál elevebb a' láng; és mennél ez elevebb, annál kevesebb a' füst: mert ezen catastrophája a' lángnak csak a' csata vége-felé jelenik, mikor a' tűz felhatalmazik az alkotmány' ereje felett és már magával nagy sebessen ragadja az elementumokat. Tovább: mennél tartósabb vala a' csata; annál több a' hamu, mert annál többek a' tisztább atyafiság' 's erősebb kötelekű elementumok, mellyek a' csata' folyamatját győzhetetlenül huzták, a' tűznek keveset engedvén, — hanem inkább az atyafiság' törvénye szerint valami új szövetségre hajolván, előlítottak a' csata' piszától és alkotáshoz fogtak.

Ezen tüneményeket nem magyarázhatni olly szerencsével a' Lavosieur szerint való Theoriában, hol csak a' kisebb 's nagyobb atyafiság' vonzódások (a' tűzben is!) jód-szóivá tétetnek az egész rőlénak; és antagonismus, melly mindenkor harcra üti-ki a' dolgot, és melly csak a' tűz, mint atyafiatlan elementum mellett eshetik-meg valódi-képpen, — nem míveskedik é' figyelemre méltó munkában?

120. Egyébaránt, ha idegen részekkel megterhesedik a' tűz-folyam, mint az ár-víz az iszappal — és felette megsűrődik; miért ne lehetne, hogy a' benne lévő részetskék által, mellyekkel még folytatában is foglalatossága lehet a' tűznek, vezéreltessék az atyafiság' törvénye szerint is. — és pedig hol a' hol ama' formában — hol a' fény', hol a' menykő-matéria' képeben tüneménykedve vezéreltessék?

És így én a' felsőbb álló-pontomból a' tünemények' körébe lett leszállásom után, ott vagyok most resultátumokban, hol a' többi Fizikusok, kik empyriából csak darabosan filozofálnak a' tűz' természetéről. Nékem szükséges volt fellengősködnöm; mert a' tűzet úgy vettem-fel, mint egygyik fő factort az egész világ' teremtetésében, mellyhez-képest hát alávalóság lenne a' földi tapasztalás' csorba dátumaival kikelni, és nem inkább egy felsőbb pontból deducálni a' tűz' genesisét.

121. A' tűznek ezen új felvétele mellett, minthogy az alkotó erővel ellenkező pólusú mívesnek tétetik a' Theoriában, ki lehet nézni annak természetes okát, hogy miért tehát itt kemény alkotmányok, golyóbbisok; ott lágú, -folyó, vagy levegő szerek; 's itt ott vegyült alkotású testek tűnnek-fel a' világ' constituzióján különös elválásokban. A' tűz ugyan minden-féle testeken kizárhatatlanul jár keresztül 's dolgozhatik is minden-félékben, de nem egyenlő foganattal, és sokakban foganat nélkül is, a' mint fellyeb láttuk. A' hol a' tűz nem bír a' test' alkotásával; ott erősebb az alkotó factor, 's abban ez fő-képpen míveskedik; tehát a' test' elementumai összesített állapotban, egy alkotmány formában maradnak állandóul, nem is változhatnak egy könnyen; és ilyen az álló test (corpus solidum) mint nálunk a' földön a' kemény izmos testek, oda-fel pedig a' csillagok; ellenben, a' hol a' tűz bír, 's az ellenkező pólusú factor gyengébb; ott a' tűz míveskedik főképpen, és a' test, mellyben megfészelt, elementumaira nézve, felbomlott állapotban van összesedés' formája nélkül, igen könnyen de szüntelenül is változóképen.

És ez a *folyó test* (corpus fluidum). Illyen az *őr*, viz, 's a' t. Ezen két szélsőképpen vett két különb állapotú testek között grádicsonként kell menni az egyikiktől a' másikig által a' köz-szerűnek felállítására, a' hol a' gyenge, lágy, 's még formálható vagy formálható testek' classisa fogna állani — ha t. i. természetes a' menetel.

Következésképp, a' két ellenkező factor' míveskedése, foganatjára nézve, úgy fér-meg azon egy testben, hogy az egyikikből *több*; a' másikkól *kevesebb*. Az *alleg* testben az alkotó míves foganatoskodik, és a' mívelmény az ő aránya szerént áll-elő; az osztató pedig mint gyengébb fél 's foganat nélkül míveskedő; iten tehát csak eszközü szolgál az alkotónak. A' *folyóban* a' tűz foganatoskodik, és az alkotó erő csak az ő folyamatját eszközi (§ 108). A' köz-szerűekben tehát, minthogy egyenlő hatalmúak, foganat nélkül míveskednek: csak küszködnek — míg nem győz valamelyik. Az első és második esetben az *alleg* különb vólnak a' folyóktól, és egy különös lételő testet formálnak az alkotó factor' intézése szerént; a' harmadikban a' test, melly ezen neutralismusnak alattékjává lett, csak materiális gyanánt marad a' jövődő formálásra. Így váltak-el valaha szárazok a' víztől, világosság (tűz) a' sötétségtől; levegőbeliek a' függeszettéktől — ha természetesen voltak. De erről alább világosabban.

122. Ha a' tűz' mívelkedése után támasd mind valamennyi folyó-szer a' világon: úgy a' tűz örökké factorkodik a' testek' országában, és kell is factorkodnia, meg-se szűnhetnie; mert az ő munkálása után való mívelmények, a' folyók, mint okvetetlenül szükségesek a' világ' rendének fentartására, soha nem szűnhetnek. Ha pedig a' tűz, mint bontó erő, örökké factorkodik; úgy az ellenkező pólusú erőnek, az alkotó mívesnek is, szinte mindenkor factorkodni kell mindenütt, 's tehát alkotni — alkotni új meg' új darabokat nem-csak kis fogásokban, olyanokban, mint nálunk a' kővek, kristályozatok 's a' t. hanem olly nagyokban is, mint az égi testek; mert az ő vizsnyzója, a' tűz, illyenekbe is bele vág, ostromol, bont, változásokat téssen. Tehát ha az alkotó míves tökéletes antagoniában van a' bontóval — a' mint tétetik; — szükségképpen amannak paroláson viszonozni kell ezzel, hogy maga pólusát hasonló hatalmú míveskedéssel tartsa, az az: alkotson nem-csak megtartást, vagy vissza-pótolást tévő, hanem újontan kezdő-képpen is. Tehát bontani is, alkotni is való ereje lévén a' világnak akármí revolutio' alkalmával, valamint felbomolhat részesben, úgy fel is épülhet újra! és azért én azon kettős erejét *Factornak* neveztem; mert ennek munkája után maga a' világ, mellyben illyen kettő szűnet nélkül factorkodik, maga tehet igazítást akármí hibáján az alkotmányoknak.

Ennyiben volt az atmosphaerákat felvenni, és a' világot nem mechanics — mint Neutonék — hanem chemice vizsgálni. Menjünk tovább! —

Dobovics Baz. N. L. P.

Folytatás következék.

8.

A' Csernek-hegyi Klastrom. *)

(Monasterium de monte Csernek ad S. Nicolaum prope Oppidum Munkáts.)

A' Munkáts' nevezetességei közt, második helyet érdemel a' Szent Miklós Püspök' és Confessor' tiszteletére épült Klastrom, mely fekszik Munkáts'hoz Északra, a' Latorcaza vizén túl-lévő Csernek Hegye' oldalán, a' Várostól mintegy 2000 lépésnyire. Kellemes fekvése 's elragadó kilátása, szívet felemelő érzésekre andalítja a' figyelmes szemlélőt 's két felemelkedett Tornya, méltóságos tekintetű s, a' csinos izléssel épült egésznek; melynek még méltóságosabb tekintete volt addig, míg a' régi Templom' Római Kúpja is, a' Klastrom' épületei közül felemelte tiszteletre szentőző fejt; de a' melyet a' tisztes régiségekbe nem gyönyörködő szánakozásra méltó egygyűgység' keze leontván, ezen bős maradványnak 1826-dik Esztendőstől fogva, legkisebb nyoma sincs többé.

A' nevezett Csernek-Hegyén díszeskedő Klastromnak legelső fundamentomát, a' Podoliából I. Lajos Királytól az Országba 1339-dik Eszt. kezesül béhozott 's először a' Sátor Hegyén lévő Várba megtelepített, azután pedig, a' Bogdán és Dragos Oláh Fejedelmeknek a' Munkátsi Vidékről Moldvába lett kivándorlások után, a' Munkátsi még akkor csekély kiterjedésű Várral 's az ahoz tartozó 300 Falukból álló Uradalommal megajándékozott Koriatovics vagy Kiriatovics Tódor Munkátsi Herceg, vette-meg 1360-dik Eszt. és azt a' Sz. Basilius Rendén lévő Orosz Szerzetesekkel tölthette-meg, a' kiknek élelmekre, két, úgymint Bobovistya és Lauka nevű Falukat nevezett-ki, nékik ajándékozván, az Iványi, Lovácska és más a' Klastromhoz közelebb eső szőlő-terme' Hegyek' Bor-dézmáját is, az Oroszvégi Határon termelt Gabona-dézmával, és két innen adni szokott sertésekkel egygyűtt; ezeken kívül tíz köből búzát, tíz köből gabonát, négy hordó bort, száz kö-sót és száz hosszú forintot is rendelvén esztendőnként megvásárolhatatlánul a' Klastrom' számára, mint megtetszik Herceg Koriatovicsnak azon adomány-leveléből, melyet a' maga egész kiterjedésben felhoz P. Joannicius Basilovits in brevi notitia fundationis Koriatovitsianae P. 1. Cap. IV. pag. 10, melynek hiteles volta felől Gróf Battyáni Ignáts Erdélyi Püspök ezen című munkájában: *Leges Ecclesiasticae Regni Hungariae etc. Studio et opera Ignatii de Battyán Episcopi Transylvaniensis collectae et illustratae. Albae Carolinae 1785*, sok kétséget hord-fel, de a' melyeket P. Joannicius Basilovits említett munkájában, hosszasan igyekszik megczáfolni.

*) Ez a' kis társaság is 1821-ki F. M. O. Minerva 2-dik Negyedének 1557-dik lapján emliten Munkáts Geographica-Topographica- Historica- és Statistica- rajzot vő Monographiájának egy része.

Valamint az Ég alatt minden dolgok, úgy ez a Klostrom is sok változásokon és sok kedvetlen történeteken ment által; sokszor elpusztítottak, jóságaitól megfosztattak, belőle a szerzetes Atyák elszélesztettek, elkergettek és külömb-külsömbféléképpen nyomattattak 's nyomorgattattak. De Felsőegs Koronás Királyaink, mindenkor kész segédelmet nyújtottak nekik 's kegyesen általmazták azokat, Jussaiknak minden megháborítói ellen 's időről időre állottak elő oly Jöltévők, a' kik a Klostrom' dülledékeit újra felépítették 's elrendeltetése czéljának elérésére alkalmasossá tették. Így midőn 1488-ik Eszt. az Iványi Piebanus Benedek a' Dézma beszédésére kiküldött Klostrombéli Barátokat, családjeivel az Iványi Hegyen megtámadtatván, szakállonkál fogva onnan tsúfossan lehurczoltatván 's kemény ütletekkel illetvén, töltök a' Dézma bort erőszakosan elvette volna, I-ső Mátyás Király, hathatatosan pártjokat fogta. — Az 1551-ik Esztendőzt megelőzőtt időkhöz is, a' nevezett Klostromot, nem kis veszedelemnek kellett érní, mert akkor nemcsak a' Klostromhoz tartozó Latortza vizén lévő Malom, hanem maga a' Klostrom is elpusztítottak, mint megtetszik I-ső Ferdinánd Királynak, a' Malom ujonnan leendő megépítésére, Lászlónak a' II-ik Munkátsi Püspöknek engedelmet adó 1552-ik Eszt. Martiusz 15-ik Napián Posonba költ Decretumából.

Ebben az időben, ezen Klostrom' szerzetesei, mindenféle adókkal és szolgálatokkal terheltvén, semmit-sem külömbözött sorsok, az adózó Nép' sorsától, és ha azoknak tellyesítéseket elmúlatták, vagy magokat vonogatták, keményebb eszközök által is kényszerítődtek azoknak tellyesítésekre. Isabella Királyné tehát, a' János Király Özvegye, Hilarinus Püspök folyamodására, őket minden terhek, szolgálatok és akármí névvel nevezendő adozások alól felszabadította, megparancsolván a'Ns. Vármegeye- és Vár-Tisztyeinek, hogy őket effélékre szorítani 's kényszeríteni ne bátorkodjanak. ddtó. Albae Juliae 3. Julii 1558.

De úgy látszik, hogy az Isabella Királyné ezen Decretumára a' következett időkhöz a' Munkátsi Vár-Tisztyei keveset figyelmeztvén, azután is megkívánták a' Klostromtól a' lovakból, róka-nyest- és nyuszt-bőrökből álló adót, minden más egyéb fizetésekkel és szolgálatokkal egyetemben, és ezeknek nem tellyesítések esetébe, annak Lakosait; tömlöttzel, veréssel 's más nemű büntetéssel is fenytették. Ezeken-kivül a' Klostromba lakó Orosz Püspököket, püspöki Hivataljoknak folytatásába megakadályoztatták 's meghalálózásokkor, minden vagyonokat elfoglalták. Illy elnyomattatott 's bépanaszolt állapotjokat II-ik Maximilián Király szívére vétvén, keményen megparancsolta a' Munkátsi Vár akkori Praefectusának Bay Ferencznek, és Szent-Benedeki János Udvar-Birónak, hogy a' Caernek-Hegyi Klostromba lakó Barátokkal illy kegyetlenül hánni tsöbbé ne merészellyenek, sőt minden efféle vissza-élésekkel 's törvényteleniségekkel felhadjanak. ddtó. Posonii 13-ia Octobr. 1569.

Pártfogások szányaival fedezgették 's Jussaik, és szabadságaik minden háborgatói ellen Királyi tekintetekkel általmazták az említett Klostrom Szerzeteseit, II-ik Rudolf és II-ik Mátyás Királyok, valamint Báthori István és Bethlen Gábor Fejedelmek is. De I-ső Rákótsy György Fejedelem, Munkátsi IX-ik Orosz Püspök Taraszóvits Basilius által megsértetvén, nemcsak a' Klostrom Temploma' oltára mellől fegyveres Katonák által erőszakosan elhurczoltatott és a' Várba húzomós ideig-fogva tartott Püspökre, hanem a' Klostrombéli Szerzetesekre is annyira megeheztelt, hogy nemcsak minden élet és borbéli

Dézmjokat elfoglaltatta; hanem Balling János a' Munkátsi Vár akkori Fő-Kapitányja által, a' nékiek még Herczeg Koriatovits Tódortól ajándékozott Bobovistye és Lauka nevű Helységeket is elvettette 's az Uradalomhoz kapcsolhatta 1640 Eszt. — Ekkor az említett Szerzetesek, mint a' Pásztor nélkül-való Juhok nagyobb részét elszéledtek, és a' csak-nem üressen hagyott Klastrom' épületei pusztulásnak indultak. A' II-dik Ferdinánd Király maga közben-vetésére, szabadon bocsátódott ugyan Taraszovics Basilius Püspök 1642 Eszt. és a' Klastrom' említett Falui is vissza-adattak, de alig tért vissza a' Klastromba a' nevezett Püspök, alig kezdette össze-szedni elszéledt Szerzeteseit és megújítani 's a' lakozásra alkalmatossá tenni a' Klastrom' épületeit, midőn Balling János Várbeli Fő-Kapitány által a' Klastromból ismét kirekesztődött, 's minden jószágaitól megfosztatódván a' II-dik Ferdinánd Király rendeléséből, a' Kassai Kamarától hűzött 200 forint fizetéssel N. Kállóba menni, 's ott lakni kényszerítetett egész haláláig, mely történet 1648-ikban.

Kedvezőbb idők kezdettek ennekutánna felderülni a' Klastromra 's annak Szerzeteseire nézve, a' Parthenius Péter X-ik Munkátsi Orosz Püspök' ügyes felvigyázása alatt és 1649-ik Eszt. April. 24-ik napján, Ungváron a' Római és Görög szer-tartású Ekkliésziák között az Egygyesülés (Unio) tökéletességre menvén, 's valamint az egész egygyesült Orosz T. Papság, úgy különösbbeben a' Csernek-Hegyi Szent Miklós Püspök és Confessor tiszteletére épült Klastrom is szembe-tünőbbképpen pártfogoltatott koronás Fejedelmek által. — A' Joannicius Zeikán Munkátsi XI-dik Orosz Püspök' eszközlésére pedig, Havas Al-földi Vajda Mulyánszky Koszta 1661 Eszt. a' Klastrom' romladoszásait megfordoztatta, és a' megavult Fa-templom helyett, új Kő-templomot építtetett, de a' melly, a' mint fellyebb említém 1826-dik Eszt. egészen lerontatott, felépíttetése idejésetől fogva 165 esztendőökig állván fel. — Ebben a' Templomban halgatta a' Sz. Miséta' halhatatlan emlékezetű II-ik József Császár 1770 dik Eszt. Junius 3-dik napján, mely akkor Pünköst első napja volt, 's az el-húnyt Superior P. Joannicius Basiliovcis, felvidült képpel mutogatta nékem több ízben azt a' széket, mellyben a' tiszelt Fejedelem az egész Isteni tisztelet alatt áhítatoskodott.

Még boldogabb állapotra virált dolga ezen Klastromnak de Camellis János József Munkátsi XV. Orosz Püspök alatt, mert Gróf Tüköly Imrénék az Országból lett kizorítása után 1686-ik Eszt. a' Munkátsi Várat, Zrínyi Ilona, Gróf Caraffának, az első Rézbe elszámolt feltételek alatt feladván 's Bécsbe vitettetése után, az ő és a' Rákóczy árvai Tutorokká a' Felsőég által Cardinalis Gróf Kollonics Leopold Esztergomi Érsek rendelőd-vén, ez, a' Klastromtól 1640-ben I-ső Rákóczy György Fejedelem parancsolatjára elvettett Bobovistye és Lauka nevű Helységeket, Klobusiczky Ferencz által a' II-ik Rákóczy Ferencz árvai Jóságainak Helytartója által, de Camellis János József Püspöknek, a' T. Leleszi Káptalantól e' végre kiküldött Biztosoknak, ugymint N. Váradi Püspök 's Leleszi Prépost' Benkovics Ágostonnak és a' tiszelt Káptalan hités Jegyzőjének Szegedi Jánosnak jelenlétekbe vissza-adatta, 's azoknak bírásokba az említett Helytartó' parancsolatjára 1692-ben Januar. 21-ik napján Krasznai Sámuel Udvar-Biró, a' nevezett Püspököt, Kölykődi András Szolga Biró, Szécsy György Esküdő, Szeredszegi Imre Tábla-Biró, és Kalmár Mihály Munkátsi Polgár előtt bé is vezette, melly Helységeknél 's azoknak jövedelmeiknek való-ságos Földes-Úri jussal való bírásokba van a' Klastrom mind e' máj napiglan. Cardinalis Kollonics egyszer'smind azt is megparancsolta a' Helytartó Klobusiczky Ferencznek; hogy

F. M. Or. Minerva 2. Negyed. 1828.

a' Herceg Koriatovics Tódor Adomány-levelébe kifejezett's hajdan a' Klastromnak minden Eastendőben hiba nélkül kiadott jövedelmek is, úgymint a' 10 köből Búza, 10 köből Gabona, 4 hordó Bor, 100 Kő-só és 100 hosszú forint kiadattassanak, a' minthogy akkor és azután is egy darabig, ezek ki is adattak, hanem idővel ezeknek kiszolgáltatások, nem tudni mi okon elmaradt, mind e' mai napig. — Fáradszatólan buzgóságának 's' a' keze alatt lévő Orosz T. Papság' boldogsága 's' szabadsága örökös alapja megvételén való Fő-pásztori igyekezetének, nyilván-való bizonyosságát adta abban is, de Camellis János Jósef Püspök, hogy nem-csak az Orosz T. Papság' minden Jobbágyi terhek és adózásk alól lett felszabadíttatását eszközölte-ki I-ső Leopold Császártól 1692-ben, hanem a' Csernek-hegyi Klastromra néve Salva Gvardiát is nyertt az említett Fejedelemtől 1693-ban a' melly a' Klastromhoz tartozó, még ma is Klastrom-allya nevet viselő Falucska lakossaira is kiterjesztetett, sőt nem-csak, hanem minden adózásk 's' szolgálatok alól is kivétellett, és abban az állapotban volt 1747-dik estendeig, midőn a' más adozó néppel köz terhek viselésére 's' a' rendes adónak megadására, Királyi helybe-hagyással a' T. N. Vármegye által az is rászorítottott 's' ma is köteleztetik. — Minthogy pedig a' Klastrom' épületei rész-szerént a' régiség, rész-szerént az idő viszontagsági miatt megavultak, a' nevezett Püspök, egy kő-épületet is ragasztott ahoz 1693-ban, melly volt az ezután következett időkben az itt lakott Orosz Püspökök' Residentziájok. Maga a' Klastrom ebben az időben állott hét keskeny setét szobákból vagy Cellákból, egy kis homályos ebédlő-szobából vagy Refectóriumból és egy szűk konyhából. A' Cellák előtt elnyúló folyosó, oly keskeny volt, hogy egy személynel több által nem mehetett rajta. Végre 1766-dikban Rácz Demeter a' Gróf Károlyi Jóságnak teljes hatalmú Plenipotenciáriussa, az esen már omláshoz közelgető Klastromot lerontatván, annak helyébe egy-egy emeletű, három rendből, a' Superior 3 tágas szobáin és a' Refectóriumon kívül 27. eléggé tágas és alkalmas szobákból álló mai isléssel készült Klastromot építtetett, Kútat, Bor-házat, Csúrt, Pinczét 's' más szükséges épületeket is építtetván 's' a' roteményes nagy Kertet is kő-fallal keríttetván környöl, ezeknek feltartatásokra elegendő fundáziót hagyván. Nagy díszet ad az ekképen elkészült Klastromnak az a' tágas és jó isléssel készült új Templom, mellynek fundamentomát 1798-ban Május 6-ik napján maga tette-le F. T. Bacsinzki András Munkácsi XXI-ik egyesült Orosz Püspök, Tapolczi Sz. Pál és Sz. Péter Apostolok' Apátja 's' a' t. és azt a' maga tulajdon költségén felépíttetván, annak belső részét kifestettette 's' még egészen fel nem készült kárpitot, tanult Mesterektől készült még csak eggynehány képekkel felékesítette. Kár hogy a' mennyezeten a' pokol' kiábrázolását elő-terjesztő festésbe, az elkárhoztak, az őket kinszó ördögökkel a' szemérmes szemet megbojtránkozató helyhezettetésbe 's' állásba adatnak-elő. — 1813-ban Esztergomi Érsek és Primás néhai Eszteri Herceg Ambrus is, meglátogatta azt az új Templomot és Te Deum énekléssel 's' szentelt vízzel fogadtatott. — A' Klastrom pókháló lepte Kőnyves-tárjába némelly régi Ekleziái Atyák' Munkáin 's' egy Magyar Biblián kívül a' többi egyéb-aránt is kevés számból álló könyvek, alig érdemlenek említést. — A' Sz. Basilius Rendén lévő itt lakó Szerzetesek, kiknek számok rendszerént 15-20-ra telik, a' Novitziátust itt töltő ifjabb Szerzetesekkel, a' Klastrom' megfundátatása idejétől fogva, egész a' múlt 1825-dik estendeig

a' Klastrom' falai közt semmiféle négy lábú és szárnyas-állatnak a' húsát meg nem ették, hanem 1825-dik esztendőől fogva a' Bőjtű-napokat kivévén a' hús-ételt köz megegygyszéssel szabadossá tették, 's vendég-szerető készségeknek nagyobb mértékben lehető kimutatására az-által tégsabb mezőt nyitottak.

Balajthy József.

9.

Siciliai Levelek, DÖBRENTAI GÁBORHOZ.

Palermo, Május 12-dikén 1825.

Több idei vágyódásom tellyesedést ért; kilencz nap óta Palermoi lakos vagyok. Ha ált-fütom képzetemmel az itt eltöltött kellemetes napokat, kecsegtet a' remény, hogy ezen classicus föld' megütazásával, több ilyenek, sőt nevezetesebbek is következhetnek; de tökéletes csak akkor lehet öröömöm, ha Te édes Barátom, kedves Hazánkban a' Duna' partján olvasván — vélem egygyütt érezheted a' mi Barátságat ebben a' tündér szigetben érdekelte. —

Semmi tudós utazásbeli jegyzéseket ne remélj, olyant eleget olvastál. Nem igen Kantonának való a' bölcselkedés, hagyjuk azt a' természet, és a' régiség komoly vizsgálójának. Barátod sok dolgot csak futólag tekinthet-meg, mellynek tökéletes ismételére több idő kívántatnék. Azomban utazó könyveinknek nagyobb része csak mulattatni kívánja az olvasót; igazság helyett Phantasia képeit találjuk elhíntve — 's gyakran valóság gyanánt Románt olvastunk. Én ezen classicus föld' mostani állapotját, a' természet' változó szépségeit, a' régiség' négy maradványait — a' mint azokat láttam, és éretem, napló-könyvemben feljegyezván, ebből azután leveleimbé egy rövid de igaz rajzolatot téssak elődbe Barátom! E' hónap' 3-dikén szálltam a' Nápolyi kikötőben Gőz-hajóra, hogy az emberi Geniének ezen jóltévo ajándékán Siciliába evezek. A' hajón lévő választott Társaság, több fő rangú Ausztriai Aszszonyaságokból és Tisztekből, néhány Angoly és Franciaia ház-népből állott.

A' Kikötőt dél előtt 10 óraker hagytuk-el. A' tenger egész utazásunk alatt sima tükörhöz hasonlított. Gyönyörű vala látni, mint leve a' szép Amphitheatrális fekvésű Nápoly szemreink előtt kissebb és kissebb, a' közel fekvő kis szigeteknek minden szempillantásban változó perspectivje leírhatatlan. Rendkívül hat az emberre a' határtalan lát-körnek első végig te-

kintése — midőn a' szem égnél és víznél egyebet nem lát. Felségesen borúlt egy-felől a' Nap előttünk a' tenger alá, felségesen emelkedett más felől a' hold a' tengerből ki. Mentünk éjszaka is, 's az éjszakának kellemetes csendjében menni oly különösen jól esett.

Viradta előtt az egész társaság a' hajó' fedelén volt — 's örömmel várta a' napnak megint feljöttét. A' pirosolni kezdett Keleti horizon, 's nem sokára egész pompás szépségében mutatá magát ez a' joltívó Égi-test. *Nap feljöttét, és lemenetét a' tengeren*, semmi toll tökéletesen le-nem írhatja, — nem is akarnám tehát hasztalan próbával a' nagyot és szépet megkiacsihíten; ilyent csak látni és érezni lehet. Az a' mély benyomás, melyet lelkemben hátra-hagytak, örökre elfelejtethetlen lécsen előttem. Láthattuk *L' Usica* szigetjét, — Szicíliának legszélsőbb hegy-fokai is lassankint mintegy homályba borúlva tologaták elé magokat, 's már Délben 12 órakor a' Palermói szép Kikötőbe értünk. Nem számlálva a' kimenekes és kémény tisztításra való időt, mely a' miv. conservatóriójára és használhatására megkívántatik, 24 óra alatt tettük-meg minden szél nélkül azt az útát, melyre más hajónak közönséges széllel 3—4, sőt több nap is szükséges. A' szokott tengeri betegséget, senki-se érezte közülünk, még Asszony-társaink se.

Hazánkba Generális R. a' Garnizonból sok Tisztekel előnkbe jött, — 's az Ausztriai Seregek' jó elosztása, és a' kikötőnek helyes megerősítése jól esék a' katona szemnek. — Azomban a' meredek kopasz kő-szikla darabok; a' minden egybe-kötetés nélkül magokban ott álló nagy hegy masszák, melyek előbbi hathatos természeti revoluziókra mutatnak Palermo környékének, erről az oldalról szomorú tekintetet adnak. Itt már ég, levegő, föld, minden Afrikai, és akaratunk ellen is úgy tetszik, mintha közelebb volnánk Afrikához, mint Európa' száraz földjéhez. —

Palermo, tengerbe bényúló nyelv forma szárazon fekszik, mely a' Nap-nyugoti hegyeket a' *Pelegrino* hegy' fokával köti-össze, és véle egy tenger öblöt formál; Kelet felől a' *Zaffano* fokával határos. Különös, hogy Szicíliának ezen északi tenger' partján lévő fokai mind olyan hegyekből állanak, — melyek alacsony föld-karokkal vagnak más hegyekkel egybe-kötve — azért távolról úgy látszanak, mintha a' többitől elszakadt külön hegyek volnának.

Kik voltak a' régi Város' fundálói bizonytalan. Hajdani neve *Panormos* Görögül egy szép Kikötő-helyet tésszen, 's mivel a' Város' Kikötője valóban szép és nagy, nem lehet kételkedni a' Görög nevezeten. — Lehetséges, hogy midőn a' Phoeniciaiak a' többi Görögökkel *Trojár* ostromolták, és meg is vették, szélvész által először Afrikába hányódtak, azután onnét Szicíliába eztek által, és ezt a' várost fundálták; vagy pedig az előbbi lakosokat elűzván, — azok után neveztek. —

Troja megvétele után 4—500 esztendő közt jöttek az első Görög gyarmatok Szicíliába. Később az Arabok Palermót *Balermának* hívták. A' város rendszeren van építve, két egy-mást keresztbe állt-vágó fő útazója *Piazza Villena* szinte egyenlő négy részre osztja. Ezek szélesek és 'szépeknek is lehetne mondani, ha benne házaik nemesebb stylusban volnának építve. Palermónak 150—160,000 lakosa van, 's ezek közt, képzeld csak, vagy 35,000 Pró-kátor mester-ember lesi és nyesi a' pert.

Szicíliának egy városában sem érezni annyira a' *Siroccó* mint itt. Minekelötte ez a' forró fuvalom Afrika' homok pusztáiból a' tengeren által jöván a' Sziget' déli részéhez jut —

sokat elveszt erejéből; de ujj erőre kap, míg a' Szigeten keresztül hat. Dél-felé egy kis szellő támad a' tenger felől, azért Palermóba rendszerént a' reggeli órák melegebbek — mint a' déliek. A' *Monte Pellegrino* fő oka az itt való nagy forróságnak, mivel ez a' Si-roccó meggyulladt gőzeit reptében feltartóztatja és a' Városra vissza-veri. —

Egy nagy házat még a' Saracenusok' idejéből — *Cubának* hívnak; ez legrégibb Palermóban, most egy Osztály *Frémont Huszára* fekszik benne.

Megjegyzésre méltó: hogy ugyan ezen Magyar-lovas Ezereid ez előtt 100 esztendővel *Ebengényi* név alatt 1719-től 1734-ig Siciliában feküdt, Melarro, Messina és Palermo' megvirásánál jelen volt, mint szintén a' Francvillánál történt véres győzelemben is (midőn a' Spanyolokat kemény megvereltetés érte,) részesegett. De a' successiónális háborúban 1734-ben nem kedvezvén a' hadi szerencse Ausztriának, az Ebengényi Huszároknak is nagyobb része vagy levágotott, vagy pedig Spanyol fogságba esett. Al-Ezerede Gyllányi az ellenségén vitézül keresztül-csapván, csak kevesed magával térhete vissza a' magyar földre.

A' Csillag-vizsgáló toronyban híres csillag néző műszer van nappal és éjjel használható, 's a' halhatatlan Herscheltől. Tudom hogy Piazzi itt fedezé-fel Cereset, ezen Század' első napján, de beljebb én ezen torony' leírásába nem ereszkedem. Egész tisztelettel becsülöm az Astronomiát, hanem hozzá nem értek, arról a' mihez nem szólhatunk nyomosan, illőbb hallgatunk.

Palermótól egynéhány Migliára fekszik egy hegyen *Montreale* nevű Városotska; egy Püspök a' két Város között szép ország-utat csináltatott. Tisztelet emlékezetének, mert már most az utazók oda kellemetesen kocsiázhatnak. A' nagy Templom szép Gothus épület, de félig levan égvé. A' Klostorból hasonlíthatatlan szép a' kinézés Palermo felé.

Palermo' keleti részeiben egy Botanikus kert van *patientia fával* 's egy más közönséges kert, mellyet Flórának neveznek, az előbbivel össze-ér; ennek szép Alléjji gyönyörűvé tézi a' Corsót, — melly a' tenger, és e' között tartatik, a' tengerre való kinézéssel.

Egy szép Sicilii tavasi napon, a' híres *Segestó Temploma'* megnézéséhez útaztunk. A' Palermói völgy — *Montreale* felé egy a' legszebbek közül való, mellyet éltében látam. — Az az eleven szín, melly erdőt, mezőt, rétet, ligetet a' reménység' szép színével fedez; az az egész atmospherát megfűszerezett, kedves narancs virág illat, mennyei! — Pompással láttuk feljönni a' napot távol a' tengerből, a' harmatnak gyöngyei függének a' fű-szállakon — szelid fény-folyamban úszott a' felelevenedett természet. Sok Aloë, *Cactus* (szerecsen füge) és egész narancs-erdők között visz' az út, — a' midőn egy keskeny mély völgyből kibukkanván — a' legszebb kinézés lepe-meg, *Paternico* termékeny síkságára. —

Aleamo egy szép kis Város, 31 Migliára van Palermótól, innét *Segestum* még tízre. Ez a' Templom 2300 esztendőnél több hogy áll; egész tekintete a' régi világ' képét hordozza, és Siciliában minden régiségek között legjobban fennmaradott. — A' hajdani városnak alig telni nyomdokát is, 's ez a' Templom (*Tempel*) felséges maradványa a' régi Görög nemes építés művészségének, egykori társaitól elhagyva — csendes méltóságában ott áll! egyedül ezeredeknek látszik ellent-állani.

Palermo nyugoti részén van a' *Favosita* nevű kert. Ezt ugyan széppé teszi fekvése, de nagyon különös izléssel készült. Közepében egy kerek Épület áll, hol a' szép szobák, válogatott fal képek, és különböző Agát kövel kirakott asztalok érdekelnek.

Az úgy nevezett *Bagariába* sok szép mulató lak-helyek vannak. Ezek között a' *Herczeg Pallagoniáé* valami bizarré islésben épült formájáért kitetsző; sok idétlen képpel és figurával van megrakva, mellyek az egésznek kedvetlen tekintetet adnak, és csak annyiban vonzzanak, mivel a' különösségben hasonlíthatatlanok. Ezen képek, csifraságok, és más szobában lévő bútorok, nevezetesen az asszonyok, és a' gyermekek érzékeny elméjekben rossz' behatást okoznak. —

Láttam az *Olivuzzában* *Herczeg Batódnak* szép mulató-kertjét, és benne tündér palotáját. Ez a' legkellemetesebb hely *Palermóban*; itt a' természet és művészség pázeólván kincseiket, egy oly felséges egészet formálnak, melly valóban a' gazdag és bőja phantasziának legméreesebb kívánságait is kielégítőné. —

Még a' *Monte Pellegrino* vala hátra; az *Asszonyosságok*, és a' *Társaság'* más része szamarakra és öszvérekre ültek. A' köves ösvény csiga forma tekervényvel viszen a' *St. Rosalia* Kápolnájához. Ez a' *Szent Asszony* valóban nagyon szép; sok drága ajándék, kereszt, kláris, jó fele gyöngy 's a' t. van körülötte 's egy *Ausztriai Armádia* keresztet is látni köztük. A' hegy' tetején az úgy nevezett *Belpoderehez* darabos rossz' út vezet, de gazdagon megjutalmazza a' fáradságot, mert oda felérve hasonlíthatatlan a' kinézés *Palermóra*, és a' széles nagy tengerre. A' *Siciliai Fő hadi-kormányozó Gróf L.* váratlan mulatsággal lepte-meg itt a' társaságot. Egy nagy szállába vezetleténk, hol már rakott asztal vár a' elfáradtakat; azomban belép maga a' *Fő-kormányozó*, és abban a' szempillantásban egy felséges trombita harmónia hallatszik, a' közel lévő meredek kőszikla darabok háta megül. Mindnyájan az ablakhoz futánk, és imé *Ausztriai* vadászokat látánk mohos kőszirteken ülve, kedvelt hazai darabokat danolva fujdogálni. Az egész társaság mélyen éreate est a' *Siciliában*, de nevezetesen a' *Monte Pelegrinón* éppen olyan ritka, mint kellemes jelenést.

Ma dél után a' *Társaság Ausztria* nevű *Fregatán* *Nápoly* felé vissza-indúlt; *Barátod* pedig készül ezen *classicus* sziget' megutazásához. Úti társam *Fő Satrása-mester W.* a' két *Siciliai Királyságban* fekvő *Ausztriai véd-had Fő-kormányozójának* *Báró Frimontnak* egygyik szárny' segédje. — Kész már *Igazság-levelünk*, vannak ajánlásaink magától a' *Vice-Királytól* is. Közlelbbi *Levelemet Girgentumól* (*Agrigentum*) vészed, azután *Syracusa*, *Cathania*, *Gearna*, *Messina* és *Termini* következik, 's mindenik helyről írok.

Oh ti néma tanúi az elenyészett *Nemzetek* nagy tetteinek, elegyes tisztelet, és örömvágygyal sietek hozzátok. *Isten* véd *Barátom!* —

Agrigentum, Május' 16-dikán.

Suhan már a' *Nap* lefelé! az est' szelid pirosata *Agrigentum'* gyönyörű környékén, 's tisztelet gerjesztő *Templomain* lebeg; felségesen fekszik ez a' bájoló táj előtttem, és körüléd van képzetem kedves *Barátom!* melly ingerlő két tárgy a' tollnak! de utazásom' folytára térek. —

Május 13-dikán *Palermó*ltól *Alcamó*ig kocsin jöttünk, ott az előre küldött *Mulatiere*t megtalálván öszvérekre ülénk, és *Castel-Veterano* felé vettük útunkat. Vége van már a' szekér útnak, sőt még a' caendes és bizonyos lépésű öszvéren is jól kell vigyázni, — ha a' felette köves darabos ösvényen az ember minden nyomban nyskát nem akarja szegni. Az eddig való termékeny föld mind sivatagabb; kopasz hegyek és dombok között, melyeknek szélső ormói hegyes kő-szirtekből kandikálnak lefelé, egy tetőre érsz, hol a' szemet váratlan szép kinézés lepi-meg. Itt sok aloé, cactus, füge, mandola és narancs-fa terem. Egy kis Faluhoz jutottunk. Ennek házai és egész külső tekintete oly idegen, hogy-ha egy torony forma magassabb épületen a' keresztet nem lát-nád tündökölni, bizonyosan Afrikába vétnéd magadat Barátom. A' lakosok szegények, olaj-színű sápadt képeiken a' hév clima, 's az életnek sokféle terhei vannak lefestve. Estve-felé szebb környékekbe érkezünk; de midőn a' természet' változó szépségeiben egészen el volnék merülve, egy meredek kősziklán lefelé, véletlen elcsuszamlék öszvérem; nem tarthatván magát a' szegény állat, össze-rokad — és nékem megvallom ugyan kellemetlenül kelle éreznem, a' Sicilii classicus föld' keménységét. —

Estve *Castelveterano*ba érkezünk, ma nagy út 56 Migliát — mintegy 12 német mért-földet tévén. Itt alkalmas vendég-fogadó van. A' nap' hasadtával termékeny kertek és me-zők között Május' 14-dikén, a' hajdani *Selinunt'* omladékaikhoz siettünk. —

A' régi város' helyén ma három templomnak találok romladékait, nagyok ezek felette nagyok. Egy-másra dűlve fekszenek a' nagy oszlopok' vastag derekai, Doriai gomb-jaikkal; az egyikik *Tempel'* oszlopai simák, a' más kettőé ki vannak völgyelve. Leírhatatlan Barátom ezen három *Tempel* omladékaik felséges látmánya. Ezek az óriási osz-lopok hihetőleg valamely nagy föld-indulás' alkalmatosságával dőltek-össze; különös fek-véseket semmi emberi kéz nem adhatta nekik. A' legnagyobb föld-indulás tudjuk Siciliában 1698-ban 1783-ban és 1816-ban volt. Egy eldült oszlop' árnyékában kedvünkre legeltetők szemeinket ezen a' hajdan oly' nevezetes szép tájékon. Nevezetesen: itt verte-meg Han-nibál a' *Selinuntium*ikat K. Sz. előtt 407 esztendővel. Azután a' várost lerontatta, a' vidékeket elpusztította.

Ugyan ezen a' tájon őrsé-meg *Timoleon* csudálkozásra méltó maga feltalálásával sere-gét egy oly rosz' bényomástól, melynek következtései veszedelmesek lehettek volna. A' midőn, tudod, táborba akara szállani, egy sereg paraszt jött öszvéreken *Appium*-mal a' katonák' számára, hogy azon fekhessenek. De mivel ezen plántát a' Görögök a' sírokra hintették, rosz' jösvendőlésnek véleék ezt a' katonák, és csüggedni kezdenék. *Timoleon* *Appiumot* vesz' kezébe, mely e' tájon most is bőven terem, koszorút fűz belőlle homlokára, 's jó szerencsét kíván katonáinak, emlékeztetvén: hogy az *Isomusi* játékok-nól a' győzelmeseket *Appiummal* koszorúzták-meg. Ez által annyira felébreszté benne a' bátorságot, hogy mindnyájan példáját követék, mert ez az emlékezet annyival eleve-nebben hata seregeire, mivel azok rész-szerént *Corinthusiak* valának, és ott ezeket a' játékokat gyakran látták; vagy *Syrakussiak*, kik a' *Corinthusiaktól* származtak. — *Timoleon* a' Táborában elterjedt jó lelket használván, reggel a' *Carthagobéliek* ellen vezette Se-regeit és azokon győzedelmeskedett, ennek emlékezetére itt győzedelmi jeleket emelt. —

Nem messze innét a' *Belici* — hajdan (*Hypsias*) nevű kis folyóhoz érkezünk; en-nek partján *Myrhusok'* hűves árnyékában kereszünk enyhülést a' Nap' heve ellen, 's csak

múltával folytattuk útunkat *Schiaccio* felé. Itt született *Agathocles* egy ide-való fazekasnak fia, ki később mint Syrakusai Tyrannus ösmeretes a' *Históriában*. —

Egy szép tiszta reggel, (Május' 15-dikén) távol a' nagy közép-tengerből láttuk felemelkedni a' *Capobuono* nevű Afrika szélső hegy' fokát. Barátságos kálauzunk félelmesen mutata arra a' tájra; — hol azok a' veszedelmes tengeri rablók lakoznak. —

Agrigentum felé a' vidék sivatag és pusztá. A' tenger-parton ör-tornyokat látni dombokra építve, mellyből az örök az idegen hajók' közeledésére figyelnek, és azt tovább jelentik. Itt sok riskását természetnek, — különben a' vegetáció felette szomorú egész *Monte-Allegróig*, — hol egy parasztnak *Diogenesi* kunyhójában szigorúan ebédelénk. Nem vala egyéb mint olaj, gyümölcs, füge, mandola és narancia. Mind igen jók *Desertnek* — de koránt-sem arra, hogy az elfáradt testnek új erőt adjanak.

Egy-általában a' *Sicíliai* parasz' élete egyszerű, sőt nyomorúlt. Nem lelni szobájában semmi olyas tárgyat, mely az életet könnyebbé, kellemetesebbé tehetné, sőt még enni is ritkán látni őt', holott mindene bővségben terem. Hogy ezt *Stoicusi principiumból*, önnön megtartóztatás, vagy talán restségből tésszi é? nem akarom meghatározni. —

Kérdésemre, hogy milyen az út *Agrigentum* felé? tenyerét mutató jó kedvű gazdánk, erősítvén, hogy éppen olly simának találjuk azt mindenütt. Tapasztalásom meggyőzött később, hogy *Canosának* más ideája lehetett a' simaságról, mely által szobor munkájit a' kéző maradék bámulásra hátra-hagyta. — Azomban meg kell vallani, hogy az *Agrigentumig* való felette rossz' útát csak egy igazi *Sicíliai* tenyér ábrázolhatja voltaképpen. —

Dél után *Siculiumus* érkezünk. Ez egy szép és meglehető nagy Város, de egész formája olly valami különös, hogy inkább *Saracenus* mint *Keresztény* lakosokat keresnél benne, — környéke gyönyörű. Itt a' legnagyobb *Szent-János*, *Olaj* és tengeri *Barackfák* láttam, sok aloe, *cactus*-néhány *pálma* és *para-fát* (mellynek héjából dugót készítenek) láltunk útnakban. —

Sok virító *Oleander* mutatja távnról a' síkságban folydogáló patakok' tekervényes mentét. Jól-ezik ez a' szemnek a' különben vadon környékben. —

A' szeled rongy-virág, vagy babér-rózsa (*Oleander*) az ér legkedvesebb virágom, mellyet *Siciliában* láttam. Magánosan virított itt a' kis patakok' és folyók' partysin. Mint egy kellemetes *Contraszt* a' szép 's mindég ifjú természet, és a' régi dicső *Görögök* halhatatlan munkáinak nagy maradványai között.

Egy tetőre érván, gyönyörűden látszott innét távol *perspectívbe* *Agrigentum'* felséges fekvése. Ma nagy útunk vala, az *Migliát* jöttünk, de ez a' hasonlíthatatlan szép kinézés *Agrigentumra*, és a' remény, hogy régiségeit majd közelebb láthatjuk — minden bajt — fáradtságot elfelejtett. —

Örömmel telik-el az emberi lélek, ha arról a' pontról hol' most állunk, egy pillanatot vet hátra az elmúlt eszerekre. Ha előbb a' változó tárgyak' vizsgálása mulattatott, szeretettel nyugosznak azután gondolatink a' kék távolon, melly először csak homálynak látszik, de később — a' merő tekintet előtt a' köd eloszolván — minden világos lészen, 's akkor látni tisztábban a' természet és az emberek' munkái között való különbséget. —

Ritka szép helyen állunk, *Agrigentum'* gyönyörű környéke tiszteletet gerjesztő *Tempeleivel* előttünk terül-e. 'S midőn innen a' régi várost út dombon fektében 's közzük-

lákba vágott magas faltól körül-véve lehetett látni!! Hogy omlanak a legóriásibb munkák is, és lesznek kő-porrá!

Még látható azon hely a hol Carthágó tábora állott, midőn Hannibál alatt Agrigentumot ostromolták. Ez a vezér ostromló miveit a fal alá vonatta, azokkal a város' temetőjét (mely itt volt) össze-zústa, elpusztította. Egy éjjel leüte a villám Theron' sírjába (ennek töredéki most is látszanak). A' Carthágóiak ezt a történetet az Istenek haragjának tulajdonították, kik a' szent sírok' bectelenítését büntetlen nem hagyák, azon kívül veszedelmes ragadó nyavalya terjedett-el a' táborban. Félcsem és rettegés lépé-meg az ellenséget. Maga Hannibál is meg-holt az ostromlás alatt. Később Himilcon vette-meg a' várost. Ez a' felséges Agrigentumot, lerontatta, a' hátra maradt lakosokat megölette.

A' Punicumi háborúban a' Rómaiak kétszer a' Carthágóiak egyszer foglalták-el Agrigentumot. K. Sz. után 825 esztendővel a' Saracenusok' kezében jutott. —

A' mostani *Gingentum* van a' legrégebb omladék azon a' helyen, hol Agrigentum Görög fundálása előtt is sokkal előbb Dedalos, Kokolosnak egy Várost épített — *Omphale* név alatt; azután a' magas helyért, melyen feküdt Kamhosnak hívták. A' Görögök' idejében itt állott az ör-hely, és benne a' várost őrző Jupiternek szentelt nagy Tempel; ennek építése a' ravasz *Phalarisra* volt biva, — ki magának őrt kérvén, később az Agrigentumiakat tirannussága alá hódította. Emlékezel Barátom a' Phalaris üres ércz bikája történetére, melybe ez a' szörnyeteg a' szerencsétleneket belé-záratta, és a' haldoklók' keserves nyögésében gyönyörködék.

A' hajdani szép Templomnak oszlop-folyosói nincsenek többé, 's belső részének egyik megmaradt kő-fala — most egy szegény ember' háza' oldalát támogatja. —

A' nagy Templomban áll egy ós sír-kő vagy koporsó, melynek oldalain *Hypollitumak* története van ábrázolva. Az egyik oldalon a' szép ifjat társaival-lovakkal-kutyákkal kifelé indulni látod. *Predra* öreg dajkája mostoha anyja szerelmét adja néki tudtára, *Hypopolitus* természete tele nemes szépséggel. Az ellen oldalon az ifjak egy vad-disznót üznek. A' harmadik oldal azt a' szempillantatot mutatja — midőn a' vad-tól megijedt lovak a' szerkeret elragadják, és össze-törnek. Az ifjú hős halva fekszik a' kerek alatt. A' negyedik *Rilievo* *Phaedrát* ábrázolja, mint dől ajultan dajkája' ölébe szeretője' halálát értvén. Aaszonyai közzül egyik jobb karját tartja, ebben az erőden lankadság hasonlíthatatlan szépen van kifejezve; két más leány *Cithéron* játszik az elrémült Királynénak álvó érzékenységeit akarván vissza-hívni életre. Széke alól gúnyolva kandikál-ki *Amor*. Az egész igaz remek munka. —

Mennyi dicső emlék-jelöl vagynak a' régi Görög Nemzet nagyságának itt! Ezen a' tájon több szép maradványait láthatni a' régi doriai nemes építés mesterségének, mint akár-hol másutt Görög, Olasz-onczagbon és Siciliában. —

Előszé-is Jónó, — azután *Concordia* Templomához sétáltunk. Az utolsó gyönyörű, és igen jól fenn-maradt; élő bizonyossága minő messze voltak a' Görögök az építés-mesterségében; de a' III-dik *Ferdinand'* Restaurázióját jelentő mostani Felírás megbotránkoztatja az utazó' szemét, a' ki itt meleg elragadtatással hódol a' régiség remek miveinek. —

Azon a' helyen hol egykor *Hercules'* Temploma állott, most csak egy nagy kő-halmot látni. —

F. M. O. *Münerva* 2. *Negyed*. 1828.

Ettől nem messze van az *Olympus Jupiter' Temploma*. Ez legnagyobb volt Siciliában, de soha-sem készülhetett-el egészen. Hossza 150 láb, — tehát fél olyan nagy mint a' *Sz. Péter* temploma Rómában; két kőből faragott Oriás van benne, és szörnű nagy oszlopok feküsznek körülte eldőlvé. Képzelheted Barátom az egész nagyságát, a' midőn az oszlopok' völgyeléseiteben (üregében) egy jó hasas ember könnyen elférhetne.

Azt hiszem hogy Hercules, Jupiter Templomai mint szintén a' Selinunti is valamely nagy föld-indulás által változtak olyan kő-halmokká. A' rontó dülő emberi kéz egy-másra hány mindent, 's csak a' természet' hatalmas karja szórhatta úgy össze ezeket a' véghetetlen masszákat. —

Castor 's Pollux és a' Vulcán Templomainak csekély töredékeit találtak. —

Leírhatatlan az a' mély benyomás, melyet a' nagy Nemzet arany korának ezen tisztos maradványai a' legbujább vegetatio közepett — lelkünkben hátra-hagynak. Győzedelmesen mosolyog ez a' mindég ifjú természet itt a' kevély — de hozzáképpes gyáva mesterség' mulandó omladékai között. —

Felkerestük azt a' híres forrást is, mellyről a' régiek azt tartották, hogy olaj részatekék ászakálnak szinén. Tiszta nap-sénynél közelebb megvizsgálván, ezen hir úgy vált előtünk mesévé, mint a' régiségnek sok más mondásai.

A' mostani Gergenti magas hegyen kősziklákra van építve. Hajdan 10 Miglia volt kerülete, szinte 200,000-re ment lakosai száma; 's most alig van 20,000 ember benne. Levegője jó és egészséges. Alatt a' völgyben a' régiek *Aragassa*- a' mostani *Drago* vize folydogál, — erről neveztek a' Várost. —

Agrigentumban töltött, szívot — és lelket egyaránt érdeklő kellemetes két napom mindenkor legszebb emlékeim között fog tartozni. —

Syracusa, Május 21-Dikén 1825.

Nehezen válhatánk-meg Agrigentum' bájoló környékétől. Végig járták még szemekink utóljára, 's megindulánk — és megint vissza-tekinténk százados Templomaira.

Május' 17-én kopasz bérceken keresztül dél-felé *Palma* nevű kis Faluhoz érkezünk. Szenvedhetetlen vala a' nap' heve; egy szegény ember' házában keresénk nyugvást 's enyhülést a' nagy forróság ellen. — Mind a' kettőt feltaláltuk. Egy kis álom újj erőt adott az ellankadt testnek, azután barátságos gazdánk lépe-bé egy kosár válogatott Sicilii narancsal. — Ennek a' gyümölcsnek jó ízű leve megfrissíti a' vért — 's minden italnál jobb a' forróság ellen. — A' Falu' közepében egy szép pálma-fa van kő-fallal körül-veve, de ez még igen fiatalnak látszik ahhoz, hogy a' helyet róla lehetett volna elnevezni. A' lakosok nyomorultak, rongyosok és tunyák mint másutt is egész Siciliában. Dél után *Alcatába* érkezünk. A' mostani Város' helyén állott hajdan Pythias, az Agrigentumi *Tirannus* Pythias által fundálva. Egy része a' városnak a' tenger' partján és egy kicsi domború hegyen fekszik, mellyről gyönyörű a' kilátás.

Étve egy különös Innepek valánk tanúi: sok Papok, a' Város Rendjei, a' *Gens d'Armes* igen rozsz' Török-mu'sikával, Proceszsió módjára járkálnak le 's fel az utzakon. A' Vá-

ros' végén nagy tűzek voltak rakva, és azok körül mozsár-ágyúk állottak. — A' Processio megkerülte a' tűz-rakásokat, melyek körül sok félig meztelen ember ugrált és tánczolt. Megvallom, ez a' szokatlan történet valami kedvetlen borzasztó behatást gerjeszt ben-nem. Ezen fekete kondor szörű meztelen embereknek a' setét éjben, nagy tűzek' láng-jainál irtóztató formájok volt. A' lármázó ross' muzsikát és az ő vad ugrándozásokat hoz-zá-véve, minden akaratumk ellen is a' Cannibalokra emlékeztetett, a' kik hasonlóképpen tánczolás és éneklés közben falják-fel ember-társaikat.

Május 18-kán a' Várostól nem messze a' *Fiume Salto*-folyóhozértünk: ez legnagyobb a' Szigetben, hajdan *Hymérásnak* hívták. *Terra novát* jobbra hagytuk. Itt állott valaha *Gela*, a' régi históriában a' nagy *Gélon*, és *Carthágóbeli*ekkel folytatott sok háborúkról nevez-es, *Gela*.

Ma a' változás' kedvéért egy Lettigában utaztunk; ez aszszonyságoknak igen alkalmas, de nem férfinak való. A' három befogott öszvéren, a' végzetlen számú kisebb csengtyűk és csörgők szörnyű lármát okoznak, melyet néha csak az izmos *Mulatiere* nyers közbe rikkantása szakaszt félbe. Ha két személy ül a' Lettigában, az úton kölcsönös beszélgetésből származó mulatságról bátran lemondhatnak, mert a' nagy zaj miatt önnön szavát sem halja az ember, Továbbá a' hegyes-völgyes hirtelen forduló helyeken minden szempillantásban veszedelemben forog, hogy a' Lettigából kibukik 's nyakát töri. — Ré-szemről az öszvéren való természetes utazást sokféle tekintetből ennek eleibe tészem.

Nem messze *Terra novától* elhagytuk a' tenger-partot és balra a' sziget' belső része felé fordultunk. Pusztá tájon vitt az út. — Déibe semmi házat vagy nyugvó helyet nem találván, a' szabad ég alatt kelle maradnunk. Egy kis patak mellé telepedénk; csendes magányban (mint a' hely melly körül-veszi) csorgozott ez, virágzó oleánderek között. — Estve *Calta Gironéba* érkezünk. Ez a' Város egy magas hegyen fekszik, körül-belől az egész távul vidékre fennyen tekint, és egésséges jó levegője van. A' vala előbb szándékunk, hogy a' Sziget' közepe *Castro Sovaneig* mennyünk, de mivel erről a' magas helyről a' Sziget' belső fekvésének nagyobb részét ált-láthattuk, e' mellett pedig időt is akaránk nyerni, meghatározók, hogy egyenesen *Syracusa* felé folytatjuk utunkat. Ma estve a' nagy hideg miatt köpenyegyet kelle magunkra venni. — Magnéstük a' *Theatrumot*-is, melly valóban szép, és a' helynek talán igen nagy is. — Mindjárt beléptünkkel a' kárpiton való festés egész figyelmünket magára vonta: a' *mú ábrálat nagy ketűkel alája van-va*. Milyen példa nélkül való a' *Calta Gironéi* művésznek szerénysége!

Május 19-kén alig haladtunk vala fél órányira *Calta Gironetól*, midőn reménytelen egy domb megül előnkbe tünék az *öreg Aetna*, hóval fedett tetejével és a' feljövő nap-nak, a' hegyek' ezen ősz Királyát gyönyörűen világosító arany sugárral. De tollam hatalmán felől van az erő, hogy ezt a' hasonlíthatatlan szép pillantatot méltán lefesthessem.

Dél-felé egy termékeny kies völgyön keresztül *Pallagonióba* érkezünk, ennek a' hely-nek egy kis domb alatt szép fekvése van. — Dél után a' *Piano di Catania* nevű síkságon túl egész hosszába láthattuk *Aetnát*; balra hagytuk a' *Beveria tavát*, melly jó ízű halak-kal bővölködik, keresztül foly rajta a' *Leonardo vize* — a' régiek *Lissosnak* hívták. Le-írhatalan örömmel nyukszák a' szem ezen a' mosolygó buja szép tájon; melyet még *Hercules* is csudált.

Estre-felé *Leontíus* (hajdon *Leontion*) értünk. VI-dik Károly a' lapályon való rossz levegő miatt egy közel-lévő hegyre építtette a' várost; mindazonáltal az alsóban-is laknak, hol a' levegő inkább csak nyáron által veszedelmes. *Leontion* sok háborút folytatott a' *Syracusaiakkal*. Itt élt hajdan a' híres *Gorgias* Orátor. A' város' keleti része végén sok kősziklába vágott üregeket látni, a' mese azt mondja hogy ez egykor a' Cyclopsok lakhelye volt. Sohol-sem láttam az Indiai füge-fát oly buján nőni mint itt — egy kis erdőt látszatott formálni. —

Május 20-án. Felette követses rossz' volt az út, 's csak bajjal és lassan lehetett haladni elő felé, de semmi-sem zavarható-meg örömminket, mert ma a' régi híres *Syracusát* reménylénk látni. — Dél-felé egy nyomorult *Fondaco de Fico* nevű magános házban egy szép füge-fa alatt kereséink nyugvást, Ebédünk egy két tojás és narancs volt. De jól mondják: az éhség megfűszerezi az ételt; mert nem emlékezem hogy valaha Bécsnek akár-melly nyalánksága oly jól esett volna, mint ez a' saigorú vendégség. — A' körül fekvő táj nagyon termékeny egész *Syracusáig*.

Syracusa' fekvése még most is valami nagyot, tiszteletre méltót mutat, pedig a' mostani saiget város (Ortigia) sőt 20-dik része a' hajdani roppant nagy *Syracusának*. — Egy kisebb és nagyobb tenger között fekszik; Kikötő helyét méltán lehetne tenger-űböl-nek nevezni — mert olyan nagy hogy a' mennyi hajó a' világon van mind elférne benne. —

Nagy emlékezetek tűnnek itt a' lélek' eleibe. Elöttünk fekszik a' híres város, mely hajdan egyedül minden más Görög városok közt — az elsőség végett *Athénével* vetélkedett. Sok századokat és Nevezetes történeteket nézünk által; végre az összes-zavart tekintettől elfordítjuk szemünket, 's *Syracusának* nagy embereit hívjuk-elő az elmúlt idő' csendes mélységéből. —

Golon bölcsen uralkodott; egy a' legjelesebb Görögök közül, kiket a' *História* emleget.

A' nagy lelkű polgár *Hermocrates*, éppen olyan híres hadi-vésér, mint nemes győzdelmes. —

A' halhatatlan *Timoleon* megmenté *Siciliát* a' tirannusoktól mint *Hercules* a' földet a' csuda állatoktól, azután az egyenlőség szelíd befolyásával — szabadember-társai közt hasznosan élve *Syracusában* végezte napjait. A' jóléví naphoz hasonlólag ment-le *Timoleon* *Syracusa'* boldog egeről, halála után pedig mint Fél-istent egy tisztelték. —

Archimedes a' leghíresebb *Mathematicusok* közül való; nagy esze által több esztendőig vala *örzö-bástya* anya-városának. —

A' hasonlíthatatlan régi Pásztori-dal költő *Theocritost* nem *Syracusa* szülé-e? Nem é más sokakat, kiknek porai most a' régi város' omladékaiéval egygyek. A' *História*, ez a' tanító néma hangja az elmúlt századok történeteink — halhatatlanná tette neveiket. —

Syracusa minden kétségen-kívül a' régi világ' legszebb és legnagyobb városai közzé tartozott. Kerülete 180 Stadium mint-egy 4 német mért-föld volt, Lakossaszáma pedig szinte két millióra ment. A' város' fekvése egy hosszabb három lábhoz hasonlított; Fő-városa volt *Siciliának*, és 3t külön városból állott. — Mind-egygyik magas kő-fallal vala körül-veve. A' legszélsőt, mely legmesszebb nyula-ki kelet-felé *Aradinának* hívták.

Ennek erős kő-fala, nagy piazza volt, mely mind a négy részről boltzatokkal vala körül-véve. A piac' közepén állott a Tanács-ház (Prítaneon) és Olympusi Jupiter' felséges Temploma: most itt a Kapuczinusok Klastromja van egy szépen nagy kő-bányával (Latomie), mellyben hajdan az Athénei foglyok voltak zárva, és a' hol oly kegyetlenül bánták vélek. — A' Latomie most a' Kapuczinusoknak narancs-kert gyanánt szolgál, ez a' jó ízű gyümölcs különösen jól tenyészik ezen a' helyen. Kár hogy ez a' Latomie másutt valahol a' miveltebb Európában nincsen — annyi sok változó természeti szépségeinél fogva a' leggyönyörűbb kerté lehetne változtatni, mellynek látása a' néző lelkére még ebben az elhagyott mostoha állapotjában is leírhatatlanul hat.

A' régi város *Tiche* vagy *Siche* — a' Fortuna Isten-asszony templomával, mellyről nevezték. Itt először is az Amphithestrumot néztük-meg. Ez a' Rómaiak' munkája, egész kerülete látszik, egynéhány üdö-hely — más ki 's bejáró folyások jól megmaradtak benne; de ennél sokkal érdeklőbb a' régi Görög Theátrum, a' hol a' kősziklába vágott üdö-helyek igen jó állapotban vannak még ma is. — A' Szinjászó helyet nem látni ugyan többé, de maga a' Theátrum gyönyörű. Egy üdö-helyen ezt a' felírást olvastuk kőbe meczve *βασιλευσας ηλιαδος* (Philistes Királynénak). Ez a' Királyné sok dolgot ad a' História vizsgálóinak. Némelyek a' Gelon feleségének tartják, — mások úgy vélekednek, hogy még Gelon előtt uralkodott. Ennél a' Theátrumnál végződik egy 14 migliányi kősziklákön ált-vezetett víz-csatorna (aqueductus). Sok kőbe-vágott sírokat láttunk. A' régi úton a' kerék-vágást és lovak' nyomait még most is meg lehet különböztetni. Itt van az a' hely is a' hol hajdan Cicero a' tövis bokrokkal bétemetett Archimedes' sírját fellelte; mellynek hol-léttét a' Syracusaiak számba se vévén, már nem is tudták többé. Egy kőoszlopra metszett *Sphaera* és egy *Cylinder* mutatták a' nagy Mathematicus' nyugvó helyét, a' Cylindernek a' Sphaerához való proportziója feltalálása' emlékezetére. Nagyon el-més a' *Rollin* megjegyzése; ezen megemléztető jelei egészen a' nagy ember gondolatját fejezték-ki, a' ki egy mathematicai bizonyítást sokkal többre becsült azoknál a' félelmes machináknál, mellyektől a' Rómaiak hadai reszkettek. —

Az úgy nevezett *Dionysius Főle* egy a' Syracusába találtató több (Latomiai) kő-bányák közül való. Ez hajdan a' főbb rangú foglyoknak szolgált fog-helyül. Erről acusticai formája és rondkívül való visszahangzásáért (Eccó) azt tartja a' mese: hogy Dionysius felyülről a' foglyok' beszélgetését halgatta, és azoknak keserveikben gyönyörködött. Vezetőnkkel egy mozsár-ágyút sűtteténk-el. Ez kimondhatatlan hosszasa nagy robajt okozott, azután egy darab papiroat ketté-szakasztánk; 's ez olyan lármát tett, mintha valaki tapsolt volna. Valóban csudálkozásra méltó munka.

Az új város *Nedopolis*ba állott hajdan a' Ceres és Proserpina Temploma.

Végre az egykori erős *Epipolaei* vár: A' régi város' nap-nyugoti részében, a' kő-fal szépen magas és széles, nagy kő-darabokból van szazze-rakva; egy része igen jól megmaradt. Ennek hossza ámbár 30 Stadium, egy Geografiai mért föld volt, még is az őregebbik Dionysius egy kiűtő háború' alkalmatosságával a' Carthágóiak ellen azt 20 nap alatt készíttette-el. — A' munkánál 60,000 szabad ember dolgozott, azokon-kivül a' kik követ ástak, és 6000 3kőr volt befogva. Az Epipolaei tetőt a' szép kilátásért most Belvederének hívják. Erről az oldalról vette-meg a' Római vezér *Marcellus* a' várost, a' ki

mindön ennek az egykor olly hatalmas virágzó Városnak jelen-való szerencsétlen sorsát látná, könnyeket hullatott. Nem ok nélkül mert még most is az elpusztult régi Syracusa omladékaiknak tekintete, a' historia' nagy emlékeivel, megilleti az embert. Akár merre tekintünk, mindenütt a' földi mulandóság' nyomait látjuk.

Megint egy gyönyörű kilátás erről a' helyről: előtűnik az öreg Aetna barátunk hóval, a' mint említém, távolabb a' kék homályban Calabria' partjai. Jobbra a' régi ropant Syracusa' felséges fekvése, balra kellemetes zöld erdős hegyeken nyugszik a' szem, végre hátulról a' nagy Kikötő-hely, a' mostani Syrakusa (Ortigia) és a' széles nagy tengerre való kilátás egész *Capo Passaroig*. —

Ortigia Szigete, mely a' nagy kikötőt formálja hajdan a' Király' lakó-helye volt. Ebben később a' Római hely-tartók laktak, itt állottak hajdan Minerva' és Diána' mint a' Város őrző Isten-aszszonyainak Templomai. A' Minerva Tempeljéből 12 oszlop még megmaradt volt, ezek most kő-fallal össze-foglalva a' szép Cathedral-Templomnak tézik egy részét. Ez a' Templom szinte ollyan nagy lehet mint a' Segesthumi. Itt vonta legelőször Archimedes a' déli Lineát.

A' Sziget' szélében egy régi Vár áll, mely még a' Saracenusok építettek; ettől nem messze a' híres *Arctusa forrása*. A' régi világ tudjuk azt mesélté: hegy *Arctusa* nevű Arcadiái szűz a' vadászának nagy kedvelője, *Alpheus* vadász' szerelmét megvetette, 's hogy tőle szabadulhasson, ált-szűkített ide az *Ortigia* szigetébe. Itt forrássá változott, a' szomorkodó szerető pedig egy folyó-vízzé; de a' szerelem nem távozott a' folyótól, a' tengeren keresztül kísérte szeretőjét, sósá változás nélkül — itt habjai a' szűz forrással egyesültek. Az igaz hogy ehhez közel a' tenger' fenekéből egy édes forrás buzog. Ez a' tárgy vezette hihetőleg a' régi Költők' heves képzetét. —

Mint hogy Daphnis Siciliába talált-fel a' pásztori Dalt 's Theocritos mint említém Syracusában született; Virgilius, *Arctusát* mint a' pásztori dall Muzsáját szólítja-még. Az utolsó ajándék, melyet Virgilius Arctusától kért: egy Dall barátjának. Most ez a' Nympha a' városi mosónőknak szolgál forrásúl, 's néha a' keserű *Idris* (a' tenger' Nymphája) habjaival össze-zavar.

Háttra vala még egy neveses tárgy, 's ahhoz ma dél után egy kis hajón a' nagy Kikötő helyen keresztül az *Anappus* vizén egész a' *Cyannas* forrásig evestünk. Ezen Nymphát, mivel *Proserpina* elragadtatásának ellent skart állani, a' haragos Plutó forrásá változtatta; szépen írja-le Ovidius ezt az elváltozást. A' forrás nagy; fenekén a' kövek kékek mint szintén a' benne uszákló halak szép kék színűek, 's fényesek mint az aranyhalak. — *Cyannae* partján sok *papiroz pánia* terem, (egy darabot küldök Neked is Barátom emlékül) *Landoína* egy az utazóktól ismert Syracusai Tudós a' régiék módja szerint papirozt tudott belőlle készíteni. Vissza-felé jobbra az Anapustól láttuk az Olympusi Jupiter Temploma' megmaradt két oszlopát; kedvező szél fuván kiterjesztett vitorlákkal repültünk a' nagy Kikötőn haza-felé. Itt reskettette meg Syracusa, Athéne' hatalmát. Egygyetlen-egy nap' 60 Athenei Galleria süllyede a' tengerbé. Láttuk azt a' mezőt is hol az Athénei táborra feküdt, és a' közel-lévő posványokat, melyeknek roz'sz' kigőzölgések pestissel tölté-el táborokat. —

Ezen gyűzelem' emlékezetére minden esztendőben egy fira-fegyvereket függeszté- nek-fel, 's azt a' Város' útszín hordozák, képzeld: ez a' régi szokás meg van még most is 22 Század múlva Syracusában. Az innepi Proceszsiót nem tartják ugyan többé, de Május' első napján egy nagy fát ültetnek a' Tanács-ház eleibe, és adósságért ebben az egész hónapban senkit sem szabad fogságba tenni.

Egykor olyan hatalmas volt Syracusa; hogy Dionysius a' birodalom jüvedelméből 100,000 gyalog 10,000 lovas katonát, és 400 hadi hajót tarthatott. Tudományok és mű- vézségek virágoztak benne, 's a' Rómaiak számtalan remek munkát hoztak innét Olasz- országba.

A' máj Syracusa jól meg van erősítve, 65,000 lakossal. Museuma — nem igen neve- zetes. Sok régi edények és mécseseken kívül egy aszszonyi fejtel (Torso) figyelemre méltó. Ennek az ingerlő szép farú Venusnak' mássát Nápolyban a' Királyi Museumban láttam, ez az eredeti. — Syracusa nagy kereskedést folytat borral és olajjal — csak a' maga kerületében több mint 10—12 féle nemes bora terem. — Itt a' legnagyobb és a' legjobb ízű narancsot és fügét láttam 's ettem.

A' Syracusa szelid ég-hajlatja alatt egész esztendő által nincsen olyan borult nap; hogy legalább egyszer ne mutatná magát a' nap-fény az egen. —

Az is igaz, hogy itt a' legjobb vendégfogadó van egész Siciliában (al Sole) — két gyönyörű szép napot töltöttünk itten. —

Catania, Május' 24-dikén 1828.

Május' 22-dikén változtatás és nyugodalmasabb utazás' kedvéért Syracusából ide tengeren akartunk jönni, de a' Hajósok olly nehezen kaphattak bizonyosság-levelet, 's a' tengeri uta- zásra való engedelem' megnyerése ott olly sok bajjal, kedvetlenséggel van össze-kötve, hogy időt nem akarván veszteni, csak mind eddig öszvéreinken folytattuk útunkat. Dél előtt távolról egy nagy útazó társaságot látánk felénk jönni; Angolyoknak vélvén, an- nál nagyobb lón meglepettetésünk 's örömmünk, midőn reménytelen Nápolyi esmerősök- re találtunk. *Herczeg Szagane'*, több aszszonyások, 's néhány Ausztriai Tisztektől kérés- tetvén *Messzindából* jött a' szigetet megjárni. Egy igen terhes forró napi utazás után 42 Migliát többnyire a' tenger-parton mély és forró homokba nehezen haladva, estve ké- sőn fáradtan érkezünk Cataniába.

Palermo után Siciliának ez a' legszebb Városa, szép, hosszú, és széles utszái van- nak, 's az emberek' népesebb mozgása jól esik itt az éffélettől elszokott szemnek. Pompás paloták emelkednek - fel imitt amott, más szegény lakosok' nyomorult kunyhói között. *Cataniát* gyakran elborította a' láva- öszön, annak nyomait még ma is mutatja. Az 1690-ki a' Városnak egy részét egészen eltemette, és 1693-ban egy rettenetes föld-indulás által szinte egy kö-halommá változott. Ez a' Város Európa' legtermékenyebb földjének leg- termékenyebb részében fekszik.

A' Cicerone legelőször is a' Benedictinusok Klostromába vezetett; ez a' maga némé- ben ritka, nagy és szép épület; a' benne lévő Templomot a' legszebbnek tartják egész

Siciliában. Van 24—30 oltára, mindenik különböző márvány, Ágatha vagy más nevezetes szép faragott kőből rakva. Hallottuk benne azt a híres orgonát is, mely magában egy tőkélletes Török-mussikát játszik. Egy szép Museum is tulajdona a Klostromnak. Igen nevezetes még itten hogy a magas kő-fal nyugotti részénél, az utóbbi eruptziókor lefolyt láva-üzön, mint-egy elbámúlva egyszerre megállott, 's az épületet a végső elromlástól megkémélte. A köz-nép úgy tekinti ezt a dolgot, mint nagy csudát, 's nem ok nélkül. —

A *Piscari Hercege* Museumja is nevezetes, de megvallom igen kevésbe vagyok jártas a Természet Historiába, hogy sem ezt a szép Cabinetot meg merném itélni. — Ennek a Hercegnak nagy érdemei vannak a Régiségek kiállításában 's más gyűjteményekben; ő ásatta ki a láva alól a szép Görög Theatrumot, a Római Amphithetarrummal egygyütt; Museumjában egy nevezetes fejetlen test (Torso) van; az Antinous metálból öntött feje pedig minden bizonnyal a legnagyobb remek munkák közé tartozik. Sok szép korszó-edényt 's régi agyag méceszt láttunk itt, tele fajtalan vagy buja figurákkal. —

Május 24-kén. Ma reggel jökor egy kis hajóskán az innét 6 Migliára fekvő úgy nevezett *Cyclopsok* Szigetjéhez evettünk. A História után, itt temette-el *Aeneas* atyját *Anchysest*; egyedül itt terem a szép *Zeolók-hó*. Felette különös, hogy ez a nagy kő-szikla, melyből a kis Sziget áll, a tenger fenekén, láva darabokon fekszik. — Miképpen történéhetett az?

Az Aetnai utazás.

Genova, Május 25-kén.

Dél után 3 óraker utazásunk legnevezetesebb tárgya felé, az Aetnára indultunk. Mindjárt Catanán kívül meredek kezd lenni az út; mint a Vesuv körül, úgy itt is a Vulcánus levegő 's hama befolyása felette termékeny 's teszi a földet, 's ez által a más tekintetben rettenetes tűz-okádó hegy sokszorosán kipótolja azt a kárt, melyet néha a láva-üzön okoz. Este 6 óraker Nicolosiba érkezünk; itt egy út-vezetőt fogadván 's más eleségről gondoskodván, kilenczed-fél óraker útnak indultunk. Az előttünk lévő feleséges tárgyról gondolkodván, halgatva követtük néma vezetőnket. A meredek láva töredékek között csak lassan lehetett előre haladni; 's ha néha a Hold a sötét fellegek háta megül elő-bújt, csak homályosan világíthatá-meg ezt a magános zordon tájt. Két óra múlva az *Erdő Regióhoz* értünk, a mely több száz évi vén Cserfákából áll. Az úgy nevezett hó háznál meg kelle egy kevésé pihennünk — hogy öszvéreinkről leszálván, mozgás által a hidegtől megmerevedett tagjainkat feleleveníthessük, de fél óra múlva vezetőnk újra felülni kényszerített; hogy az *Aetna tetjén a nap fel-jöttét* el-ne mulasztassuk. Már itt minden *Vegetációnak* vége van; a keskeny ösvény, mely magas láva darabok között tekervényesen vezet, mind meredekebb kezd lenni — változva a láva-hamvába 's a kemény láva darabjain viz' az út. Soha nem láttam olly tisztán 's világosan az Ég-boltozatját mint ezen az éjjel az Aetnán. Egy csillag-vizsgáló itt bízást szemlélhetné a csillagokat, minden bizonnyal a legtávolabbi égi testet is tisztán megláthatná, ha Telescopiumán keze el-nem fagyna. — Előttünk állott Monte Rosso egy kifégett Vulcán, ez az

Aetna csúcsa körül minden hegyek közt legmagosabb; kimondhatatlan fűrészség után elértek végre az Angoly házat, vezetőnk minőjárt tüzet rakott (szemet hozott volt magával) az igaz hogy nagyon jól esett volna a' hidegtől elfagyott testet egy kevéssé megmelegíteni, de kíváncsiságunk nem hagyott nyugodni. Innét, a' hegy-tető' csúcsáig csak gyalog lehet menni. Minden felől a' pusztulásnak szomorú nyomait látni, nagy láva 's különböző idő-szakaszokban az Aetna' gyomrából kihányt kő-szikla darabok hevernek össze-vissza szórva, azok közt hős és fekete hamu. Más-fél órai mászás után ez az utolsó nehézség is meg vala győzve. — Itt a' legszebb jutalom vára reánk. A' Keleti látkörön a' legelső nap sugárai ebben a' szempillantásban világították-meg a' Calabriai partok' szélső hegy' fokait; lassanként az egész sziget mennyei rózsá-lángban látszott lebegni. Az a' felségs árnyék, melyet ez az óriási nagy hegy nyugot felé világos-kék színben az egész Szigeten ált-vel! — ezt csak az Aetnán lehet látni — ott is csak érezni de leírni nem. — A' Sicíliai Kelelemes útazásnak tetőző pontja itt van.

Gyönyörűen jött-fel a' nap a' Calabriai hegyek megül, lassanként az egész szigetet és az távoli véghetetlen lát-kört megvilágítá. Semmi négy lábú állat, vagy madár nem háborgatá eat a' pompás csendességet. Siciliának legmagosabb pontján állunk; az egész sziget egy tábor elhelyeztetése plánumához hasonlólag feküdt alattunk, 36 Vesuv állott körülöttünk. Tiszán láttam a' Palermo'i Pelegrino és a' Trapani hegyeket, Sicilia' leg-szélső részét, Capo Passarot, Syracusát, Cataniát, Messina' vidékeit, a' Calabriai partokat hosszában, a' Strombulot, a' Lippariai szigeteket 's a' t., sőt Máltát is távol homályban. Hálával eltelve emelkedik itten az emberi lélek Teremtőjéhez. — A' gőzölgő Crater szélén állunk, ennek kerülete nem olyan nagy mint a' Vesuvé, de szüntelen füstölög és belső mozgásban látszik lenni: Gyomrában gyakran a' menydörgéshez hasonló robajt hallani. A' kemény bűdös-kőnek gőzje erőssen kezdé tikkasztani, 's orrunkat fűcsarni, a' szőrnyű finom levegő miatt ezen a' magas ponton tovább nem is maradhattunk; 10,000 lábbal valánk a' Tenger' színén felfyl. Siettünk azért vissza az Angoly házhoz, a' hol vezetőnk már jó tűzzel és reggeli étekkel várt. Az ajtó felett ez a' Felírás van: Aetnam perlustrantibus has Aedes Britannii in Sicilia Anno Salutis 1811.

Kevés nyugvás után megadták az úgy nevezett Filozofus házát, melyből most csak egynehány téglá darabot látni. Nevezetesen az itt való friss levegő egy Filozofusnak ugyan alkalmas volna.

Le-felé menve bámulásra méltó egy ledöntö Vulcanus; ennek oldalán fálán több van száz különböző egymáson fekvő láva ormónál. Egy-tudós természet vizsgáló ezeket a' különböző láva ormokat egy-hasonlítottán, abból egy proportziót állított össze, és kiszámolta az erupcióknak különböző idő-szakaszát, 's resultátuma az: hogy az Aetnának már ez előtt háuz ezer esztendővel tűz-okádo hegynek kellett lenni. Ezen nevezetes tárggyról való munka, mint több esztendei tanulás, vizsgálódás', és mély gondolkodás' fogantja, nehezen fog valaha a' világ efelébe jönni. —

Le-felé többnyire gyalogolni kellett; borzanattal szemléltük most azokat a' felette veszedelmes helyeket, a' hol éjjel feljöttünk, de a' setéség miatt akkor nem lehetett látnunk. Valóban megfoghatatlan, hogy mehet-fel az ember a' setét éjben az Aetnára a' nélkül, hogy nyakát százszor nem törti. Még is okos állatok azok az öszaverek! —

F. M. Or. Műnyerő 2. Negyed. 1828.

Dél után két óraker értünk vissza Nicolosiba, fáradtan ugyan, de örömmel hogy kívánt czélunkat elértük. Kevés nyugvás után még ma *Georraig* 16 Migliát kellett hátra tenni. Az út *Sicilia*' legtermékenyebb földjén vezet. A' Vulcánnak mindent vég-romlással 's pusztulással fenyegető szomorú vidéke' látása után, — újj kellemben mosolyogtak előtűnk ezek a' *Paradicsom*' szép viránnysai. — Pompásan láttuk lemenni a' napot az örökkösen gözölgő *Aetna* háta megett. Szép viaszosság (contrast) a' reggeli nap feljöttével, a' maga nemében mindenik hasonlíthatatlan. —

Messina, Május' 27-dikén.

26-dikán reggel jókor *Taormina* felé indultunk. Itt a' legszebb és legnagyobb *Görög Theatrum* van, mellynek nagy omladékaiból sok rész még most is jól megmaradott. A' nézők' ülő helye kő-sziklába van bévágva, azután a' Szobroknak való (Nischekkel) felékesített fal, mellyen hihetőleg mint a' Római Theátrum- és Amphitheatrumokká az Aszszonyok' ülő-helye volt. Ezek után magos boltozatokon a' Köz-nép foglalt helyet. —

Látni még most is a' Podiumot, az az: a' főbb Uraknak rendelt helyeket, hasonlóképpen az Orchestra, a' Pulpitus, a' Scena, és a' Proscenium helyeit, még most is meg lehet különböztetni. Az építő-mester remek elméjének betsületére válik, hogy még most is, a' midőn már több részei a' Theatrumnak össze-omlottak, a' játszó-színről oly tisztán lehet hallani az ülő helyeknél a' hangot. Beszédes Ciceronékn egy-néhány Verset declamált Horatiusból, és mi a' legszebb ülő-helyen minden szót jól és tisztán halhatunk. Minő gyakran van a' mi Színjátász helyeink- és Templomainknak az a' hibájok, hogy nincsenek acustice építve! Vagy elvész a' szegletekben a' hang, vagy pedig az erős visszhang által érthetatlenné léssen! Pedig vaj micsoda nehéz volt a' régi időbeli szörnyű nagy Theátrumokat acustice építeni! a' hol a' Scenáról a' szabad ég alatt a' Játszókat több ezer néznek kellett hallani!

Engemet részemről sokkal jobban érdekelt a' Theátrumnál annak gyönyörű fekvése. A' Tenger és az *Aetna* felé van fordúlva, mellyet az ember egész pompás szépségében maga előtt lát. —

Távolabb kinézéseket láttam ugyan, de ennél szebbet soha sem. Az egyyik tenger elvonja magát a' szem elől, a' másik Európa legszebb földje *Calabria* és *Sicilia* közt tűnik előnkben, 's azután mellyek hegy hasonló az *Aetnához*? Estve nyolcz óraker *Messinába* érkezünk, a' máj út felette terhes volt, mert a' nagy forróságban 45 Migliát kellett hátra tenni.

Az Öregbbit *Dionysius*' idejében a' Carthagoiak kétszer foglalták és pusztították- el *Messinát*. Azután két Tyrannus' igája alatt nyögött, míg később a' derék *Timoleon* megszabadította. — A' Saracenusok csak 200 esztendővel azután tudták megvívni *Messinát*, hogy már a' sziget' más részét elfoglalták volt; ott tüzzel- vassal mindent elpusztítottak; de csak két esztendeig maradhatának birtokában. A' *Calabriai Gróf Roger* 1050-ba vívtamag *Messinát*, 's magát a' *Calabria* meggyőzése után, *Calabriai és Sicilii Grófnak* nevezte.

A' Sicilii Vacsernye után Messina újonnan kemény ostromlást állott - ki Anjou Királytól; a' Polgárok régi szabadságokat áthatatos bátorsággal oltalmazták, míg Aragoniai Péter szabadításokra jött.

1743-ban rettenetes düg-halál pusztította Messina' lakosságát; 1783-ban pedig nagy része a' Városnak föld-indulás által össze-omlott, de a' mellyet azután rendesebb plánum szerint újjra építettek-fel. Kikötő helye minden bizonnyal a' legszebbek közül való Európában, VI-dik Károly szabad Kikötővé tette. —

Egy nagy széles hely a' *Palazzata* és a' tenger között a' lakosoknak sétáló - helyül szolgál, látni innen a' *Faros* és a' Calabriai partokat.

Jobbra innét egy erdő zöldellik, nyár és jegenye-fákkal, a' mellyen keresztül az ember egy saru forma tengerbe bényúló föld - szakaszra megyen, ennek kezdetén a' *Cittadella* áll, és közepében a' *Lazaret*; hol a' Levantéből jövő hajók contumáciát tartanak. Innét nem messze áll a' *Lámpás-torony*. A' saru' szélében még egy kis erősség is van. A' Város felett három Vár fekszik annak oltalmára. —

Messina szép Város, de semmi nevezetességei nincsenek, egy álltyában innen Paler-möig több természeti szépségeket mint régiséget lehet látni. 70,000 lakosa van, nagy kereskedést folytat. Gabonával, borral, olajjal, selyemmel, mellynek tenyésztése Siciliában már 1130-ban kezdődött 's a' t. Levegője egészséges és Sicilia' más részével össze-hasonlítva hűves is. —

A' Calabriai partok mellett a' *Faróval* szembe van, a' régieknek annyira veszedelmes *Scylla* és *Charybdis*. Ma 27-dikén ált akaránk evezni *Reggio*ba, de az ellenkező szél megakadályozta szándékunkat. —

Termini, Junius 1-adjén. 1825.

Messina felett a' *Telegraphus*-nál hasonlíthatatlan szép a' kinésés erre a' gyönyörű tá-jéka. Ma mind termékeny hegyek és völgyek között útaztunk. A' sziget ezen északi részé-nek zöldje még kellemetesebb; a' vegetatio még bujább és elevebb, mint azt más ré-szeiben találjuk. A' föld-népe az eperj-fák levele' leszedésével foglalatkoskodott. Alig lehet hinni, hogy egy szántó földben ma Május 28-dikán a' török búza egy fél rőfnyi magos volt, a' hol már ebben az esztendőben gabonát arattak. — Nevezetes még a' him, nőstény ca-ctus között való különbség. A' *Helicon*' vize partján az én kedves virágomat sok oleandert láttam virítani. A' *Tindarus* hegye kedves emlékezeteket ébresztett a' hajdan idő-korra. 48 Migliai hosszú napi úfázás után este fáradtan *Patibó* érkezünk.

Május' 29-dikén. A' *Fulemile* virító myrtusok 's más vidámon szőlő-fák' árnyé-kában köszöntett. *Daphné* ebben a' paradicsomi vidékben szüfletett.

Darabos ösvény vezet magos kő-sziklák között St. Agatha felé. Látni távolról a' *Brolo* nevű kis hastélyt, melly a' tengernek egy kevésé gömbölyű öblében egy hegyen fekszik, Kőrül a' völgy a' tenger és több más hegyekig nyúlik, a' mellyek azt fél hold formálag vé-szik körül. Magosabb hegyek emelkednek a' kissebbek' háta megett; ezek többnyire dom-boruak, 's tetejök erdővel vannak koszorúzva, aljyok árnyékos, gyümöls-fák és szőlő-

tökökkel vannak behintve. A 'hegyek' és a 'tengertől hűsített szép völgy, több szántó-föld-
dei, szőlő-hegyei, kertjei és ligetci változó kallemekekkel bájolnak. Itt a' legnagyobb nyár-
fák zöldellettek, tovább egyeper-fákból álló liget tűnik szem eleibe; amott kiesszép ker-
tek enyésznek-el a' távolabbi vidám természetben, a' mellek a' mi üveg házaink virá-
gainál annál kellemetesebbek itten, mivel imitt-amott elhintve illatoznak, és különböző
szépsegeik változásaival annál inkább hízkelnek a' szemnek, a' midőn ez a' hegyek és
a' tenger főbb szépségei látása után ezt a' nyugodalmat ohajtja. Mert az nem éri egészen
a' természet' pompásságát, a' ki annak kecsai szemlélésében elmerülvén néha oly cse-
des szempillantatot nem keres, a' midőn új erővel viszont feltekinthet, 's itt is' gyakran
a' tárgyak' változás, a' nyugalom' enyhét váltja fel. —

Ez a' *Piano di Brolo* igazi tündér lak-hely; itt járt vadászni *Dianna*. Itt a' tenger, szig-
etek, hegyek, berkek, ligetek, folyók és források, a' legszeledebb ég-hajlat alatt bar-
rátságosan egyesülének, 's oly valami pompás tökéletes egészet formálnak, a' mely
nékem szebbnek tetszik; mind annál a' mit életemben láttam. — 'S valóban elragadtatva
lehetne itt Schlegellel mondani: „A' mi egy déli tavasz illat-tárgyában bájoló; a' fülemile
„dáljában ábrándozó merengéssel tölti el a' szívet; a' rozsa első fakadta báj-kelyhében kéje-
„lugtat” — mind az mosolyogva int felénk ebből a' paradicsomi völgyből! —

St. *Agathától* nem messze még valami régi víz-csatornák maradványai vannak. A'
Rozmaring vize' partján, a' hol keresztül mentünk, sok rozmaring, majoranna, oleander 's
éles-gyökér terem, estvére St. Agathába érkeztünk, egy nyomorult vendég-fogadóban
keresénk nyugvást (ez talán az egész szigeten a' legrosszabb) de gazdáink emberséges,
becsületes emberek voltak, ezt pedig nem éppen mindenütt találni Siciliában.

Május 30-kán. Ma még az eddig-elé ósméretlen Sicilii forró Siroccót is meg kelle
próbálnunk. Az útban találván elő, semmi menedék helyet nem keresheténk, fojtó melege
szinte megfűllasztott. Semmihez sem lehet jobban hasonlítani mint ahoz a' forró gőzhez,
melly egy befűtött kenyér-sütő-kemenczéből kijön; azonban ezt jobban lehet érezni, mint
leírni. Nekünk fájdalom! reggel 9 órától dél után 4 óráig Kelle szenvednünk hév-fuval-
mát. — Utunkban láttuk a' manna-fát, mellynek levéből készítik a' Patikában a' *Mannát*,
megjegyzésre méltó még az is, hogy itten az ember ugyan azon fának egyik oldalán vi-
rágokat lát, midőn a' másika már gyümölgőst terem. Magos hegyek, kö-sziklak és véghe-
tetlen mélységek között estvére Cefaluba (Cefale fő, Cefaloidon) értünk.

Május 31-dikén. Más nap a' Hymeras folyón keresztül (ezen már egyszer a' sziget' déli
részében ált-mentünk) *Terminóse* érkeztünk. Ez a' város, a' *Hymeras* vize mellett fekszik,
's a' régi várost arról neveztek. *Hymera* több Tyrannusoknak engedelmeskedett, midőn az
Agrigenti Tyrannus *Theron*' birtokában volt a' Város, a' Carthágoiak ostromolták. A' *Ter-
mini* (Hymerai) fal alatt volt a' görögöknek egyik legnagyobb gyűzedelme, melly Sici-
lia sorsát, 's szabadságát elhatározta. A' Carthágoiak *Hamilcárt* egy nevezetes had-vezért
Siciliába küldöttek. Ez Carthagóból 300,000 katonával, 2,000 hadi Galériával, és 1,000 ele-
ség hajóval elindult. Egy tengeri szélvész által lovagjait és szekereit elvesztette. A' mi-
dőn a' Palermoi kikötőbe érkezett, dicsekedve mondotta, hogy már a' háborút elvégezte,
's csak attól félt, ne hogy talán a' tenger szabadítaná-meg a' Siciliaikat. Innét hadait Hy-
mera felé vezette. A' megszorult Hymeraiak követeket küldöttek Syracusába, a' nagy

Gélónhoz, siető segítségért esedezvén. Ez 50,000 gyaloggal és 5,000 lovaggal szabadítá-sokra sietett. A' Gélón hírével az ostromlottaknak bátorsága is nevededett, 's olly szerencsés lón Gélón, hogy hadi forrály által a' kevély ellenség nagy számú seregeit semmivé tette, 150,000 Carthágói és maga Hamilcar is megöltetett. Gélont Themistocles mellé tette a' História; némellyek azt tartották, hogy a' Görögök a' Salaminánál való győzedelmet Gélónnak köszönhették, mert a' Hymeránál való győzedelem a' Görögökbe új bátorságot öntött, 's megtanította őket, hogy a' barbarus ellenség nagy számától ne féljenek. — A' Themistoclestől meggyőzetett Xerxes több ezer embérrel vonta magát vissza; de a' Hymeránál lévő Carthágóiak közül alig maradt egy hír-mondó. —

'S épen azon napon, mellyen Gélón illy szép győzedelmi koszorút nyert, esett-el Leonidás a' Thermopiláknál Spártai hőseivel; mintha az Istenek úgy akarták volna, a' Görög névnek ugyan az nap szerenzen a' legaszebb győzedelem, 's a' legdicsőségesebb meggyőzetetés által örök emléket.

Ez a' győzedelem K. U. születése előtt 497. esztendővel történt; később Hannibál alatt a' Carthágóiak Hymerát elfoglalták és lerontották. A' lerontott Hymerától nem messze egy más Várost építettek, és a' meleg források után, a' mellyek ottan erednek, Therma, később Thermáinak neveztek. —

Palermo, Junius 2-dikán 1825.

Junius 2-dikán viradtakor kocsi-ra ültünk, 's a' szép új ország-úton *Palermóba* siettünk vissza. Megelégedve és nagy örömmel hogy útazásunknak mindenféle czélja kívánt teljesedést ért.

Palermótól nem messze még a' híres *Tin-hal halászatnál is*, mellyet éppen akkor tartottak, jelen lehetünk. Egyébaránt vége a' Siciliában mulatásnak. Amott dél felé, távolban füstölög a' gőz-hajó, ez újra Nápolyba viszi barátodat.

Fogadd télem szíveséggel, útamnak e' rövid leírását, 's bár úgy fogadhatnák Hazám'fijai is. Barátság és Hazafiság ösztönzött reá. — Élj boldogul!

ÚJFALVY SÁNDOR,

B. Frimont Huszár - Eszerebéli Fő-Hadnagy.

10.

E m b e r.

Ember! mért nevezed magadat természet Urának?
 Meztelen álsz, sokakat gyapjal fűd téli ruházat,
 A' csiga bír házzal, gondal kell rakni tenéked,
 Földön jársz, a' halak usznak szárnyalnak az ölyvök.
 Nézzed a' vad Crokodilt, váltva víz 's földön éléhet.
 Gyenge hajadnál több az Oroszlyán' sárga serénye,
 Homlokod eltörne vívnál erejével a' kosnak,
 Nem győződ te a' fényt, a' hiúz a' napba tekinthet,
 Jobb hallása vagyon, terhet megszokta tevének.
 Meszszire meghaladott éles szaglása kutyódnak,
 Nem viv tompa fogad tigris-fog mord erejével,
 Gyenga nyakad mit bír? von jármat marha nyakával.
 Eggy kisded Solyom mejjének több a' hatalma,
 Két kezedet látom, négy kézzel bírnak a' majmok.
 A' ragadó sasnak, Condornak kőrmé nagyobb van.
 A' siető lónak, szarvasnak lába serényebb.
 Még sem bánt teveled természet mostoha kézzel;
 Meztelenül lettél, a' világ több részire nemzetti.
 Észszel adott mindent, ki jelelt természet urává.
 Nézzed a' nagy lelkű tekintete' diéső hatalmát,
 Bátor nézése melly szép a' harcába vitéznek!
 Hát az a' Szent érzés mellyel kedvelli barátját,
 'S melly kedveltye iránt szerető keblébe fesel ki;
 Felséges még az rész-vétel könye szemiben,
 'S éghet hogy ha hevült kebledben hála imádság.
 Homlokodat mikoron kerekíti mennyei fényben,
 Akkor lesz' hihető arczodban égi hasonlós.

Bámúlást nagy erőd gerjeszt fegyvertelen ember,
 Te! ki a' fel-duzzadt tengernek habjait ásd;
 Vas töddel körül az roppantott földet evedzed,
 'S hűlt vérrrel vezet-ed kórmányod a' víz' közepében.
 Fellegben lebegő Sajkáddal úszol az égben,
 Ki szélyt hánysz hegyeket; töltesz-bé völgyeket tíra.
 Puska-porod kényvén szélyel repedeznek a' szirtek,
 Ki tüzzel, vízzel, megküzdesz a' lángban a' habban,
 Véres harcza hevülsz fene-vaddal honni tanyáján,
 Mord halál' óráját mért-földnyi czélra lesújtod;
 Nagy vagy a' lángok közt levegőben vízbe 's a' földön.
 Egy kis víz-gőznek eszed oszt Elefánti hatalmat,
 Felfedezed titkát füveinknek életet adhatsz,
 Két láb nélkül elélsz, juthatsz ujj fényre szemedben.
 Gondolatid fellyebb visznek nagy Égnek ürében,
 Ott a Világoknak szemmel felméred az útját;
 Vagy az ezer csillag vég nélkül hossza határit.
 Perczre tudod mikoron az nap 's hold gyásza borulnak,
 Űstökös Ég jeleket melly tájba haladnak előre.
 O! mond: mennyire visz' mindent felforgató leked,
 'S hány ujjon jelenést szülhet jövő század elődbe!
 'S azt a' setétséget melly mindég töb're nevekszik;
 Mentől többre vezet elméd mert látod a' hijját,
 Semmi világosság soha sem követheti többé.
 Mind ez testednek elenyésző éltire volna,
 Véges lételedért, ez erő 's e' határtalan elme;
 'S mejjednek titkon elrejtett vágygya hazudna?

F. Marosközi Gábor, Erdélyből.

ÉNEK A' REMÉNYRŐL.

Mindenkor hű a' Remény,
Vigasztalni el nem fírad
Bánk akarmennyi bú árad,
'S a' sors akarmelly kemény.

Életünk' bal csillagzatja
Tisztségünket, kincsünket
'S hívünket elragadhatja,
Nem soha Reményünket.
Mindenkor hű a' Remény, 's a' t.

Mikor a' habok mérgeznek
Zeng a' Sirének' szózatja,
'S a' hajosok serénykednek
Mert őket Remény biztatja.
Mindenkor hű a' Remény 's a' t.

Turbét a' remény könnyíti,
Akarmelly nehéz munkának,
'S a' szántót az lelkesíti
Magot adni föld gyomrának.
Mindenkor hű a' Remény 's a' t.

A' Király, ki elvesztette
Országát; a' szegény szolgál,
'S a' rab kinnak közepette
Reményl, hogy jobban lesz' dolga.
Mindenkor hű a' Remény 's a' t.

Mikor szárad éltünk' fája,
'S ágain betegség letép;
Minden dísz, a' Remény' szája
Bíztat hogy gyökere még ép.
Mindenkor hű a' Remény 's a' t.

Ha rohanni csüggedőket
Magok ellen lát gyilkokkal;
E' kegyes Istenné őket
Meggébékelteti sorsokkal.
Mindenkor hű a' Remény 's a' t.

'S a' halandó utoljára,
Ha halál' révét eléri;
O felveszi hajójára
'S egy jobb világba kíséri.
Mindenkor hű a' Remény 's a' t.

JÓ TANÁCS EGY LEÁNYHOZ.

Lyánka, higgy igaz hivednek
Örvénybe tántorodol,
'S kora sirt ásol éltednek,
Ha buján kaczerkodoi;
Szépnek vágyysz csupán nézneti,
Légy inkább szép valóúli;
Egy sem fog utóbb szeretni,
Ha most értted száz szív gyúl.

DORIS THYRSISHEZ.

Melly baj két farkát őriznem:
Szívemet és nyájjamat,
Melly baj két ellen-félt győzmem:
A' farkast és magamat!
Kedves, könnyítsd terhemet:
Fogjad pártól szívemet.

DÁMON.

Itt, itt félénk o' gypetékén
Tegnap Lilával kettétékén,
A' fű most is lapul 's melly lágy!
Ugy látszik neki tetszeni vágy.
Kelj-fel, kelj-fel kies pásit
Ne áruld-el, kik éltek itt.

AZ ÉRDEM ÉS JUTALOM.

Szép fényes jutalom nélkül is az érdem,
Est Cincinnátussal érzem 's tapasztalom;
De töletek hitvány Itélők azt kérdem:
Szép e érdem nélkül a' gyáva jutalom?

S. K. J.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

—————

Hatodik Füzet.

Jánusz 1828.

I I.

Felső-Vadászi RÁKÓCZY FERENCZ' a' II-dik,' beiktatott
[Erdélyi Fejedelem,' és Sárosi Fő-Ispán' képe.

Rákóczy Ferencz a' II-dik, 1676. September' 4-ikén (1) a' Borsi Kastélyban (Zemplény Várm.) született. Szüléi, Ferencz, és Zrínyi Ilona voltak. Csak 3t hónapos volt, midőn édes Atyját elveszté. Késmárki Gróf Tököly Imrével váltá-fel Özvegségét édes Anyja, 's ez húzamos ideig férjfiti bátorsággal oltalmazván Munkács' Várát, azt 1688-ban, Januárius' 14-ikén feladta, honnan Gyermekével Bécsbe vitetett. Ferencz' neveltetése, Cardinális Kolonics Leopold Primásnak, 's Generális Gróf Csáky Istvánnak gondjaira vala bízva, 's Cseh-országban elébb a' Neuhausi, utóbb a' Prágai Jezsuitákhoz adatott tanulás végett; onnan 3t év múlva, esatendeig Olasz-országban utazott-szerte. Testvérenjével ez alatt, Gróf Aspremont Ferdinánd Góbert tartá menyegetni.

Colóniát választá utóbb utazása' czéljául. Itt ébred'tt-fel szívében azon láng, mely által a' Hessen-Vanfriedi Károly' Fejedelem' Carolina Amália leányát elvevé.

Meg vala idővel Rákóczy' nak engedtetve, hogy jószágába visszatérjen; 's Sároson, mint 38ökös Fő-Ispán — e' cím Nemzettségét illeté — mülata épen; midőn a' Bádeni Lajos nevét viselő Ca. kir. Ezred' egyik Hadnagyával Longuevallal megösmérkedék. Itt raga-

(1) F. M. O. Minerva 1828. 257. lapon így ír: „A' Rákóczy Ferencz által írt' Histoire des Revolutions de Hongrie' (à la Haye 1759. 2. VI kötet) egy adja az esztendő (Tomo II. p. 2.) a' mint 3t kitérők, 's ezek kell valónak lenni, mert ugyan ott es mondják „Ce jeune Prince — a' meurt que cinq mois quand François I. son père mourut.“ Ez 1676. Júliusban haza-meg, 's kihatóbb; hogy a' hónapok' számában ejte beállítás, mint a' esztendőben.

dá-el ötet — igen hihető — elkeseredett elméje, 's a' Francia-udvar (2) azon gyarló gondolatra: hogy Királya ellen fegyvert fogjon, 's a' köznyugalmat megzavarja. A' Francia-udvar bírá arra: hogy Ösei' hírtökát Erdélyt, 's a' Tiszántúli részt foglalná-el; noha vannak, kik e' zendülés' eggyik okának azt állítják: hogy Magyarok, a' Károliczi békekötés' eszközlésére kiküldetve 's megbizva nem voltak. Székési Gróf Bercsényi Miklós nyújtott kezét neki. Rákóczy n a k magigéré Longueval: hogy levelét XIV-dik Lajoshoz elvisei, 's ez Linczen elfogattatott. Ez a' Sors éré nem sokára Rákóczyt is. Az Eperjesen tanyázott Szolári császári Generális Sároson fogatá-el ötet; 's társaival Szirmay Istvánnal, Okolicsányi Pállal, Vay Ádám, László és Mihály testvérekkel, Bécsi - Ujhelybe viteté. Bercsényi, Lengyel-országba futott, Rákóczy pedig Lehman Kapitány felvigyázoja' segéde által, (3) Novemb. 8. és 9-ike között, 1701. minekutána Birájinak a' hazai ítélő-székeket hasztalan kérte volna-ki, elhagyá fogházát; Lengyel-országba sietett, 's a' Báthory-ágból ott lévő Atyafiától szivesen fogadtatott. Lehman, halálal lakolt tettéért. Felnégyeltetett; a' Rákóczy' fojére pedig 10 ezer forint jutalom téteteti.

Majd két évig veszteglék itt Ferencz. A' Franciaival bátrabban folytatá itt levelezéseit: midőn Párthívei Magyar-országgon dolgozának. Ezen Kurucok — így nevezék magokat — a' Mármarosai, Szatmári, és Ugocsei széleken, tüzzel - vassal pusztítának. Gróf Károlyi Sándor, az általa felültetett Nemes-sereggel, 's Némettel utánok erud'tt; 's Dolha nevű helységél közszülök 170 levágott, 's tölök 3, Buday szerint 4 zászlót elvett. Maga vitéfel Károlyi Leopoldhoz a' zászlókat, 's dícséretnél más jutalom nem érvén, de javai, 's Hölgye, a' Rákóczyak' hatalmába esvén, idővel ezekhez csatlá magát. Ferencz Francia és Lengyel-seregek által 1703-ban tört Magyar-országba, 's Julius' 7-ikén bocsájtá ki Manifestumát Munkácsi táborából. Zászlóji lobogtak már a' Magyar-földön, hol a' kedvező környülmások hódítának mindent, mert a' Spanyol-successióért folytatott háború, minden Ekredéket, Francia és Bavaria-országok ellen rendelt kilépmi. Zászlóira aranybetűvel ezeket iratá: F. R. de F. V. S. R. I. P. pro Deo, Patria, et Libertate.

Nagy ügyel-hajjal léptetheték elébb Munkácsról. De vesztésegei 's győzedelmei után, csak-ugyan elfoglalá a' Tizamellyéket. Nagy-Kálló, Husát, Somlyó, Nagy-Károly, és Szolnok, többnyire feladás által kerültek kezéhez. Nagy-Várad' és Dioszeg' tájékán, Boné András, máshol mások dolgoztak részére; midőn Bercsényi, elébb az Egri-Várat ostromolván, utóbb Károlyi Sándorral eggyesülve, a' Bánya-városokat; Ócskay László pedig a' Lévai-Várat elfoglalván, Borbély Balással, a' Vág vizé' táját hódítgatá. Leopold érzé: hogy a' felette nagy adó indítá pártolásra a' köznépet, azért negyedrészt elengedé annak; 's a' közbéket helyre akará állítani. Szécsényi Pál Kalocsi Érsekre volt a' békekötés bizva. Rákóczy 1704-ben, Februárius' 5-ikén, Miskólczról válaszott az Ersek' levelére, melynek tárgya 's cselja sikertelen maradt. Rákóczy, Bercsényin, és Károlyin kívül, Forgách Simonnal is erősödék; 's Károlyi, 5 ezerből álló Sereget vitt 1-ső Januar. a' Csáló-

(2) Desretilus a' „Hist. Vencialis pag. 314.” egyadja-éfé: hogy a' Francia-udvar (2) azon gondolatra: hogy Erdély-országgon mint özi hírtökát, 's a' ölé-a' Tizai részt foglalná-el. Segédet is kérté.

(3) Bövösbán leírja az Eperjesi, Wagner Hist. Leop. Part. II. pag. 339. seq. után.

közbe. A' Dunán túl Bezerédy csatlá magát hozzá egy Csapattal; 's Kanfás, Csáktornyát, Székes - Fejérvárt, Szombathelyet, Köszeget, Sárvárt, Szent-Gothárdot, Körmendet, Lindvát, Ruszthot, Kis-Mártont, Kapuvárt, a' Muraközi tét, a' Dráva és Lajta között fekvő vidékkel, — csak Sopronyt, Fraknót, és Német-újvárt nem, — Rákóczy' részére foglalá-el.

Maga Rákóczy, Tokaynak meghódítása után, Miskólcson tölté a' telet; 's tavasszal Egert, Forgách Simon Borsodi Fő-lapán gondjai által, feladásra kényszerité. A' Dunán túl megszállta Károlyit Heiszter Sigfried császári Vezér, 's midőn ez, Komáromnál általkelni szándékozék, a' gátló Bercsényit Szeredre kergeté. A' Heiszter által csendre hozatott Dunántúliak, a' császári Seregnek eltávozta után ismét elpártoltak. Pálffy Jánost küldé Heiszter ezek' megbabolázására, kinek Ricsánival kellett volna magát bizonyos helyen eggyesíteni. Bercsényi elfogá a' levelet; 's Ricsánit a' hegyek mellett megtámadván elfogja; 's 700. Császári katonát terít a' csatásikra. Azomban Heiszter Fejérvárra sietett; 's 500. Pártosnak eltörlése után, Veszprémet felégeti. Győr mellett Forgáchnak 18. ezereből álló Seregét megszálltja; 's a' veszteséget Károlyi hozá helyre, midőn Szent-Gothárd mellett, Rabutát a' Stájerokkal megveri.

A' szerencse' változásai után, hajlandó lett Rákóczy a' fegyvernyugvásra. Leopold Szécsényinek parancsolá, hogy Gyűlést tartson, mely Selymecz-Bányán, viszátkodások között fejeztetett-be. A' Király' emberein kívül, Rákóczy' részéről, Bercsényi Miklós, Jánoky 'Sigmund, Ráday Pál, 's Mikes Mihály Erdélyből jelentek-meg itt. Azon birre: hogy Kassa, és Eperjes, a' Szövetségesek' részére hajlott, Rákóczy nem állá sem fegyvernyugvásra, sem békére, Leopold-vára ellen hozatá álgynit; de Heiszter, a' Gerencsér mellett történt véres viadalban, Rákóczy felett diadalt nyere, noha ennek Seregéből, csak 180 maradt a' vérmezőn. Heiszternek e' győzedelmét, Scharódnak Rákóczy' Századosának elpártolása okozá. Rákóczy ezen évben hallá-meg: hogy Erdélynek egy része által, Fejedelemmé választaték.

A' hely' szűke nem hágy hosszasn szólni. A' zendülés, különböző szerencsével folytattaték. 1705-ben, Forgách, Szeptmárt hódítá-meg, 's 14 ezerrel Erdélybe sietett; Károlyi pedig Bécs felé küldetett. Rákóczy is Erdélybe követé Forgáchot; de Zsibónál megveretettvén, Kassára futott vissza. Majd ezen évben, a' Szécsényi mezőkön tartott Gyűlést, Szeptember' 12-kén, Octob. 13-ikáig; 's itt, a' Szövetségesek' Vezérévé választatván, megesketteték. E' gyűlés' ideje slatt hányt-el Tököly Imre, Rákóczy' Mostoha-atyja, 's távollétében is tanácsadója, Szeptemb. 17-kén, Nicomédiában. Rákóczyt ez minden javaihan örökösének tette oly feltétellel: hogy annak kisebbik fija György, Tököly-nevet viselne. De mind ettől, mind édes Anyja után ötet illő javaktól, örökre eszett utóbb.

A' Király, saivén hordá a' Hon' vesztét; 's még ezen évben, Nagy-Szombatban tanácskoztatá Szécsényi Pál, és Cseh-Cancellarius Wratisláv Venczel kiküldöttjei által, a' küzbéke iránt. Rákóczy, Gróf Bercsényi Miklóst, és Gróf Csáky Istvánt küldé oda; de segédül hozzájuk adá még Sennyei Istvánt, Jánoky 'Sigmundot, Kajali Pált és Labsánszky Jánost. Negyvenöt napi fegyvernyugvás volt sikere csupán.

A' következett 1706-dik évben, Miskólcson tartá Gyűlést Rákóczy, hol a' résznévverésről volt emlékezet, melyet 2 millióm értékig parancsolt veretni a' had' elején. Itt eggyez-

tek-meg az egybegyűlt Rendeik, hogy a' békeség munkába vétessék. A' jó lelkű Fejedelem Jó'sef, többször engedte, 's végre megtagadá a' fegyver-nyugvást. Ezen évben erősíté-meg Rákóczy a' Munkácsi Várat. A' hegynek allyát, földénczokkal rakatá-körűskörűl; 's a' Latorcza vizét oda vezeté. (4) A' had' lángja ismét lobogott. Rákóczy Esztergomot vette-meg 's eltávoztá után, azt Szahremberg újra meghódítá. Ro'snyón tartá tanácskozásait utóbb, minekutána Kassát, Rabutin' ostromától felmentené; 's ennek erősítésében vala munkás majd, 's egyszer'smind a' Jezsuitákat, a' Szécsényi végzés szerint onnan kiűzé.

Mint Erdélyi Fejedelem, — e' méltóságba Mártius' 28 kán 1707, Marosvásárhelyen volt beiktatva, (5) — 's a' Szövetségesek' Vezére, Ónodon (Borsod Várm.) királyi fényben tartá Diétáját Május' közepe' táján, hol a' békeséget javalló Rakovszky Melchior, és Okolicsányi Kristóf Túróczi Követek, amax Bercsényi, emez hóhérpallós által végeztettek ki. Túrócza-Vármegye bünösnek ítéltetvén, a' Vármegyék' sorából kitérőltetett, pecséteit elvették, zászlója elszaggattatott; 's területe, a' szomszédos Megyék' között felosztatni rendeltetett. E' Gyűlésben végezteték: hogy Jó'sef, Királynak ne üsmértessék; 's ennek mondott ellent Eszterházy Pál Nádor. Itt választaték Rákóczy' Helytartójá'vá Bercsényi Miklós.

Rákóczyt megzaklatá az 1709-ik esztendő. Eszterházy, a' Po'sonyi Gyűlésre hívá-meg ötöt; de durva fenhangon jelenté: hogy sem maga, sem Hívei, nem hajlandók hívására. Heiszter 6, ezerből álló Népét törle-el a' Vág mellett; 's maga is kevésben mált, hogy el nem fogattatott. Többé valódi táborra nem verheté magát. Párthívci, lassanként elhagyák a' mindenre kész embert. Idővel, Ócskay László kilencszázad-magával, a' Király' részére állott, minden hadi készületekkel. Bezere'dy Heiszternek hódolt, de elárúlnak ez; 's Patakon, Rákóczy' parancsából, fejt veszté. Erdély is lecsendesítetett. Rabutin hozá engedelmességre a' Csáki- és Gyergyói Székeket. Károlyi 10. ezer Népével Gyula-Fejérvára voná magát, Kolo'svár oló; 's Müldenbachot lánggal emészteté-meg.

Virága Rákóczy' Seregének elhúla már, 's az, a' ki Magyar-országot majd egészen meghódítá, most veszni indúl. Magába szálla Párthíveinek nagy része; 's az 1709. Július' tá-ikén, Bécsben adatott kegyelem, — mellyből Rákóczy, és Bercsényi, még is kizárattak — sokat vont a' szelid Jó'sef' szívéhez. Már ez előtt megvette Pálffy Rosenbergt, most a' Szövetségesek' menedék-várát is egyenlént jutának kéze. Heiszter, Sümeghet, Simontornyát, Veszprémet hódítá-meg; 's a' Dunántúlról egészen kikergeté a' Kuruczoikat. A' Dunától Ipolyon keresztül vitte Seregét Heiszter; Bercsényi' Csapatjait megfuttatá, Szécsényt, 's Gácsot elfoglalá, Szepes-várat pedig megszállá.

Beállott eltűnté a' reménynek. Löffelholcz, 1710-ben, Lőcsét vívá-meg; 's az Ipolynál tanyázó Sickingen, a' még harcra fel nem készült Rákóczy' táborát, Romhánynál megrohanván, noha a' Kurucok a' fecsárokba szoriták az Ellenfél' egyikik szárnyát; eltemeté mindazáltal a' golyóhisok' láng-zápora a' Szövetségesek' másik oldalát; 's Rákóczy megverettetett. Ez Újvára fordítá gondjait, midőn Ócskay László, Nagy-Szombatból Verbovára vissza-térvén, a' Kurucoktól elfogattatik; 's a' Támadók által árulónak kiál-

(4) Töröczi Ung. em. vol. Regibus pag. 256.

(5) A' Marosvásárhelyi Vámszéki Acták, Generalis B. Tige, Szébenben, hóhérpallós által égtetted-el.

latván, Csajáginak, az Érsek-újvári Igazgatónak Rákóczy Alvezérének rendelkezésből, tulajdon Borbélyá által feje vétetik. (6) Idővel kézre került Érsek-újvár, a' Zendülőknök e' védfala, és Eger-vára is. Emekt Rédey Ferencz önként feladá; amannak elvesztése pedig, lesújtá Rákóczy' érzését, mert már Szatmárt, Szolnokot, Eperjest is elveszté. Elhagyni-készült tehát Magyar-országot; 's előre küldé kincseivel, drágaságaival megrakott szekereit Lengyel-országba. Már hanyatlott álomképe Rákóczy' Sorsának. Bártfát is hűségre hozá Virmont; 's Eperjes csak vérontással jutott hatalmába. A' Dunántúli részen ezer emberrel garázdálkodó Balogh Ádám is, három hónapos szertedülései után, Sexárdhoz közel elfogattatott, 's Pálffy' ítélete által megölettetett.

A' Honban közösen szerettetett Pálffynak lehet köszönni a' csendet, 1711-dik évnök elején, Jó'sef Király, tellyes hatalmat adott ennek a' békekötésre, Gróf Károlyi Sándort vette ő körül levelével; 's ez hajlék elfogadni a' kegyelmet. Rákóczyt megszólítá Károlyi: hogy magát, és Honját szabadítaná-ki a' veszélyből. Megígérte: hogy Pálffyval értekezni fog. Vaján jöttek-össze, de süketlenül; ámbár Pálffy a' kegyelmet, személyére, 's javaira kiterjeszté Királyá' nevében. A' Vajai Össze-jövetel után harmadnap' ugyan, az I-ső Jó'sef Királynak szóló levelet elkészíté, de ez nem olyan volt, mint Pálffy kívánta. Nem könyörgő, hanem magának igazságot tulajdonító hangon volt ez írva; 's e' levelet Adjutánsa Márjásy Ádám által, Pálffyhoz Debreczenbe küldé. Ekkor Salankra (Ugocsában) szólítá Magyar- és Erdélyi Tanácsosait; 's azokkal a' békekötés felől tanácskozáék. Lemondani kívánt Erdélyi Fejedelemségéről, itt; de az Erdélyiek nem fogadák-el, 's Rákóczy ezekre, 's más Tanácsosaira figyelve, büszkén felelt Pálffy Jánosnak, a' Jó'sefnek szóló levél' tekintetében tett észre-vételeire. A' három héti fegyvernyugvás után, Debreczenbe jött Károlyi, lemondott pártosvoltáról; 's a' kezében levő Várat át-adván, első volt: ki a' szerencsétlen zendülés' lángjait elfojtá. Onnan Munkácsra sietett Rákóczyhoz; 's itt találá annak három Vezérét: Bercsényit, Forgácht, és Eszterházyt, de minden iparkodása czéliránytalanná vált.

Végő szerencsét próbálva, hirdeté Gyűlést Rákóczy Huszthon; 's a' Lengyelhatárokról költ levelében, addig is Károlyira bízá Serégei' kormányozását. Károlyi Nagy-Károlyba tevé a' Gyűlés' helyét által; 's itt könnyen rábirta a' Rendeket: hogy a' Királyi kegyelmet elfogadják; 's Kassát azon esetre, ha a' kijelelt időre Rákóczy el nem érkeznék, a' Király' részére feladják. Rákóczy és Bercsényi szóval tarták a' Kassaiakat: hogy rövid időn Muszkasereget hozandanak segédül. A' Kassai Kuruczok, Aprilis' 27-ikén, a' Kassai felső kapun költözének-ki; 's az alsón a' császári Csapatok léptetének-be. Utóbb Nagy-Károlyban jött Pálffy Károlyival Össze, a' békekötés' czikkelyei felől értekezni. Végre Pálffy, 200. Dragonyostól kísértetve, Majtényba érkezék, a' hol mindenek előtt, a' hűség' esküvését Károlyi, utánna, a' többi mondá-el. Ekkor parancsolá Károlyi: hogy a'

(6) Gorove László, Eger' leírásában, Tud. Gyűjt. 1828 XI. Köh. 44. lap. azt írja, hogy Ocsay' halálán békét költ Rákóczy; 's hogy e' miatt, Csajágit az Eger' Várbá zárta-el. — Boday Eszter M. Orsz. Hist. ellenben, a' Jó'sef életében, a' 71-dik lapon azt állítja: hogy Ocsay, Rákóczy' meghagyásából fejezetett-le. Rákóczyt, a' környékállásoknál fogva és is mentem in.

tábori zászlók, (149) a' földre téteessenek, a' dobok 's készülétek halomba rakattak; 's a' Hazát haldokló félben hagyott, 's képtelenül megemésztett tűz eloltatott.

Pálffy, bölcs előlátással tiltkolgatá a' békekötés' idején Jó'sef halálát, tartván ama' szerencsétlen lángoktól. Aláírá a' pontokat Károlyi tőbbedé magával, Április' 29-ikén; midőn Rákóczy nem hihetve a' kegyelemnek, melly a' békekötés' pontjaiban javaira, 's személyére nyilván kiterjesztett, szorongatott szívvel, 's tanácstalan, némelly Híveivel, kik közzül jelesebbek; Csáky, és Eszterházy, elébb Lengyel, utóbb Ángoly, és Franciaországokba vette magát; 's végre Rodostóban, a' Marmorai tenger' szélén, közel Konstantinápolyhoz, 1735-ben, Április' 8-ikán, Nagy-Pénteken, a' R. Cath. hitben, mellyet egész életében híven követett, meghalt. Holt tetemei, édes Anyja mellé, Konstantinápolyban tetettek-le. Hülgye Pári'sban mőlék-ki, 1722. Februar. 28-ikán.

Ferenczek két Fija, Jó'sef, és György, Bécsbe vitétenek. A' vezeték-név Jó'sef-nél: *Mark-Graf von Sanct Karl*; György-nél: *Mark-Graf von Sanct Elizabeth* nevreke vala változtatva, VI-ik Károly Császárnak, 's felséges Hitvesének neveikről. Mindkettő elszökött; 's az elsőbb a' Török-földről akara háborogni, de XII-ik Kelemen átkokkal csillapítá-le a' Merészkedőt. Csernovodán Bolgár-országban 1738. November' 10-ikén, hányt-el. Élt 38. évet. Az ifjabb, kit Atyja, Makoviczai Herczegnek akara tituláztatni, (7) Pári'sban, Marquise de Belhúnt vevé-el; de gyermektelen, ugyan ott, 1732 meghalt. Ezekben a' nagy fényű Felső-Vadászi Rákóczy-háznak magva szakadt.

Úgy látszik: Rákóczy' szívét Tanácsosai bírák. Hajlandóságát tapasztaltá a' békekhez, de vagy félelem' gyanúji, vagy bánatások vonák-viszsa a' Térni-vágyót. Leke' nem vala ugyan ment a' fényvágtyól, 's ezt a' Pálffyhoz írt levelei, de elöltött élete is nyilvánítja, mellyek elárótlák őtet azon oldalról: hogy félénk tőrő, büszke 's bátor pártos volt. Soha a' belső zendülés' tüze, nem emelé magát a' Honban olly tekintetre, hatalomra, mint Rákóczy alatt, ki meghódítá a' két Magyarhont, 's annak Váraiból zaklatá az Ellenfélt; mert Francia XIV. Lajossal egyetérté, 's ezt tagadni, a' következesekből sem lehet.

Azon pénzén, mellyet 1703-ban veretett, ezen felülírás látszik: „*Franciscus II. D. G. Transylv. Princ. Rákócz, Dux Confoed. Stat. opere libertatis inchonto, Anno 1703. 14-a Junii*” Pénzeinek *Libertas* volt neve. Állottak ezek tíz, négy, és egy poltrásokból, mellyeknek egyik felén e' szavak olvastattak „*Pro Libertate*”. Erdélyben is emlékeznek az írők, bizonyos általa 1705-ben, Erdélyben veretett pénzről, mellyre Hercules ábrázolták, midőn a' hét fejű Hydrának fejt szedi (8). Ez azt mutatja: hogy Rákóczyban, egy fellelte merész reményt táplált a' képzelet.

Rákóczyt, a' maga idejebeli jelesebb Tudósok között lehet számlálni. Tekintete bujdosásában is nagy volt a' nagyobb Udvarok előtt; 's ezt Követsége, mellyre Madritba, 1717-ben, volt Pári'sból meghíva, bizonyítja; honnan a' Török-Császárhoz küldetett.

(7) Mikl Váradi s. l. melly Sároiban van. Maga is szoken első eszével élt.

(8) Gemi Mikály után Enday Ferenc, M. Or. Hist. az 1-6 Jó'sef életr. 58. lap.

Méltán hibetó: hogy majd minden Europai nyelven írt, és beszélt. Francia-nyelven írá-le a Magyar-országi zendülést „Hist. des Révolut. de Hongrie” czím alatt. Az Átalakodottakat, a Hon' ellenségeinek hirdetve, számbúé az 1715-iki 49-ik törvény-cikkely: 's javáikat a Királyi-ügyvéd foglalá-el.

Debreceni BÁLÁNY ÁGOSTON,
Törvénly Társaságban.

12.

A' régi Scythákról.

Mint hogy több nevezetes Római 's Görög Írók azt írják, 's egygyezöleg állítják, a' mit magunk sem igen tagadunk, hogy t. i. a' Magyar-nemzet a' Scytháktól vette légyen eredetét: tehát jónak 's illendőnek találtam azon régi Scythá Nemzet bővebb esmértetésére — kivált erkölcsi tekintetben — némelly erre szolgáló karakter-vonatokot az említett Római és Görög Írókból kiérni, és a' Minerva' Olvasójival közölni, mellyből kitetszenék: hogy nincs okunk e' származást szégyenlení, és azért pirólnunk.

De, mindennek előtte azt említem itt meg, a' mi már közönségesen is tudva van, hogy t. i. a' régi Római-'s Görög-Írók az ő geographiai 's topographiai esméretek szerint, azon Nemzeteket, mellyek Ásiában, ő tőlök nap-keletre, kivált pedig-éjazakra, távol laktak; közönségesen *Scytháknak* neveztek, és hogy ők, más Nemzeteket a' Cultúra mindenféle nevében sokkal felyül-mulván, mindent, valaki csak-nem Római és nem Görög volt nemzeti-búsakeségből vagyis inkább gögből, *Barbarusnak* neveztek 's tartottak. E' szerént hát a' *Barbarus* szó, vagy név annyit tett 's tesz ő nálok, mint: *non Római, non Görög*; hanem más idegen akármelly nemzetbeli.

Mivel a' világ hódító Nagy Sándornak sok baja volt egyszer-másszor a' Scythákkal, a' Sándor viselt dolgait pedig Q. Curtius Rufus írta-még leginkább egész kiterjedésében; Curtiusnak hát elég alkalmatossága volt szólni, és írni a' Scythákról. De valóban írt is mind természetekről, mind vitéségekről, mind birodalmaikról 's lak-helyeikről, mind pedig erkölcsi karakterjeokről annyit, hogy talán senkisem többet, vagy annyit se.

Külömböztek a' vités Scythák cultúrájokra, és erkölcsi tulajdonságaikra nézve is minden más Barbarusoknak tartatott Nemzetektől, magoknak a' Római 's Görög Íróknak bizonyítások szerént. Lássuk hát hogyan szöll rólok —

1. Curtius „A Sándor atya Filep félbe hagyá egykor Bizánca' ostromlását és seregével bétűre Scythiába, hogy Atheüs Királyon bosszóját állja; 's velek megütöztvén, meggyőzi hadi-fortély által a' Scythákat, de az egész préda, mely Filepnek kezére került, sok lovakkól, szarvas-marhákból, és foglyokból állott csak, 's egyebet nem kaplatott; mert a' Scythák nem kívánnak nagy gazdagságot szerezni, megelégedvén azszl, ha van napról-napra mivel élniek; a' szegénységet az élet-hasznai közre számlálják. Lásd Curt. Ostertag ford. Wien und Prag. 1799. 1 Theil. L. 1. C. 5. lap 70. Továbbá ugyan-csak ő (L. 7. C. 8. a' Cellarius kiadása szerint) „Scythis, non, ut ceteris barbaris, rudis, et inconditus sensus est, quidam eorum sapientiam capere dicuntur, quantumcumque capit gens semper armata, azaz: a' Scytháknak nem olyl durva 's buta érzések van, mint a' több barbarus vagy vad Nemzeteknek, sőt, mondják: hogy Filozofiat is tanulnak, a' mennyit csak tanulhat egy mindég felfegyverkezett Nemzet. Erősítien az is: hogy, Abaris, Toxaris, és Anacharsis, tudós Scythák voltak a' Historicusok szerint, kivált ez az utolsó, a' ki Athénében tanult, és a' kit, hazájába vissza-menvén, testvére lőtt-meg vadászaton, nem szédvethetvén ötlet nagy tudományra és pallérozottságra miatt.

2. Horátz, a' ki, midőn 24-dik Odájában leírná, hogy az emberek, 's nevezetesen a' Rómaiak, a' fűsvénység miatt, vagy is a' gazdaság gyűjtés tekintetéből, mely szűnyűségekre vetemednek, azt mondja a' többek között: „melius campestris Scythae, quoniam plaustra vagas rite trahunt domos, 's a' t. jobban telekesznek a' mezei Scythák, kiknek szekerei, bujdosó házaikat rendszeren 's illendően vonják. De még Homérus is valahol, igen igazságosoknak mondja 's névezi a' Scythákat.

3. Justinus (L. 2. C. 2.) érdekelvén azt is, a' mi Horátz felhozott szavaiban vagyon, hogy t. i. a' Scythák bujdosó szekereiken vitetnek, így szöll: „az igazság ezen népbe belé van óltva, a' mértékletesség erkölcsüket is igazságossá tette nekik, végre: csudálkozásra méltó dolog ugymond: hogy, a' Scytháknak a' természet odta azt, a' mit a' Görögök a' Bölcsenek hozzász tanításai, és Filozofusok' hagyomásaik után is el nem érhettek; és így a' pallérozott erkölcsöt a' durvaság felyül-haladta, és a' Scythákat dicsérő 's magasztaló beszédét, illy fontos, illy figyelemre igen méltó, és a' Scytháknak örök dicséretekre szolgáló szókkal fejezi-bé: „*sübbre ment náluk — (a' Scytháknál,) vagy nagyobb volt a' véteinek nem tudása, mint a' Görögököl a' Virtusnak emérséje*”.

Justinus midőn azt állítja, hogy a' Párthusok, ezen egykor oly hatalmas Nemzet, a' Scytháktól származtak, a' mit a' többek közt a' nevezet vagy név jelentéséből is bizonyít, igen dicséretesen szöll a' Párthusoknak is erkölcsi karakterjeiről. De,

Hogy a' Scythák egyenes és erős karakterük voltak, hízelnedni nem tudtak, zsákban malskát áruini — a' mint a' Magyar szöll, nem szoktak, hanem az igazat, a' hol, és mikor szükség volt, tartózkodás és simítás nélkül, bátran 's kereken kimondani merték légyen, megtetszik csak azon derék Beszédéből is, melyet Kőveteik Sándor Király előtt mondtak; ugyan is, minekutána a' nevezett Sándor Király Dáriust meggyőzte volna, és ott Ásiában, a' Tanais vagy is inkább az Jaxartes folyón túl lakó Nemzeteket hódítgatná; meghallván a' Scythák, kiknek messze terjedő Birodalmok a' nevezett folyón innen volt, hogy őket is szándékoznék megtámadni, ső személyből álló Követséget küldöttek hozzá, kéretvén hogy őket ne háborgatná; ezen Követek nemzeti szokások szerint

szekeken mentek a' Sándor táborába *) és kinyilatkoztatván, hogy a' Királlyal kívánának szállani, bejelentették a' Királynak, ki őket azonnal eleibe botosátá Sátorába, egész emberséggel fogadá és leülteté; ők a' Király' parancsolatjára leülvén, mindnyájan mintegy némák, a' Királya függesztették azemeiket, hihető azért, mivel a' Király lelkének nagyságát testétől mérvén, az ő kised termete, nagy hírének nem látszott megfelelni. Jól megnézvén a' Királyt tetőtől fogva talpig, a' Küvetek, közülök a' legidősbik, megszólal a' nagy tsendesség után, és a' reája bízott dolgot, 's az igazságot minden tükornyázás, himezés 's hámozás, és tartózkodás nélkül ugy adja elő, a' mint azt, csak a' Természetnek egygy, még a' Cultura 's pallérozódás által nem fájniult gyermeke teheti, 's nem más; egy szóval, ugy oda beszéll Sándor Királynak a' Szószólló, a' hogyan még soha egy Nemzetnek a' Követe sem — tudtunkra. — És mivel ezen Beszéd nagy részént kemény szemre-hányásokból áll, még Curtius is kétségeskedve kezd annak közléséhez, tartván attól, hogy az, nem hitelt, hanem megvetést fog Olvasóji előtt érdemelni, midőn, mint Római író így szól: „abhorreat forsitan (quaedam in hac Oratione moribus nostris, et tempora, et ingenia cultora sortitis; sed ut possit Oratio eorum sperni, tamen fides nostra non debet, quae utcumque tradita sunt, incorrupta perferemus.” Az az: vagnak e' beszédben olyanok, melyek talán a' mi erköltsünkkel, kik boldogabb időt értünk 's nagyobb elmebeli Culturát nyertünk, össze nem férhetnek, 's következképpen nem hitelt, de megvetést érdemelnek; mindazonáltal az én Histórikusi hűségem kétségbe nem hozódhatik, 's meg nem vethetetik; mivel én mind azt, a' mit hallottam 's tudok, épen, 's még nem vesztelve, és így híven 's hitelesen adom-elő. A' Scythia Örator hát így kezd beszédét: „Si dii, habitum corporis tui, aviditate animi parem esse voluissent, orbis te non caperet, altera manu Orientem, altera Occidentem contingeres, et hoc adsecutus scire velles ubi tanti numinis fulger conderetur; sic quoque concupiscis, quae non capis,” 's a' t. az az: ha neked az Istenek olly nagy testet adtak volna, mint a' millyen nagy, lelkeünek kívánsága, ugy téged a' világ bé nem foghatna, egygyik kezdeddel napkeletet, a' másikkal napnyugotot elfoglalnád, ezt megtévén szután még azt is kívánnád tudni, a' nap hol rejti-el világát, vagy hol megyen-le; így is olyanokat kívánsz, melyekkel nem bírhatz, Európából Ásiába törsz fegyveres erővel, Ásiából pedig ismét Európába, szután, ha az egész emberi Nemzetet meghódítod, meggyőzöd; az erőkkel, havakkal 's fenevadakkal fogsz hadakozni, „Ab Europa petis Asiam, ex Asia transis in Europam; deinde, si humanum genus omne superaveris, cum silvis et nivibus, ferisque bestibus gesturus es bellum. Quid, tu ignoras? arbores magnas diu crescere, una hora extirpari; stultus est, qui fructus earum spectat, altitudinem non metitur. Vide, ne cum ad cacumen pervenire contendis, cum ipsis ramis, quas comprehenderis, decidas, leo quoque aliquando minimarum avium pabulum fuit, et ferrum rubigo consumit; nihil tam firmum est, cui periculum non sit etiam ab invalido.” Hát nem tudod? hogy a' nagy fák

*) Ez, nem volt más, mint a' Görögök; még inkább nem a' Rómáknál. Mert az ő táborokba még Királynak az első szabad leülést nem, a' honnan Tigranének, ki egykor Iovis nevére a' Római táborokba két Római parancsolónak (lictornak) parancsolatjára, a' táborokból le kelle szállani levetel, 's gyalog menni-be a' táborba; mint Plutark mondja Pompejusnál. Oesterling Curt. 2. Th. 3. 227.

sokáig nőnek-fel, de egy óra alatt kivágnak, ostobaság annak gyümölcstét kívánni, 's magasságát gondolóra nem venni. Vigyázz, hogy midőn a' tetőre felmenni igyekezel, a' megmarkolt ágakkal le ne essél. Az oroszán is néha apró madarkák' eledeleiké lett; a' vasat is megemészti a' rozsda. Nincs oly erős semmi, hogy annak az erőteljen is veszedelmét ne okozhassa. „Quid nobis tecum est? nunquam terram tuam adtigimus; qui sis, unde venias, licet ne ignorare in vastis silvis viventibus? Nos, nec servire ulli possumus, nec imperare desideramus. Dona nobis data sunt, ne Scytharum gentem ignores, jugum boum, arastrum, et sagitta et patera, his utimur et cum amicis; et adversus inimicos; fruges amicis damus boum labore quaesitas, patera vinum diis libamus, inimicos sagitta eminus, hasta cominus petimus; sic Syriae Regem et Persarum, Medorumque superavimus, patuitque nobis iter in Aegyptum.”

Mi közünk nekünk te hozzád, 's neked mi bajod velünk? Hiszen soha mi a' földedre bé nem léptünk; Országodat nem pusztítottuk; hát már nekünk is sivatag erdőkben 's pusztákon lakóknak, otthon kelletik tapasztalnunk, ki légy, 's honnan jöjj? mi, valamint senkit nem szolgálhatunk, úgy másokon uralkodni nem kívánunk; hogy esmerd a' Scytha Nemzetet, jelentem, hogy az Istenek ajándékoztak nekünk jármat, ekét, nyilat és teészt, 's ezekkel élünk mind barátainknak hasznokra, mind ellenségeinknek vesztekre; barátainknak szolgálunk buzával 's gabonával, melyet űkreinknek fáradságaik (szántás vetés) által szerzettünk; ellenségeinket távolról nyilakkal lövöldözzük, közelről pedig lántsákkal támadjuk-meg; így győztük-meg Szýriának Királyát, így osztán a' Persákat 's Médusokat is, 's nyitva állott előttünk az út Égyptomig. „At tu, qui gloriaris ad latrones persequendos venire, omnium gentium, quas adiisti, latro es.” Nunc etiam ad pecora nostra avaras et insatiabiles manus porrigis. Quid tibi divitiis opus est? quae te esurire cogunt. Primum omnium scietate parasti famem, ut acrius, quae non habes, cuperes” etc.

Te pedig, ki azzal dicsekszel, hogy tolvajokat üldözni jöttél, minden Nemzetnek, melyhez eljutottál tolvaja 's rablója vagy; Lidiát elvetted; Szýriát elfoglaltad, és már a' mi barominkra is kinyújtod telhetetlen kezeidet; miéneked a' gazdagság, mely téged éhezni kényszerít? legelső vagy a' világon, ki jól-lakás által szerzettél magadnak éhséget, hogy mennél többet volna, annál jobban kíváncsod, a' mid még nincs; Nem jut é eszedbe, mi régen heversz itt Baktránál? az alatt, míg őket meghódítod, ellened a' Sogdiánusok hadakozni kezdettek; a' győzedelem neked háborút szűl; mert, bár nagyobb 's erősebb légy is, mint más akárki, de az idegen Urat senki szenvedni nem akarja; megöl-tal csak a' Tanaison, majd meglátod, mely messze-terjednek ott a' mi pusztáink, de azért soha utól nem éred a' Scythákat; gyorsabb leszs a' mi szegénységünk a' te táborodnál, mely annyi Nemzet prédáját hurcolja magával; 's mikor azt véled hogy távol vagyunk, táborodba termünk, 's ott fogsz látni bennünket. Hallom, hogy még a' görög példa-beszédek is gúnyolják a' mi pusztáinkat; igaz, nem tagadom, hogy mi műveletlen pusztákon lakunk inkább, mint gazdag városokban; és épen azért markold-meg jólszerencsédet, mert sik lévén, kicsusszamlík kezedből, és akaratja ellen nem tarthatod azt meg. Kövesd a' jó tanácsot, melyet a' jelenvaló idő ad; zabolázd fel bődölgésődat 's annál könnyebben igazgathatod azt. A' miéink úgy-mondják 's tartják, hogy nincs a' szerencsének lába, csak keze, és szárnya, és midőn kezét nyújtja, szárnyát is megfogni nem engedi. —

„Denique si Deus es, tribuere mortalibus beneficia debes, non sua eripere; sin autem homo es, id, quod es, semper esse te cogita; stultum est eorum meminisse, propter quae tui oblivisceris” etc. Végre, ha Isten vagy, a' mint mondod, jótéteményeket, 's áldásokat kell osztogatnod az embereknek, nem pedig tőlük elragadoznod az öröket, ha pedig ember vagy, arról, a' mi vagy, soha el ne felejtkezzél. Ostobaság 's bolondság azokra emlékezni, a' melyek miatt te magadról elfelejtkezel. A' kiket haddal meg nem támadtál, barátid lesznék; mert a' barátság legerősebb az egyenlők között; azok pedig az *egyenlők*, a' kik még nem mérkőztek egymással, és erejeket egymás ellen meg nem próbálták; a' kiket meggyőztél, ne hidd hogy barátid volnának; az Úr, és a' szolga között nincs barátság; fenn-marad a' Jus békesség idején is, (az az: hadakozólag vagynak egymás eránt). Ne hidd, hogy a' Scythák fogadásokat és szövetségeket hittel vagy esküvéssel erősítendék meg, hanem megtartják azt híven, és az ő nálok anyai, mintha esküvéssel erősítették volna azt meg; az e' féle óvás az esküvés, t. i. a' Görögüknél van szokásban, a' kik ígéreteket 's fogadásokat írásba teszik, 's az isteneket bizonyossággal híván megesküsznek és úgy erősítik meg fogadásokat. Nos religionem in ipsa fide novimus, qui non reverentur homines, fallunt Deos; mi a' Hitet annak hív megtartásában állani gondoljuk; a' kik nem tisztelik 's bészlik az embereket; megszalják az Isteneket.

Egyébiránt mi — ha békét hagysz — mint barátid, védőd lészünk neked Európában is, Ásiában is, mivel bírtokunk Baktráig terjed, és így itt a' Tanais választja el bennünket egymástól, a' Tanaison túl pedig egész Tráciáig terjeszködünk, Tráciával Macedónia, a' mint mondják, határos. Fontold meg hát már most jól, ha a' két országod szomszédjai barátid legyenek-e? vagy ellenséged? Így végező beszédjét a' Scytha Órator! Melyre Sándor Király csak röviden imígy felelt: „e' dologban is kérdőre fogom venni szerentsémet és Tanácsosaimat, 's úgy határozom osztán meg magamban mi tévő legyek.” De, nem lett kívánt foganatja e' fontos Beszédnek; mert Sándor le nem tett szándékáról, hanem Táborát a' Tanaison, vagy is inkább Jaxartesnél álltaszálítván, csak-ugyan megtámadta a' Scythákat, 's győzt is, de sokba került ám neki a' győzelem, mert, a' mint írja Curtzius, vitézei közül 60 ezer lovas, gyalog pedig mintegy száz ezer elesett, azon kívül ezer, sebet kapott.

Annak világoztatására, a' mit a' Szószóló mondott a' Scytha Nemzet esmeretlőségre, hogy t. i. annak az Istennek, akét, jármat 's a' t., ajándékoztak, fel hozom itt azt a' Legendát, melyet Herodot (4. 5.) elő ad e' képen: „Mídon Scythiában a' Targiton 3 fiai uralkodnának, az égből egy arany *éke*, egy arany *járom* egy arany *balta*, és *tszsz* esett le a' Scytha földre; ezeket a' három uralkodó testvérek közül a' legidősbik látván meg legelőbb, oda megy, hogy azokat felsszedje, de még tüzesek lévén fel nem szedhette; épen így járt azokkal a' középső is; végre mídon a' legkisebbik oda-ment, már megvoltak hálva, felsszedte hát, 's haza vitte azokat; melyet látván az idősb testvérek, meggyőződtek abban, hogy a' legkisebbet illeti az egész Ország, és hogy azt annak általadni tartoznak. De, akármint lett legyen e' dolog; elég az, hogy a' Scythák, a' már felhordattak szerént, nem csupán halászatból, vadászatból, 's barom tartásból éltek, hanem földet is műveltek, szántottak vetettek, és természetek annyit, hogy abból másoknak is juttathattak,

juttattak is. Hogy pedig a' legelőt, szélesen kiterjedett hatáiraikon, sok lévén barmok; 's annál fogva tanyúkat is változtatgatták, az nem csuda, mert azt, a' gazdálkodási okosság hozta magával, és abból kihozni nem lehet, hogy földet is nem műveltek volna, épen nem; mert ma is Hazánkban a' Jászszágon, Kunszágon; 's másutt is az Al-földön menyői a' szántás vetés, mellett is, a' barom tartó Szállás? a' hol a' gazdák tanyáznak, egész heteken által, cselédjeikkel együtt, és gazdálkodnak.

Föld-művelők is voltak hát nem csak barom tenyésztők a' Scythák, sőt olyanok voltak a' szomszéd Baktriaiak is; pedig az ó Tartományok már zordonabb, vadabb 's hidegebb volt, mint a' Scytháké, melyről így ír Curtzius: „Bactrianae multiplex et varia natura est; alibi multa arbor, et vñs largos mitesque fructus alit; solum pingve crebri fontes rigant, quae mitiora sunt, *frumento conseruntur*, cetera armentorum pabulo cedunt; magnam partem ejusdem terrae steriles arenae tenent, squalida siccitate regio, non hominem, non frugem alit; sed qua mitior terra est, ingens hominum equorumque multitudo gignitur”, az az: Baktrának külömbféle a' természete, néhol a' gyümölcs-fa, és szőlő-töke, bő és édes gyümölcsöt terem, a' kövér földet sok források nedvesítik, a' mező kövérebb 's szeledebb része gabonával bévetetik, a' többi barom legelőül szolgál; nagy része azon Tartománynak sovány homokból áll, mely igen száraz lévén sem lakásra nem alkalmas, sem szántásra vetésre, de a' hol szeledebb, igen sok ember és barom tenyészik, sok embert és lovat tart. De, még soványabb határokon is, túl a' Kaukazon szántanak 's vetnek a' lakosok, és az életet, Curtzius bizonyítása szerint, földbe ásott vermekben tartják, mint Magyar-orzágon szokás; „Alexander superavit quidem Caucasum, sed ibi inopia frumenti prope ad famem ventum erat; succo ex Sesamo expresso, haud secus quam oleo; artus perungebant milites, sed hujus succi singulae amphorae 240; mellis 390; vini 300. denarius aestimabantur; tritici nihil, aut admodum exiguum reperiebatur, *Siros* vocant barbari, quos ita solenter abscondunt, ut nisi qui defuderunt, invenire non possunt; in iis conditae fruges erant,“ az az: Nagy Sándor által vergődött a' Kaukasz hegyén, de ott majd éhségre jutott Táborával a' gabona szűki miatt; Katonái Sésam magvából kinyomott lévvél kenték, mint olajjal, tagjaikat a' hideg ellen; de ezen olaj akójának vagy inkább vedrének is 240; a' méznek 390; és a' bornak 300. dénár volt az ára; búza pedig semmi, vagy igen kevés találtatott; mert azt a' lakosok földbe ásott vermekben tartják; a' vermet Sírnak nevezik, és úgy elrejtik hogy csak azok lelki azt meg, a' kik ásták. Szokásban voltak, és hihető, szokásban vagnak most is a' földbe ásott élet-tartó vermek Kappadóciában is, a' Varró bizonyítása szerint, a' ki, „De re rustica” (1. 57.) ezt mondja: „quidam granaria habent sub terra speluncas, quae *Siros* (*σιρως*) vocant, ut in Cappadocia;” Columella is (1. 6.) így ír: in maritimis Provinciis ad modum puteorum, quos appellant *Siros*, exhausta humus, editos a se fructus recipit. Hesychius pedig. még világosabban ír, midőn így szól: (*Σίρωδες ὄρυγμασι, ἐν ὧς κατακρύβονται τὰ σιρῶματα.*) Sírokat ásnak, melyekbe teszik a' magokat, az az: a' búzát, árpát, 's több efféléket.

Még egygyet hozok-fel Curtziusból a' Scythha nemzet erkölcai szép karakterére mutatott: Midőn N. Sándor Baktriában, Marakanda nevű városnál tartózkodnék Táborával, az Ábiai Scythák, kik a' Cairus halálától óta megőrizték 's fenn-tartották szabadságokat és így függetlenek voltak, de most Sándor alá adván magokat, hódolás végett, Követeket kül-

dének ő hozzá. Ezén Scythák, minden Barbarusok felett, nagy hírt 's nevet szerettek magoknak igazság szeretetek, törvényességek, moderatóriók vagy magok megtartóztatások által; mert ők, a' mint Curtius állítja, soha másokat meg nem támadtak, ha csak fel nem ingereltettek 's meg nem bántattak; a' mérsékelt 's mind egyik polgárral közös szabadsággal oly helyesen éltek, hogy köztük valamely rang-beli külömbséget észrevenni épen nem lehetett. Lásd Curt. L. 7. c. 6.

Jegyzés. Marakanda, vagy *Samarkand* a' híres Tamerlán házája, itt született unokája is Uluy Beig Mirza Mohamedben Sarok, ki 40 esztendőig uralkodott a' Gihon vagy Oxus folyón túl fekvő Tatar-országban, tudós, és kivált Astronomus nagy volt, irt munkát is, irt nevezetesen a' Samarkandi Déli-líneához alkalmaztatott Astronómiai Táblákat. Ez a' tudós Fejedelem 1430-dik esztendőben magához hívatta Samarkandba azon időbeli legnagyobb Tudósokat és Astronomusokat, mi végre? (én nem tudok róla semmit.) L. Ostertag Curt. Wien und Prag. 1799. Theil II. S. 213.

Mivel jó alkalmatosság adódott rá az Ásiai vermekről lévén a' szó itt fellyebb, nem állhatom-meg hogy ne szóljak valamit a' Magyar-orzági búza-tartó vermekről is. 'A' mi Hazánkban két félek az ilyen vermek, úgymint: a) két formán függölek a' földbe lemenők, az ilyen vermet mikor ássák, a' száját mintegy 3. lábnyi mélységre úgy csinálják, hogy benne egy közép-szer testű ember megférhessen; 's azután kezdik lefelé hárántékosan kevésbé vagy jobban áblósítani 's mélyíteni, míg a' kívánt nagyságot el nem éri; a' későbbes gazdák nem szoktak igen nagyokat áni vagy ásatni, hanem többnyire 30, 40, 50, 60 's 70. Köblösöket, búzának, rozsnak, árpának 's zabnak; de van oszán egy gazdának szükségéhez-képpest több ilyen verme. Az Uraságok pedig nagyobbab ásatnak; vagynak p: o. Gróf Buttler 6 Nagyságának Hévesben Erdő-Telken, úgy hallottam Tisztartójától 150, 200, 250, sőt 300, 's 360 köblös, téglával megbélelt vermei is. Mind az ilyen vermeket aratás után, megtöltés előtt jól kipergelik és száraztják szalma tűzzel, azon-kivül többnyire aszuppal is falát megbélelik, hogy annál szárazabb 's jobb élet-tartó legyen száját pedig a' megtöltés után oly szorosan betömik szalmával, 's felül oszán földdel, hogy semmi víz abba belé ne mehessen.

Szabolcs Vármegyében, nevezetesen a' Nyírben 's talán másutt is a' házak előtt az utzában vannak az ilyen vermek. De tudom néhol a' falun kívül is vagynak, és felvigyázó visel gondot rájuk. b) Négy szegeletre sűr formán a' földbe leásott vermek, és ezek a' tulszjónképpen való *Sír-vermek*, a' mint ki-ki-látja. Az ilyenek már alkalmatlanabbak, ki-ki gondolhatja, 's azért nincsenek is oly igen szokásban, mint a' most leirt *Kút-vermek*. De vannak még is Tek. Magyar Urnak Rófon úgy hallottam, 's híhető más Uraságnak is másutt, vagy talán ott is Tek. Borbélyi Uraknak, hanem a' Kút-verem az egész Hazában minden Vármegyében, a' hol a' föld száraz és nem víz-eres, divatban vagon 's abban tartatik az élet. De legjobb 's legbátoroságosabb Gránáriom is a' verem, mind a' tűz, mind a' szűszok ellen, mivel abban, ha jó száraz, több esztendőkig épségben 's hiba nélkül el áll az élet, a' mit a' tapasztalás már eléggé megbizonyított Hazánkban. Van példa arra is nem-csak egy, hogy véletlenül régi elveszett, vagy eltévesztett veremre találtak, mely mikor töltetett meg az előtt nem tudatik, 's még is jó volt benne az élet, épen hogy falain 's fenekén kivált, a' nedvesség valamit elrontott; és híhető ilyen bar-

lang, azaz: verem, volt az is; melyet Gróf Dessewffy Jósef Úr tudós értekezésében a Minerva 1825-diki folyamata — ha jól jut eszembe — első Negyedében felhozott, és a melyben, az élet sok esztendeig benne állása után is épségben találtatott. Némely észrevételek a következők:

1. Ha igazak a hiteles írókból itten fel-hordattak: nem lehet igaz, a mit némely Tót Tudósok érdemes Eleinkről tartanak és állítanak, sőt csupa hiúság, a mivel dicsekednek, hogy t. i. Eleink, mikor Á'siából ide kijöttek, a mezei gazdasághoz semmitse tudtak, hanem-csak itten, és pedig a Tótoktól tanulták volna meg a szántás-vetés' mesterességét, más egyéb a gazdaságra tartozó dolgokkal egygyütt; és, hogy még nyelveket is a tótból iskélltetesítették, szavaikat nagy részént tőle költsönözvén 's a' t. Hogy némelyeket által-vettek legyen, az, tagadhatatlan, megvalljuk, sőt, hogy többet, mint más Európai nyelvből.

2. Magyarúl — a mint közönségesen tudva vagyok — csak az a négysezeletre független falakkal a földbe leásott egy ölnyi, vagy körül-belül egy ölnyi mélységű gödör nevezetik *Sírnak*, melybe a koporsóba zárt emberi holt testet szokták tenni 's temetni; de általvitett a' szó az élet-tartó gödörre is, mivel hasonlít formájára nézve amához, 's azért *Sírnek* nevezetik.

3. Minthogy a' földbe ásott élet-tartó gödör Á'siában már régen is szokásban volt, 's hihető szokásban vagyok még ma is, és *Sírnek* nevezetik; talán a' verem-ásás mesterességét, és az abban való élet-tartás módját régi Scythia magyar Eleinktől tanulták ottan más Á'siai Nemzetek is; és arra látszik mutatni az általvett 's megtartott *Sír* nevezetis; mivel a' *Sír*-szó *gödör* értelmében, csupán csak a' magyar-nyelvben találtatik, és másban egyben sem a' világon, tudomra; mert ki nem látja, hogy a' görög *σείρος* a' magyar *Sír*-szóból lett, egy *Jottával* vagy *é*-vel, 's a' görög *ο* végzettel megbővítve.

4. Állithatni hát bátran, hogy a' *Sír*-és kút-verem ásást, és az abban való élet-tartás módját nem a' Tótoktól itt Európában tanulták. Eleink, hanem ezen a' gazdálkodásra nézve igen szükséges tudományt, többekkel egygyütt Á'siából hozták magokkal, és végre —

5. Mivel Scythia Eleinknek, voltak szekereik, és legelőről legelőre, vagy is tanyáról-tanyára, azokon vitték sátorokat ház-népeiket, és minden szükséges bútjoraikat: kellett nekik tudni, ha egyéb mesterséget nem is, legalább fűrni faragni, a' szekereket, ha tört valamije, megigazítani, vagy újat is csinálni, úgy, megrongyolott sátorjokat reparálni, 's újat is készíteni; vonó morhájkának jármakát csinálni 's több efféléket: vagy pedig kellett már köztök lenni bizonyos Kerek-gyártóknak, Sátor-csinálóknak 's egyéb mesterembereknek is, 's azokkal igazították-ki hibás szereiket eszközeiket; vagy újakat csináltak. Mert tudni való, hogy a' szekér és más szer is nem tart örökké. De, hogy a' Scythiáknak az Áts, Kő-műves, és más kézi-mesterségekben is, lehetett 's volt is tapasztalások — ha magok nem űzték is, gyaníthatni abból, hogy Nagy Sándor elébb a' Kaukasz hegy-alatt ő tőlök nem igen messze nagy Várost építtetett, melyet maga nevével Alexandriának nevezett. Azután pedig még nagyobb, a' Tanais mellett; mert azon 60 álló földet (Stadia), melyen ott tábora feküdt, kő-fallal körül-véttvén, benne roppant várost építtetett (ennek is Alexandria nevet adott) még pedig szinte hitel felett-való rövid idő alatt; építtetett;

mivel a' kő-fal elkészülése után, 17 nap múlva már a' városi házak fedél alatt 's készen voltak. Ez új várost Sándor Foglyokkal népesítette-meg, a' kiknek maradékaik még most is virágzásokat Nagy Sándornak köszönhetik, így ír Curtius e' dologról. (L. 7. C. 6.) Már a' hol ily munka, oly rövid idő alatt végre-hajthatatik nagy dívatban kell ott lenni a' Kő-művességnek, Áttásznak 's egyéb kézi-mesterségeknek. És e' nagy munka a' Scythia földön, 's a' Scythák szemek előtt ment véghez, 's az ő szemek-láttára, azért is nem lehetett nem látniok, 's nem tapasztalniok, miként üzetnek a' kézi-mesterségek. Kár hát őket úgy küssebbíteni, 's olly tudatlanoknak tartani, hogy, míg itt a' Tótoktól nem tanultak, semmit-sem tudtak, nem láttak, nem tapasztaltak!

Irta Nemes Magyar Nemzetünk, és nyelvünk eránt visellető buzgóságából 's szeretetéből,

Beregszász Vég-Ardóban Martius 1828-ik Esztendő.

BEREKSZÁSI NAGY PÁL,
SÍBÓ T. N. Vármegyék Tótsa-Béja.

* Nagy Tiszteletű Olvasó Közönség!

Élünk Hazánk' tudományos egéről, egy első rendű Csillag, 's többé jöltéző nígdrai nem eregőt ránk. Óda van Professor 's Táblaltró, Tettes 's Tiszt. Tudós Beregszászi Nagy Pál Úr! Közelebbi Májusz 20-dikén példás éltének, 's hasznos munkásságának vége szakadt. — Könyvtárhozát át-olvasott, józanon gondolkodni, mindent komolyan megpróbálni fontolni, 's a' mi jó, azt megtartani szohott mély ültetű elméjének, utolsó Szüleménje (fájdalom) im e' his darab Minervánkban, melynek szives Barátja, 's szerencsés védője vale. Nemzeti Literaturánk' kies mezején, nem fogunk bámulni többé nagy lelki erején e' dicső Bajnoknak, nem, tapsolni a' pályán előre haladónak, nem magasztalni a' szelény Pálmást. Ki fogja már ezután a' Napheleti régi dicső nyelvök, 's Ásiái eredetű szép Magyar-nyelvünk közt, a' kellemes atyafiságot feltartani? mőkör fog a' Magyar Bahlahem felett, hozzá hasonló Napheleti szép-csillag megállni, a' most újjá-született, 's a' nagy világba még kevső ismeretes Királynénak, a' Magyar-nyelvök tisztelőket 's áldozókat vezetni. — Sírfatok Magyar Izrael Fijai! Kik szép leltét, nemes jó szívét imarátok, mondjátok ama his barátját stratott Dáviddal „Nagy keserűségbe vagyok érted, Édes Atyámfia Jonathán!” felette Kedves valál nekem, nagyobb volt hozzád való szerelmem, az Asszonyi állathoz való szerelmenél 2 Sam. 1: 26.

Szélid volt ő mint a' galamb, okos mint a' Kigyó. Ő, ki mondogatni szokta vale „csak részecserént vagyon bennünk az ismért.” Ő már a' tisztá Igazság 's Szenttség' bölög Országában él 's örpendet; mi pedig his Barát 's Tisztelői Tölle elszakadván, megállunk, mint ama Galileabeli Férjfiak, névén Menybe utánna sohajtunk keservesen.

TERES SÁNDOR, Kassza.

13.

A' Magyar - Nyelv.

(Ezen írás még 1811-ben készült.)

Az Ausztriai Házból mostan kegyelmesen Uralkodó Királyunk örök dicsőséget érdemlő kedvezéssel ápolgatja a' Magyar-Nemzetnek önnön dicséretére, és csinosodására törekedő igyekezeit. Azért a' köz háládatosság' jeléül kell venni azon kérdést, mellyet ez előtt két esztendővel Cotta Tübingai Könyváros Úr által egy Magyar Hazafi támasztott 100 arany jutalom ígéréte alatt. Ezen hirdetésre nézve a' Budai Német - újság Nro 92. Novemb. 18-dika 1810, azt a' megjegyzést teszi, hogy a' megfelelőre adatott, és megis hosszabbított idő már eltelte és 21 felelet érkezvén, azok az Ítéző Biráknak átladattak.

Azon kérdés emlékezete már 1808-dikban kétes gondolkodásra fakasztotta az Olvasókat. Az idegenek azt gondolták, hogy a' Magyar Nemzet vagy már kifogyott vagy csak most kezd még Nemzetté lenni, minthogy egy Hazafi nevében az a' kérdés támasztott: „ha valyon lehetséges, tanácsos, és az Országban lakó Nemzeteknek javával, és szabadságaival megegyeztethető-e, hogy a' Magyar-nyelv a' Polgári, törvényes és tudós dolgokban községes nyelv választassék?” Némely Magyarok pedig hosszankodva hálották, hogy azon iussokat kétségbe hozták, mellyel ők 900 Esztendőttől fogva szakadatlanul éltek. Nem is kételkedtek azt gyanítani, hogy ezen kérdés a' Nemaetre nézve csak alaton Satyra volna, minthogy az a' legutolsó Nemzetről sem lehetne megbántás nélkül kérdezni, ha lehetséges-e, tanácsos-e neki a' maga tulajdonival élni? De ezen ellenkező érzéseket az idő meggyengítette, és a' nagy történetek' dúló ereje elfojtotta volna, ha csak új könyvecskék, és Újságok nem látszanának, ujonnan azon lenni hogy a' Publicum gondolatait, a' Magyar-nemzet igyekezetei eránt felébredessék. Nemzetünk megnyugtatására, és a' tudatlanok oktatására e' következők Észrevételeket kívántam közölni. Nem oly végből úgyan, hogy a' jutalomban részesüljek, már annak az ideje elmúlt: hanem-hogy a' Kérdés valóságos megfejtést kívánván, a' Publicum a' Feleletek eránt oly soká függőben ne tartassék. —

A' kérdésnek három fő ága vagyon: u. m. Lehetséges e': Tanácsos e': és a' Magyarországnban lakó Nemzetek' javával, megegyeztethető e' a' Magyar-nyelvnek behozása? Ugyan ezen cundel következik az Értekezések.

Valamely Státusban minden lehetséges, ha a' Státus mástól nem függő, ha belső erővel bír, és olyanokat kíván végbe-vinni, mellyek magokban ellenkezést nem foglalnak.

1. Hálá az Egeknek! az Ausztriai Ház birtoka oly politikás szabadságban vagyon, hogy annak belső dolgaiba semmi külső Hatalom nem avatkozik. Ezen szabadságot minden Jobbágy háládatos szívvel éri, az egész Monarchiában; de Magyar-oroszágnek kiváltképen való okai vannak, hogy Királyának bölcsességét áldhassa. — Nem gátolja tehát Magyar-oroszágban semmi külső Hatalom a Nemzeti nyelvnek behozatását. — Sőt a' külföldön jeles példák vagynak, mellyek Nemzetünket ezen tételre ébressék, ugyan-is Olasz-oroszágban az Olasz-nyelv nem-csak folyamatban vagyon a' köz dolgokban; hanem azon felyül még az Országlás különös jutalmakat rendelt azon Iróknak, kik ezen nyelven különös munkákat készítenének. — A' Warsói Herczegségben a' Lengyel-nyelv nem-csak az igazgatás foglalatosságában kelendő, hanem a' Lengyel Théatrom-is, Nemzeti Théatrom-má van téve, ámbár a' Francia Birodalommal egygyesedett igazgató hatalmára nézve, de nyelve a' köz hivatalok' minden ágaiban meghagyatott.

2. De talám nincsen elégséges belső-erő ezen czélnak elérésére? Távol légyen ezen gondolat. Az a' Nemzet, melly Európának nevezetes Népe' példájára a' Deák nyelv helyett már? Ország-gyűlésein sürgette nyelvének felvételét, melly 1790-től óta az Ország-gyűléseken mindég magyarul *tanácskozott*: ámbár végzéseit a' többi Európai Státusok' példájára Deákul adta-ki. Ezen Nemzet midőn kegyes Királyával, és a' Nemzetnek valósa-gos Atyjával egygyesőleg megállította 1805-ikben; hogy minden Igazgató-és Törvény-Székek Magyar-nyelvel élhessenek: de erőltetve nem parancsolta; azon bölcs kémélléssel élt, melly a' resteknek nagyobb gyalázatjokra válik, hogy-ha 20 Esztendőtől fogva magokat a' köz-jónak szolgálatjára teljesen el-nem készítették. — Meg van tehát itten a' belső erő; hanem a' hatalmat bölcsesség mérseklé. Ezen szelid kedverésnek köszönhető, hogy az akkori tudatlanokból két-harmad-rész a' magyar nyelvbeli gyakorlottságát nyilván meg-bizonyíthatja.

3. Igen könnyebbíti ezen czélnak elérését, és a' nyelvre nézve-is lehetségesnek mutatja az; hogy tudva lévő dolog a' Magyar Diátnak Magyar-nyelven való folytatása. Mellyet, ha a' mi, és Atyáink' korokbeli történetek nem bizonyíthatnának-is, elégségesen megmutatna Törvény-könyvünk, mellyben Kálmán Király törvényeiről nyilván mon-dja Albricius, hogy ő a' Nemzet-nyelvét jól nem tudván, kért az Érseket, hogy hibáit job-bítaná-meg. Ugyan ezen könyv rakva vagyon magyar szókkal, mint: Bírásg, Jobbágy, Megye (megs) jól kerges 's a' t. Még fényesebb bizonyossága a' nyelv behozatása lehetőség-nek, hogy törvényes szokásainknak kútforrása Verbőczy, csak-nem egy időben midőn deákul megjelent; Magyar-nyelven-is Debreczenben, Bártfán, és másutt kijött 1613-ban, és 1632-ben. Nem léssen tehát újság a' Magyar Törvényekről magyarul szállani. Nem léssen most lehetetlenség a' mi a' 16-dik Században lehetséges volt. Megengesztelheti a' vonakodók' szívét a' szép példa: hogy a' Na. Vármegyék' Leveles-társaikban régi Magyar hi-vatalbeli levelek találatnak. Tek. Na. Zolyom Vármegyének dicsősségére említem, hogy a' 16-dik és 17-dik Századokból jeles hivatalbeli tudósítások, és peres vi'sgálások talá-tatnak Magyar-nyelven Leveles-tárjában.

Az idő megérlel mindent. Idővel csinosólnak 's tökéletesednek a' Nemzetek is. Már Európának minden Nemzetei, mellyek tulajdon törvényekkel bírnak a' középkorbéli ho-mrdlyból kivergődvén, a' Deák-nyelvnek bálványozásától eltávoztak. Nemzeti hangon hall-F M. O. Művegy. 2. Negyed. 1828.

ják Uralkodóknak Rendelésüket, azon veszik az Igazságnak Szent-Ítéletét. Most tehát a Magyarokon legyen a' sor. — De tanácsos-e ezen lépés? — Minekelőtte ezen vizsgálódásba ereszkedjem szükséges előre megállítanom, hogy senki, sem nem kívánja, sem nem kívánhatja a' Deák - nyelvnek elnyomtatását. Megmarad az mindenkori a' Götög-nyelv után az emberi elmének térháza, mindenkori szükséges lézen az tanulni mind azoknak, kik Orvosi, Törvényes és Egyházi hivatalokra készülnek; sőt mind azoknak, kik általjában a' tanult emberek közé számláltatni kívánnak. — Azért

1. Minden tekintetben tanácsosnak lehet tartani a' Magyar-nyelvnek, a' köz hivatalokba való behozatását; mivel abból semmi veszedelem vagy kár nem következik, sőt jeles hasznok támadnak. E' mellett ezen lépés kedvesen és minden erőltetés nélkül megeshetik. Az Olasz, Francia, Angoly és Német-nemzetek a' középkorbéli századokban szintén úgy mint mi Deák-nyelvel éltek a' köz-dolgok folytatásában, most náluk Nemzeti-nyelvök virágozik. És ki lehet a' Historiával oly ellenkező itélettel, hogy azt merje mondani: hogy azok e' változás által valamely veszedelembé keveredtek, valamely kárt szenvedtek? Külömben is a' nyelv olyan mint az öltözet általjában, melynek változtatásból egyenként személyünkre nézve semmi kár nem szokott következni; sőt annál nagyobb a' kedvesség, mennél inkább testünkhöz vagyunk alkalmaztatva. — A' Deák-nyelvnek az Oskolákban való fenntartása által, mind régi Kir. Adomány Leveleink' megértésére, mind Törvényeink' magyarázására, elégséges segedelmünk lézen. Azt a' nem tiszta 's nem igaz Deákságot pedig, mellyel közönségesen élünk, 's melly miatt több Hazánkfini a' tódós Világ előtt neveltségessé lettek; oly kevésé sajnálhatjuk, mint a' föltos ruha elvetését. —

2. Hogy ne lehetne azt tanácsolni, a' mit különös hasznok-is ajánlanak? Kiváltképpen szembevetendő haszna az a' Magyar-nyelv felvételének, hogy az által hamarabb és tellyesebben elterjednek a' Felsőleges Rendelések; ugyan-is, ha nemzeti nyelvünkön adatnak ki, az Ország Lakosinak fele részével egyenesen, minden fordítás nélkül közölthetnek. Melly a' végbevitelt felettebb közelíti. De csak ugyan igazabban, és tellyesebben-is elterjednek ezen nyelven a' Felsőleges Rendelések, mivel nem szorúlván a' fordításra, igaz értelmek az ő eredetek szerint megmarad. E' kettős haszon annál fontosabb, minthogy a' Deák-nyelven készült kegyelmes Parancsolatokat, csak a' Hivatalbeliek értik, a' Népnek pedig nem-csak fele nem érti, hanem semmi része sem. Ezen tekintetből származott az a' bölcs intézet hogy 1780 — 1790-ig, minden fontos Kir. Rendelések két nyelven, és így Magyaron-is kiadattak, ehhez járúl az a' szerencsés következés: hogy a' Nemzeti-nyelvnek a' köz Hivatalokban és Oskolákban való elterjedése által a' Népből megkívántató ismeretek-is elterjednek, és a' Nemzetnek kicsinosodása szapora lépésekkel előbbre segítetik. Megbecsülhetetlen a' haszon a' magános személyekre és nemzetségekre nézve; de csak ugyan az Országásra nézve-is kimondhatatlan nagy tekintet érdemel, mivel ez neveli a' Népből lehetőséget, és szaporítja a' Nemzeti gazdagságot. — Task egy tekintet vesünk Európás, mindjárt kitündöklök azon igazság, hogy ott legyen a' nagyobb belső erő, a' hol közönségesebb a' Cultúra, melly a' Nemzeti-nyelv nélkül lehetetlen. Önnön szomorú tapasztalásunk bizonyítja-e' mondásom' valóságát; mert ámbár a' Magyar-nemzetnek gazdagabb Fiai a' külső nyelvek által ugyan a' külső Nemzetekhez hasonló csinosodásra

léptek, de ezen előmenetel oly kevésbé lett közönséges, hogy máj napig-is a' polgári életre való Tudományok, és Mesterségek: az Applicata Mathesis, a' Chémia és Technologia nagyobb részént ismétretlenek. — Pedig ezen tudatlanság, mely sokban telik mind kicsinynek, mind nagyoknak! Mire mehetett volna már Nemzetünk a' folyók' rendbeszedése, a' tengeri-hajózás, a' természet bővebb ismérése, és használása, 's a' kézi-mesterségek' üzése, 's a' Fabrikák' természetese által!

3. Az idő megkívánván hogy már a' Deák-nyelv minden tisztelettel a' tudós, de holt nyelvek között helyheztessek, vagy a' Magyar-nyelvet kell helyette béhozni, vagy más idegent. Ez utolsó próbatétel, mely izetlenséget, micsoda ellenkedést támasztott, tudva vagyon. De ezt sem kell eltitkolni, hogy a' Nemzetnek a' maga nyelvéhez való vonzódása nem új, és nem gyenge gyökérű vonzódás. Már Péter Király midőn a' Nemzet tulajdonitól megfosztani fenyegetődött, irtoztató bosszú-állásra gerjesztette, 'Sigmónak csak oly feltételek alatt engedték Máriát, hogy ő Magyar-országba jöjjön, 's a' Nemzetnek nyelvét és szokásait tanulja-meg. — Ismerte Zápolya János is a' Nemzetnek ezen kincséhez való meggyengíthetetlen indulatját. Azért köz-hirdetésében a' mint Ursinusz Velius bizonyítja, azzal a' fenyegetődéssel rettegette Fels. I-ös Ferdinándtól a' Magyarokat: hogy az elnyomná a' Nemzetet, nyelvét kirtaná. De ezen Fejedelem megelőzte Rivalisának igyekezeteit; mert 1527-dikben oly közönséges ajánlást tett a' Nemzetnek két irásában: hogy ő a' Magyar-nyelvet tiszteletben fogja tartani, és őtalmaani. Ugyan a' Nemzetnek nyelve mellett való buzgókodásnak lehet azt is tulajdonítani, hogy midőn a' Török az Országának egy részét elfoglalva tartaná, a' Basáktól számtalan Magyar levelek adtak a' Helységekhez, melyekből még máj nap-is, hogy egyebet elhalgassak, Dömsöd maga 7-mutathat. — Vétek volna itt elhallgatni, hogy a' Nemzet maga nyelvét Diplomatikai nyelvre is igyekezett emelni; mert T. Jeszeniczei Jankovics Miklós Úr, sok tudományos kincsei között, Magyar-nyelven eredeti példáját mutatja a' Zsitva-Töröki Békességnek. Ne említem-e II-dik Ferdinándnak a' Török Udvarhoz küldött Magyar Levelet, melyel a' Pesti Kir. Universitásnak könyvesháza dicsekszik? De szabad legyen még egy jeles Udvari példát említenem. Nagy emlékeztető Mária Thérézia Felsőes Asszonyunk minden Gyermekéit taníttatta Magyar-nyelvre. Ezt Er'sébeth Fő-Herceg Asszony midőn 1805-dikben Pesten múltatna többször emlegette, de hogy II-dik József is tudott magyarúl több példáink-vannak. Mely oktatást azon bölcs Királyné bizonyosan nem rendelte volna, ha ő a' Nemzetet nem becsülte, és ennek nyelve megtisztatását előtte igen kedvesnek lenni nem itelte volna. Ha tehát az Országban a' Magyar-nyelv közönséges nyelvvé tétetik, a' Nemzet ohajtásainak legfőbb pontját eléri, mely kedvezést bizonyára ez a' számára nézve nagy, földjére nézve gazdag, bátorságára nézve vitész Nemzet, még az iriggyetülis megérdemli. Micsoda örömmel-önti majd ki a' Tronus előtt kéréseit, micsoda készséggel áldozza-fel Királyáért életét, ha látja: hogy az ő nyelvét, melyet mindenkor úgy őrzött mint szemé-fényjét, Felsőes Urunk felmagasztalta!

Minekelőtte a' Kérdésnek harmadik-ágáról szólnának, szükséges Olvasóimat arra emlékeztetnem, hogy bal-vélekedés volna Magyar-országban egynél több Nemzetet tartani. Igen-is vannak több népségek (Populi); de Nemzet (Natio) csak egygyellen-egy, mert a' Publicisták egyedül azt nevezik Nemzetnek, mely tulajdon neve alatt bírja az Ország-

got, tulajdon Fejedelme alatt él, tulajdon törvényekkel bír, és így mástól nem függő jussal tézen egy különös Polgári-társaságot. — Mind ezen dicsőséges tulajdonságok egyedül a Magyar-nemzetet illetik: a többi Népség-eknek vagy Jobbágya vagy Polgári-társas, vagy Vendége. De ezen nagy különbség mellett-is megvolt a Magyar-nemzetben mindenkor az a nagy-lelkűség; hogy a' különböző nyelvű népeket nem-csak nem üldözte, hanem érdemeikhez-képest inkább boldogította. Nem lehet tehát igazságtalanság nélkül csak granítani-is, hogy a' Magyar most Törvénye által valakit kívánjon sértetetni, a' ki akkor is midőn hatalmas fegyvere által az Országot magiává tette, az előbbi lakosokban megtudta késélni az emberiséget. Nincsen is kérdés akármellyik Népek nyelv, hanem a' Deák és a' Magyar-nyelv között. Amaz egygyiknek sem tulajdona. Mi nevetéses volna tehát ezért, mint sajátjéért sopánkodni! De vessünk egy tekintetet a' Magyar-országban lakó Népségekre. Itt csak a' Tót, Horváth, Rácz és Németről lehet kérdés. Előbb a' Magyarokról.

1. A' Magyar-nemzetnek méltósága jelesen kitündöklék; mert már akkor, midőn ezen boldog hazáját elfoglalta, egy magában kifermált Nemzet volt. Erre mutat az ő nyelvének állandósága, mely most-is belső alkotmányára nézve az; a' milyen volt első Vezéreink és Királyaink alatt. Elég bizonyosságunk a' régi Diplomákban elhintett és máj nap is kelendő Magyar-szók, a' Béla Irójának munkájában fenn-maradtott kifejezések; a' 10-dik és 14-dik Századokból kezünk között forgó kéz-írások. Büszkén nézhet a' Magyar a' Gothusokra, Frankokra, Vandalusokra, kik Itáliába 's Galliába fegyveres erővel bémérvén, az ott lévő Népekkel úgy össze-keveredtek, hogy neveket és nyelveket nem sokára elvesztették. Tizedik Százada foly, hogy a' Magyar, nyelvét nevét és birtokát máj napig szerencsésen és dicsőségesen fenn-tartja. — Ugyan egy kifermált Nemzetet mutat az-is, hogy Polgári-szerződésének alkotmányát eredeti épységében mind eddig fenntartotta. Nem kevés erőlködésében 's vérontásában került ugyan, hogy különböző időkben az elene támadott veszélyeket eltávoztassa; de valamint Felsőleges Királyainak szakadatlan renddel való következesit megőrizte, úgy Nemzeti Jussait-is áthatatosan fenntartotta. A' Királyi Tanács Sz. István alatt, utóbb a' Synodusok, és Diéták ennek tagadhatatlan bizonyági. Hatalmossággal kell említeni ezen tekintetben II. Leopoldnak 10, 12-dik és I-ső Ferencz 2-ik Törvény Csikkelyeit, mellyek a' Nemzetnek jussait, oly dicsőségbe helyeztetik; hogy ama Constitúcióikkal dicsekedő Anglusoknak nincsen mit irigylenünk. — De szembe-tűnővé teszi a' Nemzetnek Méltóságát az ódiadalmas fegyvere-is, mert midőn ezen földre fel-tett czéltől törekednek, hátúiról bátorságba kívánván lenni, a' meghódított Kiowi Orsz.-Fejedelem' hadi népeit magával elhozta 's érdemeikért az új földön jeles birtokokkal megajándékozta. — Melly dicsőségesen, és melly szaporán elnyomta Zalán, Gelo, Morot Fejedelmeket, melly tellyesen meghódította Pannoniát, mind a' Hazai, mind a' külföldi Historicusok bőven említik. Megtelepedvén pedig az óhajtott Földön, nyereség kedvéért sokszor Német-országban, sőt az Olasz és Franczja Tartományokba is kicsapták, 's esen szomszádókat Vitéz fegyverek által megremegtetették. Végre a' Horvát, Dalmát, Tut, Bolgár, Lengyel, Cseh tótos Népeket Magyar-ország körül mind meghódították. Mit tett Nagy Lajos Olasz-országban, Mátyás Ausztriában tudva vagyon. — Ily vitéz és-bátor, ily szüntelen való hadakozásokban forgó Nemzet, midőn dicsőségét nevelte, számára

nézve nagyon megfogyott ugyan — de azonban még most is olly jeles számú, hogy egyenként véve, minden Népségeket feljül-halad az Országban. Ugyan is a' legnagyobb és a' legnépesebb helyeket lakja.

Szembetűnő, hogy a' Magyar-nemzet valamint a' legtermékenyebb földeket tartotta-magának, úgy legnépesebb lakóhelyekben diszlik. Kecskemét, Nagy-Kőrös, Miskolcz, Szentés, Vásárhely, Szeged, Debreczen olly Magyar Városok, mellyek népességekre nézve egész tótos Vármegyékkel felérnek; ugyan is az 1785-diki Conscriptió, mellynek nem volt oka, hogy a' Magyarországnak kedvezzen, vagy a' Tótokat kissebbitse. Thuróc Vármegyét: 36941; Zólyomot 66461; Liptót 56794; Árvát 72676 lélekre tézsi, 's így Thurótz Vármegyét maga Kecskemét meghaladja; Liptót Debreczen közel feléri, Nagy-Kőrös, Miskolcz, Zólyomnak; Szentés, Vásárhely, Szeged; Árvának bőven megfelelnek. De a' mit egyes magyar Helységeknek népességök mutat, azt a' magyaros Vármegyéké még világoasabbá tézsi, ha az említett tótosokkal össze-hasonlittatik. Ugyan is az előbb jelentett Conscriptio szerint Fejér-Vármegye 106522; Tolna 128594, Veszprém 140789; Baranya 179582 lélekre számláltatik, 's így ama' nem magyaros Vármegyeket egyenként kétszer is meghaladják. De azon időben még szűnyadozott a' Magyar-ság, hanem 1790-diktől fogva ébredten munkálkodik a' maga-fenntartásán, és a' Fő Urak nemzeti becsületért, a' Polgárok nyereségért, a' Tudósok belső gyönyörűségért nem-csak tanulják, hanem örömmel is gyakorolják a' Magyar-nyelvet. Úgy hogy nem ok nélkül lehet mondani, hogy az Orzágnak minden fíjait elfoglalta a' Magyar-nyelv' szeretete, becsületnek tartván mindnyájan, hogy azon Nemzet közé számlálhatják magokat; melly jussaira nézve első és uralkodó; vitéz hírére dicsősséges; nyelvére nézve tisztá és más-sal össze nem zavarodoti; 's sanyí Századoktól fogva Királyi-székét, Törvényeit, 's Birtokát fenntartó Nemzet. — Mind ezekből kitetszik ugyan a' Magyar-nemzetnek sokasága, mindazáltal sokkal értelmesebb léssen azt szám szerint előadnunk. Béla Király jegyzője annyit említi, hogy a' Magyar-ság ezen földre törekedvén, Asszony-népén kívül tizszet száz ezer, az az: egy millióm volt. Most pedig tudva lévő dolog, hogy a' Református Magyarok' száma 2,500,000 lélekre megyen. A' Catholicus Magyarokat pedig kevesebbre tenni csak az vakmerőkódhetik: ki mind a' Clerust, mind a' Catholicusokat kívánná gyalázní, hát az Evangelicus Magyarok: Győr, Soprony, Veszprém, Vas, Szala, és Somogy Vármegyékben? Ezeket két száz ezernél kevesebbre tenni annyi volna, mint anné népes Ekklesiákat megalatnyonítani. Nem nagyítás tehát, ha a' Magyarokat közel tíz millióra tesszük, és azt vitatjuk, hogy az Ország népességének haszon-fele, Magyar, 's így minden egyéb népségeket számára nézve is megelőz. Már most e' gyenge rajzolat után, lássuk a' Tótokat.

2. Az a' Nemzet, melly a' győzedelmesnek jóvoltából ámbár uralkodását elvesztette is, élelmére megkívántató földeket nyert, hálá-adósságra indító okot érezhet ugyan magában: de arra nem tarthat magának just, hogy az uralkodó Nemzetet a' köz-jónak eszközésében gátolhassa. A' Tót-nemzet meggyűszettivén elnyomattatotti, — Csak-ugyan nem is formál a' Tótság Magyar-országban különös Nemzetet, hanem-ha némelly viselkedéses eszű, Tudósokk élutjében; mert a' Nemesség, mellyet az ellenséges idők oda szorítottak, semmi módon nem Tót, hanem Magyar Nemesség, kik lesznek tehát azok,

kik magokat azon név alatt a' Magyaroknak ellene szegesték? Azok ó, kik azalfákat vágván a' Vág-vízén le-eroszkednek? vagy azok, kik Olaj- és Gyolcs-áruhársból éldegelnek? De amazok a' Törvény-székekben tilást nem foglalnak, emezek pedig az áruhárs végett magyarul is tudnak. — Külömben a' Deák-nyelv reájok nézve szinte úgy nem anyai nyelv, mint a' Magyar; ha tehát azt megtanulni nem restelék, ez gránt is légyenek igazságosok. — Mindazáltal hogy azokat tellyesen elnémitsam, kinteleníttem világ elejébe terjesztetni: Nemat sérelmével apostolkodni hátorzkodnak, kinteleníttem világ elejébe terjesztetni: hogy a' Magyar-országi Felső Vármegyékben kelendő Tót-nyelv olly miveletlen; hogy a' Religióbéli 's a' normális könyveket kivévén, annyi tudós munkájok sincsen, mint a' Magyar-nyelvnek vagyon Grammatikája.*)

Döbrentei Gábor.

14.

Székely - Udvarhely'

a' Nemes Székely Nemzet Anya-Várossának leírása.

Nevet ezen Városnak különbözök, mivel a' Dákusok', azután a' Rómaiak' idejében, hívatott *Uindépnak*, hogy Római Colonia ülepedett légyen itt meg, bizonyították, a' felásott földben gyakor ízben találtató Római mesterség' maradványai, merőben fekvő kőfalak, pénzek, Pogány-istenek' képei, Hamvas-vedrek, tsinált utak. —

Nagy Mátyás nevezetű Udvarhely-vidéki Esperest, és Zetelaki Plébánus, a' Székelyek' eredetéről tett hiteles jegyzéseiben írja: hogy Atilla, Havas-Alföldéből lakása helyét ezen Vidékre általtette a' Nagy Küküllő mellé, 's az ó e' tájékon fel-állított Udvar - házáról maradtott e' Város az Udvarhely nevezet; e' nem elég bizonyos állítás. —

Ezen nevezetet a' Dákusok által tették az *Acropolis* nevezetre, nem nézván az igaz Deák szok' compositiójának össze-rakásának törvényét, melly nem szenved Gőcsögöt Deákkal, és Deákat Görüggel egybe-rakadni. —

A' Székelyek megtartották az Udvarhely nevezetet, 's máig is Székely Udvarhely Várossának nevezik e' Várost. —

*) Ezre írást az *Uindépnak* kivételen egyetértséssel; hogy *Mif*, bizonyosan állítani nem merem. Hosszú név utálak nek *Mif*re 's azóta, tudomány elvél meg nem jelenés, szabad mert is a' *Küküllő* elvél és nekem ezeken.

Ezen Város eleitől-fogva a Nemes Székely Nemzetnek Anya-székének Nemes Udvarhely Széknek Anya-városa; mellytől vette a Nemes Szék-is a maga nevezetét.

Fekszik ezen Város a Nemes Széknek szinte közepette, a Hargita Havassától nem messze, Észak nap-kelet közé nézve, a Nagy-Küküllő folyó-vize mellett, melly víz, a Város egyik legnagyobb uttzájának reányúló oldalát szinte végig mossa. — A Városnak két harmad része Nap-nyugot, Észak, és Napkelet felé egyforma emeletű térségen fekszik, — egy harmad része pedig Déltre lankáson emelkedő hegyen nyúlik-el. —

Eleinte igen kicsiny kiterjedésű helyecske volt ez, és csak a Várból, 's az ahoz kapcsolottatott Vár-mellyéki lakosok' épületeiből állott; ezenkívül a Várhoz tartozott a Sz. Imre nevű kis Falucska, melly a Várhoz képpest nem nagy távolságra Déltre feküdt. — Rövid határainak külső szélei ütköztek, a Bethlenfalvi, Sz. Imrei, Dánfalvi, Gyárosfalvi, Csilrefalvi, Hódjai, és Szombafalvi Határokhba. — De 1576-ba Bátori Kristof Fejedelem Szent-Imrét a Városhoz ragasztotta, melly nevekedsé a Városhoz, a Sz. Imre uttzájának neve alatt máig-is tart, és a Sz. Imre Falu határai, a Város határaihoz toldattak. — Kevés idővel azután Gyárosfalva-is melly a Kápolnán felylű a nagy völgyben dél Nap-nyugot közzött feküdt, a Városhoz ragasztatott hatáiraival egygyült, 's szülte a máig-is fennálló Botos uttzát. — Csilrefalva volt a Kápolnával által-ellenbe a Küküllőn túl; de ennek csak kevés lakossai jöttek a Városba lakni, a többi Bikafalvára és Boldog-asszonyfalvára költözöködtek, 's határait is azon Faluk határaihoz kötötték. — Dánfalva feküdt a Morum pataka mellett, Sz. Imrével által ellenben Déltre; ezen kisded Falutska önkényes akaratiából magát, határával egygyült a Városhoz ragasztotta, 's a Sz. Imre uttzát megtoldotta, mellybe még máig is van a Dán Familjának maradvánnya. —

Uttzái ezen Városhoz három hosszak és nevezetesebbek vagnak; a többi rövidek, 's csak a városi közösfülésre vagnak. Egygyik hosszú uttzája a Bethlen-uttza; melly a közelebb fekvő Bethlenfalváról vette nevét. — Ezen egész uttzához a Bethlenfalviak just tartottak, mivel a város határ-szélében egy gonoszúl elveszett 's megnyázott marha találtatott, mellynek árrát a Károsok a Városon akarván megvenni, a Város határja jussáról lemondott, a Bethlenfalviak a kárt megfizetvén, a Határt magokévattették; de az után a Bethlenfalviak szükségétől kényszerítelve, egy darabot a magok határokhól bizonyos summa pénzért a Város határaihoz engedtek ragasztatni. — Nyúlik ez az uttza Nap-keletre, ki nagyon kövel rakva; sőt a Városon kívül is kirakattatott szinte egész Csikig. — Ez az uttza a Csikba menő Posta útja, e' viszen a Homorodi Bor-vizre; ezen úton járnak Gyergyóba is; Felső- 's Alsó-Csikba, — Felső Három Széken Kézdi Vásárhelyre, 's a vidéki Falukba, 's onnan Moldovába is. — Gyergyóba ezen uttza viszen Siménfalva mellett, Bethlenfalván, Méréfalván, Zetelakán a nagy Erdőn keresztül ismét Méréfalváról a Homorodi Bor-vizen, Oláhfalván keresztül a nagy Erdő által-keelve Csik-Szeredába, 's onnat a több helyekre. —

Második hosszú uttzája a Városhoz a Szent Imre uttza, az ide telepedett Szent-Imre Faluból származott uttza, melly Faluról vette nevét-is; e' Déltre nyúlik; eleinte vezetett a Város végén egy kis fordulással a Homorodi Bor-vizre, 's Csikba 's a t. egyenesen folyva pedig Három-Székre és Brassóba; de az uttza közepétől fogva, minduntalan fentebb meg fentebb emelkedő hegyének tartóssága, a le-rohanó vizek' árkolásainak

sokasága, és sok helyeken a víztől egybe-hordatott köveknek az útazásra alkalmatlan volta miatt, ez az országos út elhagyatott, 's a Bor-vízre, úgy Csikba vezető út a Bethlenfalvi úttzán 's úton megyen-el — a Három-Székre, 's Brassóba vivő úrpedig lejjebb fordítottatott a Botos-úttzai útra. —

E' szerint harmadik hosszúságú útazása a Városnak, a Botos-útra, mely a maga nevét vette azon nagy botról, mellyel az Éjjeli-őrzők villongós időkbén, a Városnak háttorságára vigyáztak, 's egyik a' másiknak azt' estvénként a' hordozásra általadták. Nyúlik ez az útta egyenesen Nap-nyugotra; e' vezet a' Városon kívül egy kis kanyarodással dél felé, Három-Székre Brassóba; ki van mind az útta, mind az Ország-úttja kevés helyekél ki-veve kövel rakva — a' Három-Székre vezető út a' Városról viszen F. Boldog-Asszonyfalva mellett; Arvadfalván, Patáksfalván, Kénoson, Homorod Sz. Mártonon, Retsenyéden, Sz. Pálon, Oklándon, a' Rika nagy Erdőn, Felső-Rákoson, azon-túl egy harmadik úton Baróton, Bibartzfalván, N. Batzonon, Száraz-Ajtán, a' Zalányi üveg Csűrőn, vagy egyenesen a' Zaláng-patakán, 's Zalányi nagy Erdőn keresztül, *Zalánka*, Három Székre, 's onnan a' több helységekbe, vagy az üveg Csűrőn folyúl egy kisség elfordulólág az ugyan csak Zalányi nagy Erdőn keresztül *Kálvokta* Három-Székre, 's onnan a' több helységekbe. — Ismét azon Ország-úttja Rákostól, Kőpeczen, Miklós-váron, Közép Ajtán, a' Vadasi nagy Erdőn keresztül *Kővápatakra*, Három Székre, 's onnét a' több helységekbe. — Ismét azon Ország-úttja Miklós-vártól fogva N. Ajtán, Bölönbe, Ligeten, Hidvégén, Árapatakon, 's a' Retkes nagy Erdőn keresztül *Al-Dobozba* Három Székre, 's onnan a' több helységekbe, vagy Hidvégről az új úton Arapatakra, 's annak felső véginél Szemertjára, vagy más helységekbe. Ugyan ez az ország-út vezet Udvarhelytől fogva Hidvégig, 's onnan Földváron, 's a' Bartasságon keresztül Brassóig. —

Ezen Botos úttzából kivezető ország-út, viszen egyenesen Nap-nyugotra, szinte egész Segesvárig ki lévén kövel rakva, Bikafalván, Bögözön, Désfalván, N. Galambfalván, Bethfalván, Székely Keresztúron, Alsó Boldog-asszony-Falván, Ujj-Székelyen, Héjasfalván, Fejéregyházán keresztül *Segesvárig*, innen egyenesen Dánoson, Holdvilágon, Ebesfalván, Paratén, Sároson keresztül *Megyásra*, onnét délre fordúlva *Szebenbe*. Ugyan ezen út Keresztúrtól fogva eltérve Északra, viszen a' Kis-Küküllő mellé; 's onnan *Tordára*, *Kolbászra*, újra a' Nap-nyugoti nézést megtartva, és ismét a' kis Küküllő mellől, a' Nyárad vizén keresztül *M. Vásárhelyre* Eszkor tekintve. —

Ezen az úttzán menve, csak alig mégjen az Ember két puská lövésnyire, ki tér Nap-nyugot 's Dél közé, 's egy napi járó úton el-ér *Kő-halomba*, másfél napi járó úton pedig *Fogarásba*, ez az út még nincs kirakva. —

Van a' Városnak kisebb úttzai között a' Sz. Miklós útta; én M. Vásárhelyen a' Sz. Miklós úttaiba születtem, ezen írástomat is itt Sz. Udvarhelyen a' Sz. Miklós úttaiban tészem, hol életemnek szinte legbecesebb felét töltöttem. — Ezen útta a' piacon kezdődik, 's felemelkedik a' Sz. Miklós hegyéig, az alsó végén a' Reformátusoknak szép Temploma, a' felső végén 's tetején a' Hegynek a' Rom. Catholikusoknak ékes Temploma nagyon építve.

A' kisebb úttzák között nevezetes még a' *Barátok-úttzaja*, mely azért nevezetik így, mivel a' Sz. Ferencz szerzetébéli Barátok' Temploma, 's Klastroma mellett megyen el,

's felén túl egy kis kanyarodással, *Csigány-útta* név alatt, mivel benne többnyire vas-mivélés mesterségét, 's mu'ikálást gyakorló Csigányok laktak, megyen ki a Vároából, hol az útta végén áll a Küküllőnek holt ágán épült Híd, melytől néhány lépésnyire van a folyó Küküllőn álló híd, mely Szék - hídjának nevezetik, mivel a Nemes Szék viseli gondját ezen hidtől fogva egész Parajdig, és a Só-bányáig az Ország-útta kivagyon rakva, 's viszen keresztül Szombathalván, Sz. Lelőken, Farkaslakán, Korondon, F. Sólalván, Parajdig és a Só-bányáig. —

A Város' három nagy úttzairól el-behet mondani, hogy azoknak minden házai kertyeikkel egybe a Város végén vagynak; mert kertjeikből eggyeszerre kiléphetik az emher a Városon kívül. —

Házai a Városonak többnyire fa-házak, és rakattak borona-fákból, 'sendelyel fedettek, kevés vagyon kőből rakott ház, még kevesebb cseréppel fedett, a kő-házak többnyire egy emeletűek; ez előtt 30 Esztendőkkel, csak hét volt két emeletű ház, ma 18-ig való találattik. — Szinte csak a kő-házaknak van kéménynek, a többiek a füstöt a hűba veszik; de a nagy gondviselés miatt ritkán esik égés. —

Nevezetesebb *Épületei* közt az első a *Csonha-Vár*, melyet külön Czikkelyben fogok lejjebb le-írni. — Második a *Nemes-Szék Háza* vagy praetoralis Ház, mely a Vár elpusztulása után csak hamar épült alkotvány, ennek meglehetősen tágas az udvara, az alsó emeletben az úttzára, 's a piatzra, mert a piacz ott fekszik, áruoló Bóltoknak való házatskák vagynak egy felől, más felől a Porkolább- 's Hajduk' háza, a kapu-közben áll a Porkolább- 's Hajduk' háza alatt a Rabok' tömlöttze igen megerősítve. — A Felső-emeletben egy felől az Archivum, *Levél-tárta*, melybe 1700-tól és 1800-tól fogva való Leveket láthatni, itt tartatik a Székelyek' *Lustralis-Könyve*, melybe a Primipilusoknak, és Poxidariusoknak, úgy az Armatistáknak eredeti származások van le-hozva, — ezen Levelek elébb a Várnak egy rekeszszében tartattak, 's onnan hozattak ezen Levél-Tártházban által, a többi Fű - Székekből-is több Levelek hozatván ide, ezen Levél-Tárház mellett van a Sessióz-ház, melyből kiléphetni a Marchalis- és derék Székely-Sessiójára készült nagy Szalába, innen a más oldalon következnek a Fő-Tiszt lakó-helyének sok szobái hosszá sornal. — Fő-Tisztai vagy Király-birói hivatalt viselt Űri-Személyek az én időmtől fogva mostanig voltak: *B. Dániel István*, kinek hathatos, sokra terjedt, bölcs, és munkás hivatala, csak ezen mondásból is kitetszik: *„Az Isten az Égben, Mária Therézia a Bécében, Dániel István a Székben.”* Ezen még ma is kedves emlékezetben lévő V. Bárd Dániel Istvánnak munkásságának köszöni lételét a Piatz közepén épült Reformátusok' Temploma, és az azzal által-ellenben csak 12 lépésnyire fekvő három emeletű Református Nemes Collégium, négy oldalra készült gyönyörű épülete belső szép Curisájával egybe. — Ezután Fő-Tiszté lett a Csiki Sándor Familiából lévő Méltóságos *Sándor László*, ennekutána Bethleni Gróf *Bethlen János*, kit követett Dályai *M. Kándó Mihály*, ki után lett elébb Administrátorá, azután Fő-Tiszté Sz. Iványi *B. Hentser Antal*, kinek haláláról fogva még ma-is üres a Fő Tisztai-Szék, és Ábrahámfalvi Méltóságos *Ugron János*, mint Öregebb, elsőbb dirigens V. Király-Biró viszi a Prézességet. —

Vicze-Királybírák az én időmbe voltak: Beifalvi *Pálffy Mózes*, Kaditsfalvi *Török Pál*, Kaditsfalvi *Török Ferencz*, Bikafalvi *Lukácsy László*, Tartasfalvi *Pálffy Elek*, Szombathalvi *Stöm F. M. O. Minerva* 2. *Negyed*. 1828.

Isafalvay János, Szombathalvi Szombathalvay Ignác, most V. Király-bírák: Mélt. Ábrahám-falvi Ugron János, ki e' Tisztséget még Lukácsfi Lászlótól fogva viseli, M. Markási Lajos, és Almási T. Mihály János Urak.

Harmadik nevezetes épület a' *Sz. Ferencz Szerzetesök' Temploma 's Klostroma*, ez északi részében fekszik a' Városnak, alatt-való tér-helyen, 's egy fél útszát birtokával egygyütt elfoglal, mert a' Templom, Klostrom kerítésén kívül egészen a' Küköllőig, nyulók-kí veteményes, gyümölcsös, és széna-termő békerített kertjével, itt a' Templom egy régi alkotmány, mellynek falai, mindenféle festett képekkel rakva vagynak; a' Templom' eleibe van felrakva kettős Tornya, három-három öblös és veres 'sendejjel megfedett tetejével; a' Templom mellé van ragasztva, a' Szerzetesek' nagyra kiterjedt két emeletű, Gvárdián, két Concionátorok, két Professorok, kik is Gyermekeket tanítanak, és egy Frater; a' Gyermekeket tanító Professorok tanítják azokat csupán az elementumokra, vagynak a' kezek alatt 80-an, vagy 100-an; innen tanulások folytatására bocsátatnak a' Plebánia mellett lévő Seminariumba, mellyről mindjárt fogok szólni. —

Negyedik nevezetes épület a' *Seminarium* és a' *Plebánia*, két egymáshoz közel-lévő, de megkülömböztetett épületek, a' Városnak dél-napkelet-felől való részében; a' Seminarium, és Plebánia épületeit még a' Jé'suiták kezdték, 's mind sok épületeiken látszik az Országba, ezt is felbe hagyták, mind a' két nagy épület, a' közikbe épített nagy Templommal egybe, a' Városnak meglehetősen magas hegyén van építve. Seminarium áll napnyugotra, a' Plebánia nap-keletre, a' Templom középhe, mind a' három a' Városnak Déli nap-kelet néző részében. — A' Seminarium két emeletű épület, mellynek birtokához alább néhány házak, és igen nagyra terjedt gyümölcsös kert tartoznak, az alsó emeletből Cellák Conservatoriumok, a' felső emeletben lakik a' Seminaristák felső 's alsó Gondviselőjök' Regens és Subregens név alatt, ez amannak segédje, a' Regens vigyáz a' Seminaristák' lak-helyére, tűzi-fájára, asztalára; maga-viseletére, egészségére, mind az ezekre való költéség jó-kí Királyi fundációjából, és az oda bé-irattaktól esztendőnként befizetendő mértékletes quantumból, az itt lakó, 's Városon-ú kin quartályozó-Seminaristáknak száma 50-re 60-ra mégyen. Tanulnak ezek alsóbb Tudományokat a' Poésisig 's Rhetorikáig, 's taníttatnak négy Pater Professoroktól, kik laknak a' Plebánus' épülettye Tractussába, hol ámbár az épület igen nagy 's két emeletű, még is csak a' Plebánus, két Concionátor, három tanító Professorok, a' Szakátsal egygyütt laknak, a' Tanulósnívhelyek vagynak a' Plebánianál olól, egy arra rendeltetett külön-épületben, a' Seminaristák itt végezvén tanulásokat, által-szállanak Kolo'várra az Universitásban. —

A' Plebánia és Seminarium között fekszik a' Plebánia ékes Temploma, ezt Török Ferencz nevű Plebánus építette, ki mivel tudos Jé'suitáknál tanult, maga is tudos és jó izlésű ember volt, ezen Templomot az építés' legjobb régulái szerint intézte-el, melly a' benne mindenütt ki-látszó Symmetriából, és a' szűkön, de igen ékesen jettt aranyos rajzolatokból, 's festésekből kitetszik, magossan felemelkedve, három oldalán látszó szép Chorusall ékeskedik. A' Templom eleibe van állítva egyenes magas, mezzsire látszó két öblös bádoggal fedett ékes tornya. — Van a' Plebániaéhoz ragasztva egy nagy kiterjedésű gyümölcsös, más részében széna termő, harmadik részében magvakkal bé-vetni való

szántó-öblökre osztott kert. Tartozik a Plébániához egy jó malom, a Botos-úttza végében. — Az én időmben Plébánosok voltak: *Török Ferencz*, *Vizi Ferencz*, *Sombori József* most Plébános *Fancsalí Dániel*. —

Ötödik nevezetes épület, a piacon az én születésem ideje táján 1760-ban épült Reformátusok' szép nagy Temploma, B. Dániel Istvánnak segédleme, és Professor Kis Ferencz' szorgalmatos munkássága által, külső-belső oldala tágas és szép karal felékesítve. — A Templom elebe dél-napnyugotot nézve állított-fel magos, zöld és veresre festett 'sendellyel fedett hexagona Pyramis formára készült fedelű Tornya, melyben egy három megegyező hangu harangon kivül, fertályokat és órát ütő nagy óra-is van helyhetetve. —

Hatodik nevezetes épület a' Reformátusok' *Collégióm lak-helye*, ez fekszik az úttza sorában, a' Templommal éppen által-ellenben, mint-egy 12 lépésnyi közre. Én ezen Collégiomnak egész Historiáját bővön 's igazán le-írva elküldöttem vala Pestre a' Tudományos-Gyűjtemény' érdemes Előmozdítójához, a' kinyomtatattás végett, némelly nevezetes alkalmatosságra készített Versezetemmel egygyütt, a' mely Versezeteknek némellyike, úgy a' Collégiom' Historiája is a' Tudományos-Gyűjteménybe kivagyon nyomtatva. Egynehány nevezetességeket a' Collégiomra nézve illendőnek láttam ide is tenni. — Kezdete ezen nagy épületet építtetni Gróf *Kő Gergely* 1770-ben, és elvégeztette 1773-ban, az épületnek belső dél-napnyugotot néző oldala régibb épület, 's most Auditoriumul szolgál, az új három oldalnak hozza ragasztásitól fogva, e' két emeletű; az alsó Szobák Classisoknak rendeltettek, a' három új oldalok három emeletűek, 's foglalnak magokban: alatt 5 Classisokat, egy Archivumot, egy nagy Bibliothekát, 's 32 Kamarákat, ezen Kamarákba laknak a' Deákok, kik fehébb Tudományokat halgatnak a' Professzorok' tanításán, azokban laknak a' tanuló Gyermekek is, kiket Kamarabeli Praeceptor tanít minden nap két órán, Classisbeli Praeceptor minden Nap négy órán, Szerdát, Szombajot, 's Vasárnapot kivéve, melyeken kevesedik a' tanítás' órája egygyel. — Classisok 6-an vannak: *Elementaria, Coniuncta, Grammatica, Syntactica, Rhetorica, Poetica, Görög-Német és Logica*, az ezekben tanuló Gyermekek' száma öt száznál többre mégyen, régebben 7, 's 8 száza-is fel-ment. — A' felsőbb Tudományokat halgató Deákok' száma 120 vagy 130, régebben ez is fel-ment 150-ra. Ezen Deákok a' három Professoroktól taníttatni szokott Tudományokra nézve 3 Classisokra osztatnak, és a' Tudományokat hat esztendőn keresztül tanulják, a' hat Esztendőn fellyül lévők a' Classisbeli Praeceptorától, Assessorától; 's Officialisi Hivatalokat viselnek. — Halgatnak ezek minden Tudományokat, melyek más Collégiomokba taníttatnak, Deák-, Német-, Görög-, 'Sidó-nyelveket, Geographiát, Világ-, Hazs-, Természet-Historiáját, Fizikát, Filozofiat, Mathesist, Antropologiat, Statistikát, Törvény-, Eckölcs-, Vallás-Tudományt, Római-, Görög-, 'Sidó-Ekklesiastikai régiségeket, 's ezek közül ki kevesebbet, ki többet halgatva, mennek Udvari, Szántartói, Tisztartói-hivatalokra, Cancelláriára, Oskola-mesterségre, Papi-hivatalra, Akademiára; mint az én időmben Szabó Elek, Mihály Elek, és Karátsony Mo'ses; némellyek Katonai állapotra, bé is töltöték az Udvarhelyi Collégiumból kiment Papok: Udvarhely-Széket, Erdő-vidékét, és Három-Széket, mert többnyire mind innét valók, és

1797-től fogva a' Generális Sz. Synodusokon, mind mostanig az Udvar-helyről elé-állottak, a' Procedensek között eminentiait nyertek, igen keveset kivéve. —

Professorai ezen Collégiomnak a' legelsőből fogva 1670-ben kezdve voltak: *Letenai Pál, Rozgonyi János, Scaftandri Pap Sámuel, Tolnai István, Tűke István, Szokoljai István, Szigethi Gyula György, Kőröndi György, Dési Sigmund, Szombati Sámuel, Borosnyai Lukács János, Huszti Körösi József, Kovács József, Kis Gergely, Csarndtoni Wajda Sámuel, Bodola Sámuel, Zilahi Sebes János*, én ki ezeket írom *Szigethi Gyula Mihály, Benkő Sigmund*; Kis Gergely előtt mind csak egy-egy Professor egyedül, Kis Gergelytől fogva Benkő Sigmundig két-két Professorok formálták egygyütt az Ifjúságot, Benkő Sigmundtól fogva pedig három Professorok egygyütt munkálkodtak, kik közül a' mostaniak: *Karácsonyi Sámuel, Bodola Sámuel, és Csorja Ferencz*. Ezen Collégiom' épületjeihez van ragasztva, a' nagy Professori lakház, két emeletre, melyet birtam 20 Esztendő Professori hivatalom után; most lakom annak alsó emeletében, a' Méltóságos Ref. Fő-Consistorium' kegyes rendelkezésnél fogva életem' végéig, fél Professori fizetés mellett nyugodalomra kéredavén, 's apró munkáitkaimmal, melyek készen álvá igen sok rendbéliek, akarván a' Ns. két Magyar-Hazának szolgálni. —

Hetedik nevezetes épület, az *Oláhok' Temploma*, a' Botos-úttza végében; ez egy künd fából épült Templomotska, az itt kevés számból álló Görögöknek, és Oláhoknak számára.

Nyolczadik nevezetes épület a' Piacz közepén; de a' Reformátusok' Templomától jó távolságra, köből, két egy kis köz által megkülömböztetett sorú két emeletű nagy épület, mely szolgál nagyobbára, a' nagyobb Czéhbeli Mester-emberek' kézi-műveinek eladására *arabai szőlő*, ez épült 1804-ben, a' felső emeletben árulnak egy felől a' Csizmadiák, más felől a' Vargák, alól egy felől a' Fazekások, más felől a' Szűtsők, közzte az épületnek, a' kis közben a' Mészárosok, az alsó emeletben annak napkeleti oldalán nyitattak néhány apró Bóltotkák is a' Kereskedők' számára.

Ezen Áruok-számon alól északra ismét a' piacon, de a' színtől jó távolságra van a' *Város-Tanácsház* Archivumával egybe, igen régi és elrongyolott fa-épület, de a' mellynek most helyében szándékozik a' Város, mást építeni köből, a' matériálátot gyűjtögeti is.

Határai a' Városnak nem egy arányiak. Észak-felé a' Küküllő folyván, a' Város' végén a' Szombatfalvi határból elszakadt, kaszáló és szántó-földei vagynak, a' Küküllőn túl Szombatfalva és Hodgya felé, napkeletre hosszabbatka, Seménfalva 's Betlenfalva-felé, délre leghosszabb Patakfalva 's Oláhfalva-felé legjobb határ a' napkeleti és nyugoti határok, meglehetősen hosszúságú Böldög-Aszsonyfalva, és Bikafalva felé is; a' többi határok kövesek, 's igen sok trégyát, 's több művelést kívánnak.

A' Város határaitban lévő nevezetességek között legelsőnek tézsem a' *Csonka-Város*, mely napkeletre, és a' Vároستól szinte megkülömböztetve fekszik, szélesen kiterjedt birtalmával egygyütt; ennek fekvése helye, egy a' Természettől kezdett; de a' mester-ségtől jobban kikészített, meglehetősen térségű dombos hely; melyet elcintén a' Sz. Ferencz szerzetbélieknek Conventjek, és Templomok állott, akkor még a' Város, és annak úttzái nem voltak össze-alkotva, itt volt a' Székely-Nemzet Leveléinek Archivuma, Zápolya Já-

nos Erdélyi Vajda mindenkor mikor a Székelyek közzé jött, ide-szállott. Zápolya Jánosnak a Fija ifjú János Király idejében a Székelyek, kik a Fejedelem és Vajda rendeléseiből, sok terhes szolgálatokra, postálkodásokra, vecturázásra 's egyébre szorítottak, Balassa Menyhárt és Székely Antal, Ferdinánd Magyar Király Generalissai, igazságokból, szabadságok' vissza-szerzése színe alatt elpártoltak; de János Királytól meggyőztettek, veréssel, fülöknek 's örököknak elmetéltetésével büntetettek, szabadságoktól megfosztva Fiscus Jobbágyaivá tétettek, ekkor esett a János Király' parancsolatjából, hogy a Klastrom-helye több épületekkel megszorítottatt, az hely erős Várral, 's hástyákkal megerősítettett, mély árokkal a fal körül vétettetett, a Kükölliő-vize is abba béhozottt, 's a Vár a Székelyek' támadásáról *Szekely-támad* névvel neveztetett, 's a Várnak gondviselése egy Kapitányra bízottt, a ki Székelyek Kapitánnyának nevezetett. — Ezen Várba lakott azután *Isabella* Magyar Királyné darab ideig. — *Báthori András* is Mihály Vajdától meggyőztetvén, sietve jött ide, 's itt nyugotta-ki magát, kit a Csiki-Székelyek, midőn erdejen meenne keresztül megölték, 's azon Székelyek Mihály Vajda mellé álva, ezen erős Várat is elrontották; de 1600-ban Litzfalván tartottt Ország-gyűlésére a Székelyek felépíteni kénszerítettek, mind a Fejedelmek' számára biratott az után is. — *Rakóczi György* Fejedelem 1657-ben conferálta, *Dornemáza* 'Sztánnának Kemény Boldi'ár Özvegyének 500 mforintba, Apai Mihály pedig adta Gróf *Gyalai Ferencnek*; kinek posteritási birják mais. Mostani lakhatatlan romladosású állapottyára jutott, a nagy Kurutz világban, mikor Sz. Imre, Gyárosfalva, két Faluk a Városhoz ragasztattak. Igen nagyra terjedt annak Birodalma, még a Bethlenfalvi-úttza is Darabont-úttzának hivatott, mert a Várhoz Darabonli szolgálatot tettek lakossá. — Már ma ezen Várnak maradványából csak láthatni a négy szegelőtre és oldalra pült kemény kő-falú kerítést, a négy kerekded; de elég tágas hástyákkal, mellyek közül egygyik jó termő Szilvafákkal nagyon béültetve, mivel fedél nélkül való. — A Várnak egy oldalán a két kerítések közé, sok Megy-fák vagnak, az épületei a Vár piattzának közepén vagnak ülő-félben; de ma is megismerhetető a Fejedelmi lakó Szála, a Kápolna, 's a Vár egygyik fala mellett méjjen állott Conservatoriumuk, úgy a Tömlötűk is, az épület körül a piattzának három oldalra fekvő földci, ma veteményes-kerteknek használatnak. Van ezen Várnak északi hástyáján az ifjú János Király czimere köre kimetazve, 's alatta ezen Deák versek:

*Hæc quicunque videt electi insignia duos,
Pro Patria grates Hungare lætus agas.
Cui sagus extremis terrarum finibus æres?
En prope, quem multo sanguine quæris, habes.
Quippe peregrini quam sit damnosa potestas
Principis, accepta discere clade potes. —
Flecte genu domino, felicitas utero fatis;
Sanguine sublato sicca manebit ossus.*

A Vár' mély árka fél kerületnél nagyobb részén lakó tartós házakkal, gyümölcsös veteményes-kertekkel bé-van plántálva, a Vár-kerítésén 's árkan kívül, úttza távol-

ságra két oldal felől a Várnak a Városhoz ragasztott sor épületek állanak, mind taksára kiadva. A Küküllő mellett hosszan Siménfalva felé nyúlik egy nagy Tér-hely, a mely jó és bő szénát, 's sarjút terem, ez-is taksára adatik-ki, ennek a Város felé való végiben ez előtt Csikot termő tó volt, ugyan arra felé van a Várhoz tartozó öt kövű derék malom is.

A Váron kívül is őttza távolságra van a Várhoz tartozó nagyra terjedt gyümölcsös-és veteményes-kert, mely nyilakra osztva taksára adatik, a' kerten kívül néhány Török-búza termesztésre használtató taksára bocsátott földek fekszenek.

A Városnak Napkeleti határában van egy hely, mely Szászok-Táborának nevezetik, ez onnan vette nevét: hogy Tökölí a' pártos Kuruczokkal Erdélybe jövéen, Táborát a' Városon fellyől a' Betlenfalvi Lokra szállította, a' Fejedelem ennek üldözésére Német seregeket küldött, és ez a' sereg oda szállott, hol ma van a' Szászok' Tábor, a' Székelyek a' Németet Szászok nevezéven, ezen Németek a' Tökölí Népet, a' Kuruczokat úszóben vévén, kergették Oláhfalva felé a' Lázon; de az úszét félbe hagyták így szólván: *Laszok már, az az: hadjuk el, innen maradt a' Székelyeknél azon helynek Láz neve máig is.* Ezen Láz végében a' Város felé emelkedett-fel magossan egy hegy, mely Szarka-kőnek nevezetik, e' merő kő-sziklás hegy, mellynek hasadékaiban Sölygom-madarakat is talál-tak, ezen hegyre szoktak Június hónapban az esővel terhes fellegek meg-gyülepedni, felhő-szakadást, 's abból a' Várost kétfelé vágó Varga-patak áradását okozni, ezen kárté-vő patak azért nevezetett így: mivel kivált ez előtt annak vidékin többnyire Varga-Mester-emberek laktak. —

A Városnak dél-felé fekvő határában a' Sz. Imre-őtztásr kimenve, csak közel van egy oldal, a' mellyet ma is Szőlő-hegynek hívnak, mivel régen szőlő-tőkékkel volt bé-ültetve, 's e' volt a' Küküllő mellett a' legfelső, 's legutolsó szőlő-termő hely, ma nin-csen egy szőlő-tőke is rajta, 's a' legutolsó szőlő-kertek Keresztúron vagnak, két Mértföldre Udvarhelyen alól; kijjebb a' határba vagnak még ma is gyümölcsös és vete-ményes-kertek, ott hol 'régén Sz. Imre felé volt; de a' falnak a' Városhoz ragasztása után, a' Vár-Kapitányának volt ott koltos-kertye-is, halas-tavá is; még kijjebb men-ve van a' Városnak egy szép tilalom alatt lévő Csece-erdeje is; de fáyál inkább élnek a' Városiak a' Lázról és Havasról.

Ezen határban-sok helyeken találhatók jó italú forrás-vizek, a' mint vagnak a' Vá-rospan is a' Sz. Imre-őtztásban néhány helyeken jó forrásos vizű kútak.

A Városnak napnyugoti határába, Boldog-aszszony-falva felé van egy köszörű-kő nevű meredek kő-sziklás oldal, mellynek tövéből foly-ki a' fekete nevű 's színi viz, sok fekélyeknek, és csonton lévő nyavalyáknak meggyógyítására hathatós erejű viz, mellyet a' közel 's távol-lévők szerencsésen használnak, ettől nem messze vagon egy bő-vizű sós-kút azon völgynek aljába, mellynek vizéből a' Városiak királyi kegyelemből Szeredánként, 's Szombalonként hordókkal vitetnek, mind a' konyhái szükségre, mind né-melly bőrrrel járó mesterségek' elő segéllésére, efféle Sós-kútak nyitattak néha az északi határban is. —

A Városnak észak-felé való határában Hodgya felől, a' Küküllőn túl áll magossan egy kő-sziklás hegy, fenn szépen kiterjedett térségével; közönségesen *Budvárának* híva-

tik; de nem hiteles hogy Budáról vagy Biédéről, az Attila testvéréről neveztetett volna; hitelesebb az a Csiki-Archívumban találtott régi írás szerint, hogy Bond-várának kelletik hívni, egy Bond nevű, 's a Székelyek régi szokások szerint Rhabsaubán név alatt Fő-vezéri hivatalt viselt nagy ember' nevéről, kinek idejében 's nevére azon hegynek tetejére, egy meglehetősen kiterjedésű négy oldalú, 's négy szegű Vár építettett, mellynek falainak szegleteken lévő kerek bástyáinak, kapujának, 's az udvarán lévő kültjének omladozásban heverő darabjai még láttanak. Ezen Várba lakott Bond a Székelyek' Fő-Vezére Rhabsaubán titulussal, 's utánna más Rhabsubánok; ide gyűjtettek mindenünnen a Székelyek, bizonyos időkben az esküvéssel járó Hit' letételére, Törvény felolvasásra, új rendelkezések tételére, 's a bűnösiökre kimondatott Szententzia hallásra, az engedelmség 's hűség' megpertséjésére, az esküvéskor egynek a testéből Szerecsen-dióból készült pohárba bocsátatott vérből ittak, a megszententiziatott bűnöst vitték délre exequáltatni azon Völgybe, a hol most Kénos nevű falu van, onnan vette a Kénos nevezetet is, ezen Bond-vára hegyének, délre néző oldalán vagynak néhány méjj lílak, mellyeknek szájjai régentén kőfalakkal, és fákkal béraakva állottanak, 's a villongos időkben soknak menedék-helyül szolgáltanak, ezen hegynek alatta a Hodgya felől le-jövő patakban, kétfelől az oldalakon sok bányász-lílak találtatnak, mellyekből az ahhoz étők éjjelenként, drága érczes kőveket ástak-ki, 's adtak az azokból dolgozóknak.

Vágnak e' Városnak messzebb terjedő vidékeiben, hasznokkal a Városba bé-folyó még több nevezetességek. — Észak felől még a kis Küküllőn túl kezdve, Sóváradtól, Szovátától, és Parajdtól fogva sohol meg-nem szakadó Só vénak Udvarhelyig, 's e' Város határán is; sőt azon-túl Sz. Mártonon, Oklándon keresztül a' Rika közepéig tanítató Só-erek, úgy-annyira: hogy használható Sós-kútak vagynak Oklándon, a' Rikában is a' Várgyasiak' hasznára; Szent Mártonba pedig némelly ember házának pinczéje-öldölai kemény kő-sókból állanak, és minden esztendőnként a' Sós-tiszttól megnezattetnek. —

Ugyan az északi vidékben Szombatfalván kívül, van ilható Szekács víz; de nevezetesebb annak feredésre használó vize, melly sok bűdös-küvel tele, a' lélegzett vételére néhez ugyan; de innak és csontok nyavalyáinak gyógyítására, 's egyéb tekintetre nézevis igen hasznos 's leres annyira, hogy sokan messzaünnen eljönnek nyárra feredni, mások hordattják házokhoz használni.

A' Nap-keleti Vidékben van Oláhfalván innen a' homoródi Bor-víz, mind italás, mind a' benne-való feredésre hasznos, vagynak is az oda jövőknek elfogadására fából és deszkából össze-rahott nem kevés alkalmatosságok, kevés fizetésre szerezhetők, eleséget szolgáltatván mind Oláhfalva, mind e' Város. Eljűnnak a' Bor-vízre messze helyekről nyúlk és tíz mért-füldekről, többnyire belső nyavaly ellen élven vélté; de sokan üvegekbe töltve vitetik házokhoz. Ezen Bor-víz ma híresebb mint a' Korondi, mellyet a' még használták is, csak feredésre használták; de ma igen lechagyták.

A' küzelelbi 's távolabbi vidékek szolgáltattak e' Városnak sőt eleget, pisztrangot, mézet, a' Fejérynko mellyéke szilvát, almát, körtvélyeket, idebb cseresznyét eleget. Nap-keletről Bethlenfalva, Keményfalva, Méréfalva, Zetelaka, a' két Olaszfalva, tűzi-fát, épületre-való fát; sőt egészen felrakott házakat, mellyeket elbontva vekturázat-je, fényborsot, abból főzött Pálinkát; olajat, epret, sfonyút, nálnát; süveg-tőke- csiperke- róka-

keserő-gombát, nyúlat, őzet, fogoly - császár - vadpáva - madarakat, sőt főképpen a két Oláhfalut, és Zetelaka az ország nagy részét, M. Vásárhelyig és Fejér-várig 12 mért-földnyi hosszúságig tartják: gerendákkal, szarufákkal, léttzel, sendejel, melyeket készítenek, csere-, fenyő-, sáldog-, hársfákból. Ok hordanak a szállós helyekre is csere- és fenyő-karókat, úgy mindenféle deszkákat. — Oláhfalut szolgál még a Városnak piatrán-gal, és rakkal, délről Almásról kap a Város szappant, Karátsonfalváról meszet, a Bikszádi, Zalányi, és Porumbáki üveg csűrőkről üvegeket, Csikból szarvas-, és süveg gombát, tőröt, le-ütnei való Szarvas-marhát, Ketskét, Berbétsét, Juhot. — Moldavából, Oláh-országból, Brassóból, kővér-sertést, nap-nyugotról, úgy napnyugot- és észak körül veszen M. Vásárhelyről dohányt, Nádasról, Magyarosról, Zágorról, Csikmántorról, Széna-verésről, s tovább a nagy s kis Küküllő-mellyéki Szőlős-gazdáktól új bort, az ó borokat második kézből, a borral kereskedő Segesvári, és Megyesi Szászoktól, ezen Vidék felől vászen rés-edényeket, Segesvárról kidolgozni való vasat, Toroczkáról, Hunyadról; só-ásót, kaszát, kapát, s eke-vasat is innen, Mázat Nagy-bányáról.

Népessége a Városnak ma mint egy negyed-fél ezer s egynehány lélekből áll, kik közül R. Katholikusok két ezeren vannak, s járnak a Plébánia-, s Franciscanusok Templomaiba Isteni-tiszteletre. Reformátusok mint egy ezer öt száz Lelkek, kik a Református-Templomba járnak, kiknek Lelki-tanítójok az én időmbe voltak: Ardi Sámuel, Kassai Sámuel, Nagy Ferencz. — Most két Papjai Bodor Pál Nagy-Pap, s egyszerűemind Tractus igen érdemes Notáriussa; és Kis-Pap Kállai István helyében csak-nem régen béállott Vékás József.

Az Oláh Valláshoz tartozók, többnyire Brassóból kereskedés véget ide telepedett Görögök, ki-járnak az Oláh-Templomba, melyet Görög-Vallásu Görög András nevezetű ember építtetett a maga felekezete számára a maga kőbőségén, csak lassanként szaporodhatik a Város népe, mert a Házak építtetésére való hely szűk, a Város úttjai nem nyulhatnak, mivel északról a vég-helyet a Franciscanusok bírják, napkelet felől a Város földje, és egy gazdag Katholikus Pap Földjei fekszenek a Város végén. Délről a Seminarium s Plébánia birodalma foglalták-el a helyeket, napnyugotról ismét a Franciscanusok földjei; onnan van az: hogy egy-egy Városi Jóság udvara két sorral úgy bé-vagyon építve házakkal; hogy éppen egy úttját formál, s e miatt veteményes- és gyümölcsös-kertyei csak a legnagyobb úttáikba lakóknak vannak, szerencse, hogy a piaczon minden időben találhatik mindenféle vetemény és gyümölcs.

A népe a Városnak eleven, egészséges, piros barna színű, közép rendű magasságu, szorgalmatos munkája, kevés Kereskedő, többnyire Mester-ember, a Vallás mellett buzgó, a Templomot gyakorló, Papjait becsülő, legnagyobb gyengesége az: hogy a Férfi, és Asszony-nembéliek a pálinkát s bort igen szeretik, ez előtt 30 Esztendőkkel tehető gazdag házakat, 12 sőt 15 számmal is lehetet találni, most öt vagy hat alig találhatik. — A más országból ide származtak leghamarább elő-veszik magokat, sok is az itt megtelepedett Familiák közt a Kassai, Bodroki, Tasnádi, Kállai, Solymosi, Veszprémi, Szalai s a t. kik nevekkel is bizonyították honnan származtak. Ez előtt 30 esztendőkkel a Férfi-nemnek mente volt a felső kőntésse, az Asszony-nemnek mejre-való, és hasonlóképpen mente, lassanként jött-bé a köpenyig, bunda, kaput, újjas-lajbli, frak,

ugy lassan az Asszonyi-nemre is a' köpenyeg, bunda, tüberrok, selyem-köntös darabok, 's a' tzipók. —

A' két Vallásbálieknek ma szép megegyezése vagyon, a' honnan, a' mikor az egygyik félén valaki meghal, a' más félnek is harangjai meghúznak a' temetési tisztességre. —

Háromfélék lévén e' Város' Népei: Várhoz tartozók, városi privilegiátusok, a' Nemesi rendhez tartozók, háromféle Jurisdictionja-is vagyon: egygyik a' Vár-földön lakóké, kiknek ügyes-bajos dolgokat a' Várhoz tartozó Takasíták' Tiszte igazgatja, másik a' privilegiátusoké, kiknek ügyét folytattja a' Bíró a' Tanátsal egygyütt, 1558-ban adatván a' Városnak privilegiuma 's pecsétje, legfenntebb kezdve 1572-ben volt Birája a' Városnak Szabó Balás, utánna mások, 1646-ban Gáspár András Bíró alatt, lett a' két valláson lévőeknek egygyezése a' Biróság és Ekkütség eránt, ezután fel-váltva viselték a' Biróságot a' Katholikusok és Reformátusok 1756-ig, a' mikor a' Királyi Felsőes Diploma mellett kezdette a' Birókat hivatalokba béállítani, 's legelső diplomaticus Bíró volt 1751-be Szede Márton, ettől-fogva máig a' Biróságot két-két Esztendeig viselik a' Katholikusokból, és Reformátusokból választott Tisztek, most érdemes Birája a' Városnak Szajdel János, ki egyszer'smind Posta-mester-is helyébe következett Keszer Dániel.

A' harmadik a' Nemesi renden lévőek ezeknek ügyöket folytatja a' Tizedes, a' kitől a' nagybottska ügyek mind a' Dulló eleibe, és ezekről végre a' Fő-Tisztség' el-látására, a' Tizedességet-is a' Katholikusokból és Reformátusokból fel-váltva választott férfiak viselik, két-két Esztendeig; mostani Tizedes Födör Jakab érdemes férjű után, most lett Kántor Mihály Tizedessé.

A' Mesterségek a' Városban is nagy szorgalommal folytatfának: a' Fazekasok, Timár-Vargák, Szabók, Szűtsök, Tiszárok, Lakatosok, Csizmadiák, Mészárosok által, ezeknek a' Czéhek a' következendő rendel állított-fel, 's Fejedelmi Privilegiummal megis erősítetett, — a' Fazekasok Czéhe 1572-be, a' Timár-, Varga-Czéhe 1584-ben, a' Szabó, Szűts, Lakatos, Csizsár-Czéh 1613-ba, a' Szűtsök elváltva a' Szabóktól különös Czéhet állított-fel 1628-ba, a' Mészáros' Czéhe 1630-ba, a' Csizmadia-Czéh 1635-be, később időbe állott-fel a' Kalapos-és Szappanos-Czéh, sok mesterségek hijával van még e' Város, mert nincs benne Réz-, Ezüst-, Arany-műves, nincs Gombkötő egynél több, vagynak Fésű-csinálók, Asztalosok, és legujjabban telepedett ide két Takács, kiknek sok munkájok jár, az Asszonyok gyapoltat művelnek, mőhelyben dolgoznak, a' Collegistáknak kosztot tartanak, rongyot, 's viseltes Fejér-neműt szednek, 's azzal kereskednek. Kereskedése e' Városnak elég nagy messzste terjedő: folytattatik ez Vassal, Börrel, Mézzel, Borral, Kézi-mesterségek' műveivel, a' Vasat legmesszsebbünnen hozzák Torontakóról, Hunyadról, a' Bőröket Gyergyóból, Csikból, Brassóból, a' Mézet a' közelebbi vidékekből, a' Borokat a' Szász- és Magyar-Földről, a' Kortsmák olly' sokak, hogy a' Czégéreken a' Mókus a' Városból kimehetne, a' kézi-művekkal a' Csizmadiák, Timárok, Vargák, Szigvártók igen messzste kereskednek, Kolo'svárig, Tordáig, Enyedig, Szebenig, Megyesig, Segesvárig, M. Vásárhelyig, Három-Széken, Szentgyörgyön, Brassóig, Fogarasig, Kő-halomig, a' Szűtsök a' közelebbi helyekig, a' gyóttsal, vászonnal, 's csak alig viselt fejjérneművel vagy rongyal kereskedők, ismét a' legtávolabb fekvő helyekig. — A' Kalmárok' 's Botosok' társasága kezdődött 1683-ban; ezek Brassóból hord-

ják a Gypottat, Kávdét, Nádmézet, Fűszerszármot, Kásákat, 's Posztót, 's egyéb Kőntősnék-valót más kereskedőktől vésznek, ma a Bótosok megkevesedtek 's megszőkültek: Brassóból származott Gőcögök kereskednek inkább helyettek, a fogyatkozást a négy Esztendőnként elő-forduló nagy Vásárok, (sokadalmak) pótolják. — Hét-Vásár 1660 tájékaig Hétfőn tartott, azután Keddre tételt, hogy a Vasárnapi Isteni szolgálat ne akadályostassék. — A Vásár-vámhoz darabig a Vár-Commendánssa, a Fiscus is számot tartott, ezután 1649-ben a Város' birtokába adott Fejedelmi Confirmatio mellett. — Országos sokadalma a Városnak 4 vagyoni: a Bőjűközépi, Úrnapi, Sz. Ferencz és Tamás napi. — A bor-mérés 7. hónapokig eleintén a Város számára tartott, öt hónapokban minden személyeké volt, annakutána a hét honapi a Város számára fordított; de mióta a Vár elrontott, minden embernek szabadá tételt a borral való kereskedés, kortasmárolás. — Sok nyomorúságai voltak e Városnak eleitől fogva, mert táborozás' idején Csik-Három-Szék felől, akár-ki felé, akár erről békéle a Táborozókat néki kellett költöztetni; a Fejedelem' számára Csikban, Gyergyóban, Udvarhely-Széken szedett adó-pénzt, úgy az Oláhfalviaktól, Zetelakiaktól a Fiscus számára fizetendő deszkák 'szendelyt Segesvárra költöztetni, 's egyéb postálkodást is tenni, ez mind a' privilégiumosok tették; mellyért elszegényedtek, elfogytak, a Várhoz apró szolgálat tételre adták magokat, melly szolgálat alól lehető kiszabadulás eránt, Gróf Gyulay Ferencz 8 Nagyságával mint Vár-birtokosával sokáig perlekedtek, sokan az inség miatt a Kurutzokhoz adták magokat, mások a Szék nemesseli közzé irattak, csak 12 Gazdákra szállott a' privilégiumos Civilis-Comunitás, végre a Vár lerontatván, a szolgálat is elmúlt, 's a' privilégiumosok is szaporodni kezdettek. — Más insége e Városnak a Tőkőly Kurutzai miatt esett, azokhoz adván magokat sok Városiak 's vidékiek is. — Ezután következett a nagy Pestis, és a' szükséggel járó drágaság, ezek után a' véghelyeken fel-állított katonaság alkalmatosságával, hol ígértekekkel, hol fenyegetésekkel sokat kiszértett Bukkor Generális által, ki azért küldetett ide, hogy a Várost és a vidéket katonává tegye; de ezen szándék véghez nem mehetvén, éledek ma-is azzal a szabadsággal, mellyel eleitől-fogva éltek. — Más insége e Városnak gyakorta esett, 's esik máig is a Kültőlőnek, 's Vargapataknak áradási miatt. Csak ezen múlt esztendőben kicsoda kárt tett a' gátok miatt esett áradással a Botos-úttjai Lakosok jószágain, néhány ezer forintokra mégyen.

Bé-végezem ezen Város' leírását az egészégre ügyelő becses karral; a Székelyek eleintén nyavalyáikat kenéssel 's pálinkával orvosolták; de már megismerték az Orvosoknak, Patikáriusoknak szükséges voltát, a' mint-hogy voltak is itten revid ideig; Herter, Tartler, Horvát, Gergélyfi, Ottmeier nevű Orvosok; de csak Weisz János nevű Orvos maradt 40 esztendőttől fogva szerencsésen Orvosló Úr, a Tollasi nevű Patikárius után Maurer Sámuel, 25 esztendőktől fogva, tanult és jól kidolgozott Patikai orvossá-gairól jeles férj. — Írtam ezeket még az 1826-ik esztendő végén,

SELICHTI GYULA MIHÁLY,
Udvarhelyi Ref. Professor. m. s. k.

15.

A' rosz Anya 's okos Férj.

Egy jó Barátomhoz!

Egy jó Kanárim van, rosz' a' felesége,
 Nem akar fejező tojásain tűlni,
 Keletkor ugrosó hevében jól ége,
 Most a' benneek élet oda hagyja hűlni.
 A' jó him, jó atya, hogy kénszerithesse
 A' henyélő Anyát, tulajdon tisztére;
 Nem tűri hajlékát hogy ingyen repdesse,
 'S az okatlan állat ily' fortélyt kimére:
 Kapkodja szájától a' paréj' levelét,
 'S csak akkor hoz néki mindétig belőte,
 Mikor ű tojásin 's érdemli ételét,
 Külömben szüntelen elcsipkedi tőle.
 Lesen áll, rá-vigyáz, 's csapkodó szárnyával,
 Csiripelések köz'tt szökdelve tanítja,
 Mint bánjon jövendő kised magzatjával. —
 Úgyes kis fortélyját szerencse indítja,
 Már kikelnek lassan a' sárga dallosok. —
 Bóldog a' ház hol nincs szükség ily' példára,
 Jertek hozzám ti korcs városi lakosok,
 Nézzetek a' szépen fonit vas-kalitkára.
 Házamnál nincs szükség az ilyen leczkére,
 De még én is mindég azt szivesen látom;
 Mint buzzog kis-gyermek mellett a' him' vére,
 'S jó nőből mint vállik jó Anya, barátom!

GÁZD DASSZEWY JÓSEF.

A' Három Király-leányok.

(Anglusból.)

Élt egy Király, tőlünk messze, — „Gondolj bár mi nagy inséget
Ma is fenn híre 's szép nesze; — „Engem érjen, hogy sem téged!
Úr volt kilencz országokon, „Neked, míg sirba nem szállok,
Tengereken, vad partokon; „Örömmel éjt-nap' szolgálok,
Egy ritka gyöngy volt fő-éke „Hogy édes és nyugott élet
Koronájának, — a' Béke; „Üzön minden gondot tőled.”

'S szívének a' mi csak kellett,
Mindene melión a' mellett.
A' természet' adományi
Késztt olly három Leányi
'S fejedelmi-szép magzattal bírt.
Millyet még Kép-író nem írt.

Tettszék egykor a' Királynak,
Végén egy nagy vacsorának,
Leányinak jó szeszélyel
Olly nem várt kérdést tenni fel:
Mellyik szeretné valóban
Hármok közül legforróbban?
„Ugy nézlek én, mond ő, titek',
„Kik nyugottá tehetitek?
„Még hátra-lévő éltemet,
„Hahogy szerettek engemet:
„Azért hadd halljam tőletek,
„Mint érez érttem szívetek.”
A' legkorosb rá így kezdte:
„Tudd, drága jó Atyám, ezt te!
„Hogy jódra és te kedvedért
„Kész lenne szívem ötni vért;
„'S hogy e' kis itt-maradáson
„Tisztes fejed még hát lásson,
„Ast mintsem ő elszívelné,
„Inkább szakaszszák kétfelé.”

„Atyám, mond a' másik, szinte
„Úgy érzek én-is a' mint e',

„Ha így tesztek, hív magzatok,
„Lelkembem megvidítatok;
Az ősz Király, így szólla az.
„De hát ehhez te mit mondasz
„Legifjabbam, Kordéliám?
„Szíved mit sűgall én hozzám?”

„Az én szerelmem, mond a' Lyán,
„Mellyet szívem tenéked azán,
„Egy gyermek köstelessége;
„'S ezzel mindennek vége.”

„'S nem több, mond a' Király, nem, mint
„'A' mire gyermektiszted int?
„Ha nem mutatsz többet, siláng
„'A' te szerelmed, óh Leány!
„Menj-el színom elől, nekem
„Te nem léssz mátol gyermekem;
„Jutott volna szép trónusod,
„De így ahoz nem lesz jussod.
„Néneidaek szeretete
„Több mint kiránni lehete:
„Közöttök osztom országom'
„El, bírtokom' 's Királyságom.'
„'S pompás státusom övélek;
„Köz addig is, míg én élek;
„Birodalmin sok népeit
„Igazassák két néneid.”

Ímígy a' selyem szókkal nyér
 Atyjoknál a' két Lyán-testvér,
 'S ártatlanúl a' harmadik
 Háztól eligazittatik;
 Holott a' mit ő visszazonolt,
 Legigaz'b szeretet az volt.

Szegény Lyán, szép Kordelia,
 Hogy elkeltt bujdosnia, —
 Elment; csendes szívvel hagyá
 Ott udvarát; járt fel 's alá:
 Segéd, sajnálkozó nélkül
 Sok városon ment keresztül,
 Mig nem Francz-földön végtére
 Talált méltób szerencsére:
 Hol, bármint elszegénykedett,
 Legszebbnek ő íteltetett.
 Elterjedt híre a' Lyánnak
 Trójáiglan a' Királynak,
 Ki virtusit midőn hallá,
 Hogy minden nyelv magasztalá,
 Elhivatá maga elé,
 'S a' szép Leányt megkedvelé,
 'S tanácsosíval őt' tévé
 Királynévá; Hívesévé.

Vén Atyja ez idő-szaka
 Alatt két Lyányival laka;
 Kik, felejtvén, mit ígértek,
 Hamar gonosz útra tértek:
 A' legkorosb leány, Ragán,
 Midőn élt ennek udvarán,
 Megfosztá fő-örömétől,
 Fényes tisztviselőitől.
 Imént körüle, meghajolt
 Térdel búsz ember udvarolt,
 Most néki csak tíz hagyaték,
 Utóbb de három is alig;
 Sőt még ezt is sokallotta,
 'S egyig mind tőle elfogta;
 Reménylén, hogy jó Királya
 Így nem marad soká nála.

„Hát, mond ő, így fizetnek meg
 „Jószágomért a' gyermekek?
 „'S koldulnom kell azért is még,
 „A' mit magam adék nem rég?
 „Tudom de már, hogy mit tegyek,
 „Másik Leányomhoz megyek:
 „Pólim, hozzám irtalmas'b lesz,
 „Ő engem szárnya alá vesz.”

Mindjárt tehát nagy biztába'
 Siet Póli udvarába,
 Ki hogy meghallá panaszát,
 Atyjának ilyen választ ad:
 Sajnálja őtet szívéből,
 Hogy így kihűlt mindenéből,
 De rajta ő most már éppen
 Nem enyhíthet szükségében;
 Hanem konyhára béállni
 Ha vólns kedve szolgálni,
 A' kukták elhányt izéki
 Lehetne étke ott néki.

Melly válasz szívére hata,
 'S keserves könnyet hullatá.
 „Ám légyen úgy, ám légyen meg
 „Például estem mindennek!
 „Ragánom udvarába, mond,
 „Megyek rossz Lyányomtól viszont;
 „A' mégis majd, úgy reménylem,
 „Kegyesben bánik énvelem!”
 Kihéz hogy ért, Lyánya néki,
 Parancsot ad, hogy üzzék-ki:
 „Mert nem maradt, mikor dolga
 „Jó volt itt, a' finnyás szolga!” —

'S megint a' megkeseredett
 Király Pólihoz sietett,
 Hogy kukták elhányt izéki
 Légyen konyhán étke néki.
 'S e' Lyánya sem-jól fogadá!
 Ígretét is tagadá,
 'S megmondatá magyarára,
 Ne-is jöjjön kapujára.

'S Leányi kőz'tt ide oda,
 Segéd után így kunczoga;
 'S az, a' ki mult esztendejin
 Koronát hordozott fején,
 Örült, ha köldüs étellel
 Mostan chét úzhetta el.
 Ekkor eszébe jutának
 Beszédi Kordéliának:
 Hogy nem több, csak gyermektiszti,
 Szerelme mire őt készti.
 De félt nem tehetni jóvá,
 Hogy azt tevő bujdosóvá.
 Bódúlt is már — mert sebet benn
 Hordozta sérült keblében, —
 Tépdeste hó-hajszálait,
 Fején díszes galandjait;
 'S agg arczát, melly becsülettel
 Vólt ékes, vér öntötte-el.
 A' zöld erdőknek, halmoknak
 Panaszkodott 's forrásoknak,
 Mignem halmok, erdők, kutak,
 Balesétén nyögni látszottak.
 'S míg így majd holtig búszla
 Francz-földre is elindula,
 Reménylven Kordéliától,
 Megmenti mély bánatjától.
 'S az áldott Szív-L hogy megtudta,
 Atyja minő sorsra juta,
 Tisztéről megemlékezett
 'S mingyárt segítségére lett,
 Egy főrangú több személyes
 Kart küldé, hogy innepies

Módon, elmenvén Atyjához,
 Hozzák-meg őt udvarához.
 Parancsát férje Áganép,
 Is jóvá-hagyta mindenkép;
 'S magát még többre ajánlá,
 Lovagjait megmustrálá;
 'S kiválasztván a' Hőseket,
 A' bátrakat 's híreseket,
 Ángol-földre vivé hadát,
 Hogy vissza-tégye vén Atyját,
 Két rozsz Lyányit elkergesse,
 'S Kordéliát trónra ültesse.
 Maga e' jószívű asszony
 Megholt a' csatapiaczon.
 Nemzője még vénségére
 Felült Királyi-székre;
 De a' midőn Kordélia
 Halálát kelle hall'nia, —
 Ki Atyjának szerelmébe
 Fogott fegyvert a' kezébe,
 'S csak érte halt meg egyedül: —
 Alélva hív ölébe dül,
 Honét nem is lett felkelte,
 Mert ott éltét kilhelte.
 'S látván a' fő Urak 's Rendek
 E' dolgok ki mire mentek;
 Egyeztek, hogy a' két nénék
 Bűnét halálra ítélnék.
 Meglett 'S egy új Királyi ág
 Kezére szálla az ország.
 Látták így mint estek meg
 Két elfajult Lyángyermekek.

Edöl Illés Pöl.

Jelentés.

A' magyar Poésia' Kézí-könyvének második Kötete megjelent. Az egész munka, melly 63 $\frac{1}{2}$ ívből áll, 4 frint Conv. P. árára találhatik Kassán a' Múzeva Kiadójánál, 36: Szám alatt lévő Könyvtáros-bóljában.

A' Minerva számára Gróf Széchenyi István.

A' legszebb, a' legtökéletesebb, akármilyen legyen is, sokszor csak egy kicsinyiség, csak egy semmi által minden kecsét, minden bájait elveszti. a)

A' legkerekdedb b) Aszszony se ragad-el senkit széditésig, bár mi szép arányban legyenek részei — ha elől egy foga hja, ha azoknak csak egygyike is fekte. c) Minerva Templuma d) megszűnik remek munka lenni, 's halhatatlan görög építője minden-napi kőművessé válik, ha az épülethez valahol — árnyék-széket kapcsol. e) A' Belvederi Apolló, képzeletünkben halandóvá leszz — kipödört bajuszszal. f)

Igy a' Felső-Magyar-országi Minerva! — melyet ki-ki szeret, sok csudál, 's mellénye idő-szaki pontos megjelenését én érzékenyen várom, — mely a' Haza' diszére hathatosan szolgál 's a' t. — 'S hát ha még más borítéka volna! De így, midőn belseje az elmét világosítja, külsője a' kezeket rútul feketíti. g)

Gróf Széchenyi István.

- a) Gyakorta úgy vagyok, és bár — mert elég lenne ha csak némely kecsét, némely bájait vesztend el.
 b) Ha szabad a' Kiadóknak, és Redactionnak Vallást tenni érte felett, nem ritkábbja-e, hogy a' db a' szó végén nem igen kevéssé érinti a' Magyar falakat. Itt hasonlítanak, „kerekdedebb” még a' kerekdedtől de is kevéssé, tettszűbb a' falnak, és mielőtt elkerülhetlen, nem kelinc talaj változtatni és a' kedveléni még kedvelénebbé tenni.
 c) A' csorbák egy fekete fog, nem tettszű ugyan a' fogak sorában, de már igen gyakran nyitottak út magoknak, ilyen fogakon keresztül a' radion, jó helyes gondolatok, és szép érzemények, 's mintegy elűnteték a' szót hibáit, midőn olykor a' legkiválóbb szemek előtt, a' gondolatok, és érzetek őrsége, mintegy eltakarta a' piros ajkakat, és a' szüntelen nevető legfőbb fogakat is. Ebből csak az következik, hogy fejt fogat kell tétetni a' csorbába, a' rozsdát pedig megfigyeltetni, — a' szép nőjének számára pedig az a' Tanács, hogy ajkát életszerűen hasonlítsa szójának, de azt a' következőt sehol se látja a' Redactio: hogy valamely bizonyos, vagy semmi miatt, valami minden becsét elcsúszta.
 d) Talán azért vagyok itt Templom, Templom helyett, hogy a' német szó Tempel értelme jobban közele, azonban a' Templum nehezen teszi-ki a' németelített szó értelmét, ha tehát a' Tempel ne legyen németeknek láttatik, alkalmatosabbat kellene gondolni a' Templomnál.
 e) Lehetnek a' Minervában némely drnyékban kiváltott dolgok, de túl nagyon a' szép kegyeségen — drnyékba vetendő helyeket és dolgokat keresni benne.
 f) Való igaz, hogy a' kipödört hajusz a' Magyar-embert nem pedig a' szép görög Istent illeti. — szó nem omnibus liest adre Corinthum, nem lehet mindgy, és mindenütt istenkedni; — csak járassák a' Hanyafok stárcin a' Minervát, és bizonyosan mind inkább inkább kifog emelkedni földi gyarlóságból, és oda közelelni, honnan az égől ide leereszkede. — Minakudana most itt a' földön jár, és lehetetlen, bár mint akard a' Kiadó megismereni a' földön élőnek a' szikszégeket, ha csak az Előfizetők akarnak nem méltóztatnak rendezni kezes: szolgáltatni az előfizetőket; kegyeséppékes folyamodik, méltóztatának pontosan a' pénzt beküldeni. Tudja jól a' Kiadó, hogy miként nem kell nagy részent az Előfizetőhöz: tulajdonitani, hogy 3 csetenő alatt több tőnyomatványandi, nincsen még kifuttat, az ő eredesége tehát csak oda megy: ne terheltesse az Előfizetők, mikor mások által tétetik a' fizetéseket, nélkül kegyesen meghagyni, hogy azokat ne halasszák.
 g) Később a' Méltóságos Grófnak észre-vételeit a' Kiadó és a' Redactio; nem átallotta bevenni, — és példáját adni részre-hajlat-anságának, hálát ad a' eszes dűteretkeért, bár érdemelhetné! Már csak miatt is eltérheti, a' közzétek kevert gyarlóságokat. Azon lezz, hogy ezután fejéren maradjanak a' greuge kezesek, és kezesek; a' formátumra ügyelni fog idővel, mert most mind-járt egyszerre — a' előfizetők' kijáratása miatt, nem lehet. Orvosi fog, ha átközeben is olvasatott fog valni a' Minerva, — jól tudja hogy a' közzétség kiadásához kell magdát alkalmaztatnia, és nem kell, hogy a' hanyafal jóss észre-veleket, a' közzétség hájtsáiban fejt-keltetnek.

Foglalatja az 2^{ik} Negyednek. 1828.

Zrínyi Ilona' Képe. — *Debreczeni Bárdny Agoston.* *Lap.*
1643

Negyedik Füzet. Aprélisz.

1. Az Éhség' idején lehető segedelemről. A' Gabona-tárakról és Társaságokról.
(<i>Nyíry István, Phil. Prof.</i>)	1650
2. Az Észak-Amerikai szövetséges Státusok' Tudós-Társaságairól. (<i>Baloghy József.</i>)	1658
3. Botskay István' valóságos Koronásjáról, és azon Ál-koronáról, melly a' hajdani Magyar Szent Korona' formájára lévén alkotva, a' Bécsiekől hibásan Botskay Koronásjának tartatik. (<i>W. Jankovich Miklós Úr Deák feltétele szerint.</i>)	1662
4. Gróf Eberstein Hugó. (<i>N. A. Kiss Sámuel.</i>)	1669
5. Rejtett Igék.	1671
6. Augustushoz Horátz' második levele a' Levelek' II-dik könyvében. (<i>S. K. J.</i>)	1672

Ötödik Füzet. Májusz.

7. Az egész látható Világ' Rende. <i>Folytatás.</i> (<i>Dóhosics Bas. Ungvári P.</i>)	1691
8. A' Casneek-hegyi Klostrom. (<i>Baloghy József.</i>)	1695
9. Siciliani Levelek, Döbrentei Gáborhoz. <i>Újfalvy Sámuel, B. Frinont Huszar-Eszerebéli Fő-Hadnagy.</i>	1699
10. Ember. (<i>F. Maroskői Gábor, Erdélyből.</i>)	1718

Hatodik Füzet. Június.

11. Felső-Vadászi Rákóczy Ferencz' a' II-dik', beiktatott Erdélyi Fejedelem', és Sárosi Fő-Ispán' képe. (<i>Debreczeni Bárdny Agoston.</i>)	1721
12. A' régi Scythákról. (<i>Beregszászi Nagy Pál.</i>)	1727
13. A' Magyar-Nyelv. (<i>Döbrentei Gábor.</i>)	1736
14. Székely-Udvarhely' a' Nemes Székely-Nemzet Anya-Várossának leírása. (<i>Szigethi Gyula Mihály.</i>)	1742
15. A' rosa' Anya 's okos Férj. — (<i>Gróf Desseffy József.</i>)	1755
A' Három Király-leányok. (<i>Edel Illés Pál.</i>)	1756
Gróf Széchényi István, a' Minerva számára.	1759

Zrínyi Ilona' hiv képe az III-dik Negyeddal közöltetik, — Mária Királyné Nagy Lajos' Leánya képezől együtt.

Ezen Folyó-íráshra minden Cs. kir. Posta-hivatalokon kívül, a' következő helyeken, és TT. Uraknál előre fizetni lehet, a' kik erre nézve alázatos bizodalommal meg is kéréttetnek, úgymint:

Aradon: T. Dankó János Úr, T. N. Arad Vármegyei Hltza Levéltárnokja és Jegyzője.
Bécsben: TT. Theol. Prof. Patay János Ur, és a' Ca. kir. priv. Kö-metazó Intézet, Ca. Kir. Burg mellett lévő Boljijában.
Beregzsád: TT. Beregszászi Nagy Pál Ur, Böltselkedés Doktora, és több T. Várm. Tábla-Bírája.
Dobozcezenben: Nctes Tóth Mihály Ur Könyváros.
Egerben: Tek. Ivánszky Antal Ur, a' Magyar Nyelv és Literatura' Tanítója.
Eperjesen: Kollár Gottfried J. Ur, Könyvkötő.
Sáczka-Fejérváron: Raader Könyvátos Ur.
Győrött: Könyváros Schwaiger Ur.
Kalotán: N. Tiszt. Wagner Tóbiás Ur, Kalocsa Érseki Megye Sz. Szék Jegyzője.
Kecskeméten: Tek. Ladányi Sándor Ur, Kecskemét Vároa Fő Notáriusa.
Komáromban: TT. Alsó-Szopori Nagy Pál Ur, Ev. Prédikátor.
Köszegen: Engel Pál Ur, Könyváros.
K. Lomnitzon: TT. Melcher Jakob Ur, Évang. Prédikátor.
Miskócon: TT. Dunay Imre Ur, Professor.
Munkácson: TT. Balajthy József Ur, Ref. és Evang. Prédikátor.
N. Váradon: Nagytisztelétű Huszly Károly Ur, Sz. Szék Jegyzője.
Nagy-Scmabaton: T. Ocska Ocskay Gáspár Tanácsos Ur.
Nyíregyházán: Kollár Károly Ur, Könyváros.
Nagrad-Vármegyében: T. Piliási és Sallasi Szilassy József Ur, Fő Biztos.
Pannón-kalmán: Nagytisztelétű Guzmics Izidor Ur, Theol. Doct. és Professor.
Péttelt: Nagytisztelétű Farkas József Ur, Theol. Doct. és Semináriumbeli Professor.
Pestben: Eggenberger József és Kilián György Könyváros Urak.
Poszonyban: Landes és Schwaiger Könyváros Urak.
Sopronyban: Fő Tiszt. Kis János Ur, Dunántúl lévő Evang. Superintendentés.
Sümeghen: Veszprém Várm. — T. Vizer István Ur, Magyar-ország, és a' Veszprémi Püspökség' Indszellője.
Szatmár Némethben: T. György József Ur, Ref. Prédikátor.
Szegeden: T. Bené József, Ur, T. Ns. Csongrád Vármegye' Fő-Jegyzője.
Töbnyváron: T. Deseffy Antal Ur, Fő Sz. Bíró.
Ujhelyben: Tek. Csabai Dókus László Ur, T. Ns. Zemplén Várm. Fő Jegyzője.
Veszprémben: TT. Flizár György Ur, Theol. Doct. és Professor.
Vidéyben: Nagy Knyoden: Tek. Baricz János Ur, Orr. Doct. és Professor.
Érd. Kolozváron: TT. Méhes Sámuel Professor Ur, és Nctes. Guttman János Ur Könyváros.
Érd. Sz. Udvarhelyen: T. Szigethy Gyula Mihály Ur, Professor.
Érd. Szébenben: T. Hochmeister Márton Ur, Városi Polgár-Mester, és Typograph.'s Könyváros

Teljes bizodalommal kéréttetnek az elő-fizetést bészedő (Tit. Tit.) Urak, kik az 1827-diki elő-fizetésből bégyúlt pénzt még mind-ekkoráig is bé nem küldötték, ne terheltesenek azt hová hamarább béküldení, valamint az 1828-dik Esztendőre elő-fizető Tit. Tit. Uraknak is vezeték 's kereszt neveiket, titulussaikat és lakhelyeiket azon legközelebb-Posta-járás' tudósításával, a' honnan legrövidebb úton szokták leveleiket venni, méltóztassanak a' bégyúlt pénzzel egygült, vagy Póstán, vagy hiteles alkalmatosság által béküldení, mivel tetemes költségekkel lévén össze-köttetve az efféle Folyó-írások' kiadása; csak úgy tétetődhetik az állandóvá, ha a' köz-segedelem megcsökkenést nem szenved, és az elindúlt Intézet összeze tett vállakkal támogattatik.

Továbbá ismételtetik: hogy azon Tudós Hazánk' Íróji, kik ezen Folyó-Írást, alkalmatos, jó és eredeti munkáikkal elő-fogják mozdítani, minden kinyomtatott ívért egy egy pengő arannyal tiszteltetnek-meg. A' TT. Collector Uraknak pedig, minden 9 Elő-fizető után a' 10-dik példányt ingyen ajánlja a' Kiadó.

Végre, a' Pest 's Budához közelebb lakó, 's ezen Idő-szaki Írásunkat feltartani kívánó tisztelt Olvasóink, teljes bizodalommal kéréttetnek, méltóztassanak az előfizetést Pesten, (Tit.) Könyváros Eggenberger József Úrnál, mint centrális helyen letenni.

